

סארני

רוקיטנה

קובץ זה הוא הרביעי בסדרת תרגומי יידיש מתוך ספרי זיכרון של קהילות בוואלין. סדרה שראשיתה בתרגום פרקי היידיש מתוך ספר הזיכרון לקהילת קורין, והמשכה: תרגומים מתוך ספרי הזיכרון של לודמיר, מלינוב-מרוויץ\טרוביץ.

אני בת ליוצאי ווהלין (קורין, לוצק). בשנת 2010, נטלתי חלק במסע השנתי של ארגון יוצאי קורין בישראל לאוקראינה. בעקבות המסע והחותם שהטביע בי, נסחפתי לעשייה זו של תרגום במטרה לפתוח צוהר נוסף לדורות של צעירים שאינם דוברים יידיש ועשויים באחד הימים לבקש מידע על בני משפחה.

תרומתי הצנועה לשימור זכר הנספים בני ווהלין.

*

בקובץ זה מובא תרגום פרקי יידיש מתוך ספר זיכור לקהילת סארני ומתוך ספר רוקיטנה. החיבור ביניהם נעשה משום מיעוט המאמרים ביידיש, משום קרבתן הגאוגרפית של הקהילות, משום קברי האחים שהן חולקות ומשום איחוד השורות שבחרו יוצאי קהילות אלה לעשות לאחרונה. המאמרים הופרדו, עם שער ותוכן עניינים מיוחד.

מאמרי התרגום נערכו בציון שם הפרק והעמודים, בסדר בו הופיעו בספרי הזיכרון.

הערות מובאות בגוף התרגום. הערות בסוגריים עגולים () הן של הכותבים או העורכים, הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי.

*

הקורא ישים ודאי לבו להבדלים קלים בתאריכי חיסול הגטו והשמדת יהודי סארני, רוקיטנה, דומברוביץ והסביבה, אצל כותבים שונים וגם ב"לוח המלחמה והשוואה בסארני", עמ' 264 בספר הזיכרון. עיון בספרי רוקיטנה ודומברוביץ תומך בתאריך שעל גבי המצבות בקברי האחים: 26-27.8.1942 "ג-ד"ב באלול תש"ב. בעניין אחד אין ספק למרבה הצער – בתוצאה המרה.

המתרגמת

סארני

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: ספר זכור לקהילת סארני

ארגון יוצאי סארני בישראל

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בתוך:
ספר יזכור לקהילת סארני
ירושלים ותל אביב: יד ושם וארגון יוצאי סארני והסביבה בישראל, תשכ"א

פורמט דיגיטלי

2013

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: רחוב האנדלוזה פינת סאדובה

ספר יזכור לקהילת סארני

ערוך
יוסף קריב

ועדת המערכת
משה בורקו, נחמיה גילדנהורן, שלמה ואנדווייס,
משה יונ, ארי מור, יעקב צוק

הוצאת "יד ושם", ירושלים
אירגון יוצאי סארני והסביבה בישראל, תל-אביב

תשנ"א

לזכר הגספים בני קהילות ווהלין

הקדמה

שבעים שנה חלפו ולא שכחנו. שבעים שנה בהן בנינו לנו חיים חדשים ושימרנו את זכר יקירינו שאבדו.

בשנת 1993 חזרתי לסדני לאחר ארבעים ושמונה שנים. הייתה זו נסיעה ראשונה מארבע במהלך עשר השנים הבאות.

בבואי אל קברי האחים, קידמו את פניי מצבות כתובות רוסית שציינו כי במקום טמונים אזרחי ברית המועצות. אזרחי ברית המועצות! אף לא מילה על יהודים! נקל לשער מה חשתי.

התגייסתי למען הקמת מצבות חדשות, כתובות עברית ומאזכרות יהודים. נדרשו מאמצים להשגת האישורים המתאימים אצל הממשל האוקראיני מחד גיסא, ולשכנוע יוצאי סארני להרים תרומה לכיסוי ההוצאות הכרוכות בהכנת המצבות מאידך גיסא.

בשנת 2002 הוצבו בגיא ההרעה מצבות חדשות לזכר יהודי סארני, רוקיטנה, דומברוביצה והסביבה, והמקום הוקף גדר.

למעלה מחמישים שנה חלפו מאז ראה אור ספר סארני, רובו כתוב עברית ומקצתו יידיש. עתה, כמעט שבעים ואחת שנה לחורבן, קיבלנו גם את מאמרי היידיש שבספר הזיכרון בתרגום לעברית. מתנה מאת בת ליוצאי ווהלין, שנטלה על עצמה לעשות במלאכת התרגום.

בספר הזיכרון כתבה בת עירנו ינטל בורק-פרלשטיין: "יהיו רשימות אלה לבנה במצבת הזיכרון הכללית המוקמת למען ילדינו ונכדינו, יוכלו גם הם להעיק מבט חטוף אל סביהם וסבי-סביהם בגלות המרה".

מי ייתן והתרגום המוגש בזה יהיה לבנה נוספת במצבת הזיכרון.

ועד ארגון יוצאי סדני בישראל

זליג ברקאי, יו"ר

משה יוז פוגרומים

סאראני השוכנת על פרשת דרכים סבלה מאוד בשתי מלחמות העולם. העיר עברה פעמים רבות מיד ליד והקרבות באזור לא פסקו. בזמן המלחמה שהה בסאראני צבא רב שיחסו אל היהודים היה עויין. לפיכך התפנו יהודי סאראני בזמן הקרבות לכל מקום אפשרי. העיר התרוקנה מאוכלוסייה אזורית, בתים רבים נחרסו, בהם גם מתחם הרכבת שהייתה לו חשיבות כלכלית מיוחדת לעיר.

בשנת 1918 פרצו פוגרומים איומים של היידמקים [מונח הלקוח מאירועי המאה ה-18, הכותב מתכוון לפורעים אנשי פטליורה]. הם התפרצו לעיר והשתוללו ללא הפסק.

ההפקרות שהותירה ביחס ליהודים ולנכסים-ורכוש שלהם עוררה יצרים חיתיים ותיאבון לביזה בקרב האוכלוסייה הנוצרית המקומית. במצב ששרר, שכעס נוצרי על יהודי, הוא חיפש אחריו בעזרת המרצחים כדי לרצוח אותו.

הקרבת הראשון היה מיכאל שוורצטוך. ההיידמקים העירו אותו משנתו, הובילו אותו לרחוב והרגוהו ללא סיבה. הקרבן השני בימים החשוכים ההם היה הרב מטעם של העיר האנצ'וויץ' שעבר במקרה בסאראני. גם אותו הוציאו אנשי הכנופיות באמצע הלילה מן הבית וירו בו.

זו הייתה ראשיתם של מעשי השוד והרצח. נסתים פוגרום – בא שני בעקבותיו.

האוכלוסייה היהודית בסאראני הסתתרה במרתפים, באורות, בעליות גג, כדי להינצל מידיהם; מי שעלה בידו – שמר על חייו. אך יהודים חולפים בגסעיהם, סבלו מאוד מהתנפלויות בדרכים מצד כנופיות רוצחים. בבית העלמין בסאראני נטמנו קדושים רבים, אלמונים.

לאחר כניסת הכנופיות של פטליורה היו קרבות נוספים, מושר ופישמן, שניהם מורים מדומברוביץ. ושוב נועלים יהודי סאראני את הדלתות וחותמים את החלונות בקרשים על מנת שלא יבחינו שגרים במקום. בערב אין מדליקים אור, חוששים להוציא הגה. ישנים בבגדים, מחמת המרצחים העלולים לבוא כל רגע.

מצב זה שרר במשך חמישה שבועות. כשהפורעים שבעו מדם יהודי, חלה רגיעת-מה, והותר, בפקודת השליטים הרצחניים, להביא את ההרוגים לקבר ישראל.

כתוצאה ממעשי השוד פשטו בסארני עזובה, מצוקה ומגפות. אנשים התמוטטו ברחובות. משפחות שלמות אבדו. יהודים שמצבם הבריאותי היה סביר, לא יכלו לשאת את סבלם ורעבונם של הילדים הקטנים, סיכנו את חייהם ויצאו לחפש לחם. רבים מהם לא חזרו. נרצחו בדרכים בידי השודדים והמרצחים המקומיים.

לוי ברנשטיין אב לשישה ילדים – ביקעו את ראשו בגרזן בכפר ניימוביץ'.

יחזקאל וקס אב לשבעה ילדים – נהרג בגרזן.

ישראל וקס – נדקר בדרך, במרחק שישה ק"מ מסארני.

שמואל קנן אב לשבעה ילדים – הוכה מכות רצח. בבואו הביתה שכב חולה כמה ימים, ניטל ממנו הדיבור ומת.

אלה רק אחדים מן הקרבנות.

מותם של בעלי-בתים חשובים בעיר, שמתו בטיפוס הבהרות, הותיר חותם עז מאוד בקרב התושבים היהודים. הראשון מת השוחט ר' זיסקינד גמרמן; אחיו שלמה גמרמן ואשתו; חזן העיר ר' יהושע פיקמן; מנהל תלמוד תורה ר' ב"צ וקס; עסקן הציבור הנכבד ר' אליהו-שמחה גלינסקי; הסיד סטולין ובעל חפילה מלבב ר' משה-יוסל קוטלצ'וק; ר' מרדכי זנדווייס, עסקן ציבור נכבד; אבדה גדולה הייתה לעיר במות הרבנים: הרבי מברזנה ר' יוסף פצ'ניק ורב העיר המופלג בתורה, מתתיהו קבצ'ניק.

מי שביקשו לחלוק לנפטרים כבוד אחרון הותקפו בידי הרוצחים ונאלצו לנוס מן חלוויה.

חשעה חודשים שרר בסארני מצב זה, עד שממשלת פטלורה נסוגה מפני הצבא הבולשביקי.

מיד חשו היהודים בסארני את טעם השלטון הבולשביקי. הם נטלו מכולם את כותונתם האחרונה, אך מנגד נשמו אנשים קצת לרווחה. אפשר היה להסתובב ברחוב באופן חופשי ולקבל מאפה עשוי כוססה או אגוזי אלון למאכל. החלו עבודות כפייה למען "החזית".

הממשל הבולשביקי לא החזיק מעמד זמן רב, הצבא הפולני נכנס לסארני. קדם לכך ידי חזק על העיר, כתוצאה ממנו שוב נפגעו בחים. כמוכן גם נפלו קרבנות יהודים.

מתוך הפרק: בין ביצות ויערות ע' 157 – 158

מגדל המים

צוֹטל נְבוֹז'ני אבי יוסף נְבוֹז'ני

אבי המלמד יוסף נְבוֹז'ני נישא תמיד על כנפי אמונה ותקווה. הוא צמח יחד עם החרד והיה שומרו הנאמן. אמי גילתה תמיד נכונות לסייע לו במלאכתו הקשה. סדוד ודאוג מיהר, בשעות הערב לאחר תפילת מעריב או בשעות הבוקר לאחר מניין ראשון, לבתי ילדים חולים להשיב להם את החוב [חלימודי מן הסתם].

פניו נהרו משמחה כשתלמיד ידע את פרשת השבוע או את ראשית דעת. המחנך המסור והנאמן היה גם שתזלן נסתר למען עניים, למען הכנסת כלה, למענות חיטים וכך הלאה. תמיד נחבא אל הכלים, לא רב עם איש, אף לא עם מלמדים אחרים, כאשר חטפו זה מזה את פת הלחם הדלה בחול המועד פסח או בסוכות.

בשמחת תורה היה שמח עד דלא ידע. חלום חייו הנסתר היה ארץ ישראל, אליה עלו הוריו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. אך בשל התנאים החומריים הקשים לא התממש חלומו.

הוא שילב באישיותו אצילות, יראת שמים, חריצות ועממיות.

מתוך הפרק: אורחות חיים, חינוך ותרבות ע' 182

מרדכי פצ'ניק התנועה הקומוניסטית בסארני

כמו בערים ובעיירות יהודיות אחרות גם בסארני הייתה תנועה אנטי-ציונית.

הבונד לא התפתח שם. בני נוער ספורים שבאו מדומברוביץ (מקום בו היה בונד) ניסו לפעול בנושא אך ללא הצלחה. הם נותרו חבורה קטנה של אנשים חסרי השפעה חברתית בסארני.

הצלחה מרובה יותר הייתה לקומוניסטים בסארני. סיסמאותיהם דיברו אל רגשותיהם של צעירים וצעירות יהודים, לרוב מבתי פועלים עניים, שהסילו עצמם לתוך פעילות מחתרית.

התפתחות התנועה הקומוניסטית בסארני החלה בראשית שנות ה-20 [של המאה ה-20], מיד עם התהוות המדינה הפולנית. במקביל לתנועות נוער ציוניות, צמחה והתפתחה גם פעילות קומוניסטית.

בית משפחת מורווינסקי בסאדובה היה מוכר כמרקז, וסמטת סאדובה הייתה "הבורסה". לימים נוסד האיגוד המקצועי שפעל בכיסוי בונדיסטי אך למעשה גם הוא, כמו "הבורסה" בסאדובה, שימש מקלט לפעילות קומוניסטית מחתרית.

הממשל נרתם במרץ לחסל את המפלגה הקומוניסטית. ביצעו שורת מעצרים בקרב המנהיגים. שמואל מורווינסקי, יקר רייכמן ואחרים נידונו לשמונה שנות מאסר והושבו בכלא בדרוהוביטש, כלא שנודע כ"אוניברסיטה". אסירים שישבו ב"אוניברסיטה" זו יצאו ממנה עשירים בידע מקריאה, משכילים ובעלי תודעה מעמדית.

לאחר מאסר החברים המובילים עלו כוכבים חדשים שהמשיכו לנהל את הפעילות המחתרית. היו בהם לא מעט צעירים מבתי בורגניים שקיבלו תכופות הינוך עברי ואפילו הינוך דתי מחמיר בישיבה; ולוול טייך, נתן גרצולין, שלמה קורנבלום ואחרים.

חלקם הצליחו לברוח לברית המועצות שם עברו את ה"ז'ובשטינה" [חקופת ניקולאי ז'וב, ראש האן-קה-וה-דה בזמן הטיהורים הגדולים בשנים 1936-1938], הוגלו לסיביר וחלק מהם נספו שם. בודדים שבו משם וזכו לעלות לארץ ישראל.

החיסול האחרון נעשה ערב פירוק המפלגה הקומוניסטית הפולנית הארצית. טייך הצליח אז להגיע לצרפת במירות מזויפים. יקיר רייכמן הוגלה גלות מנהלית לקרסו ברזה, הוא שוחרר משם לאחר בוא הצבא האדום.

כשכבשו הסובייטים את סארני ב-1939, הם נתקבלו בזרועות פתוחות בידי הקומוניסטים שלנו. האסירים הפוליטיים שלנו ניסו לחדל לממשל הסובייטי המקומי עצות איך להשליט סדר. הם נראו תמימים מאוד בעצותיהם. המציאות הייתה שונה לגמרי ממה שחלמו. חלק מהם התאכזבו משום ששאיפותיהם לא התגשמו.

מתוך הפרק: אורחות חיים, תנועות ומפלגות ע' 211 – 212

רחוב ויסולה [התצלום מאתר השטעטל הווירטואלי לתולדות יהודי פולין]

משה בורקו איך זכיתי בחלק בעולם הבא

ר' פינחס זנדווייס שפונה בדרך כלל פינה מושקס, היה מן העסקנים הפופולרים והפעילים ביותר בסארני. בהיותו ירא שמים גדול, הוא היה זולל מצוות בברור, וחיפש תמיד עוד מצוות שתגדיל את חלקו בעולם הבא. אך טבעי שלימוד תורה לילדים יהודים עניים קסם לו מאוד ויחד עם עסקן תמים אחר מסארני, שו"ב ר' פסח-אליה כץ, יסדו שניהם את תלמוד התורה בסארני. כיוון שלא הסדירו את הדרישות הרשמיות של הממשל הפולני בעת יסוד בית ספר קהילתי נחשב תלמוד התורה לבית ספר פרטי.

חלפו שנים, תלמוד התורה התפתח היטב, מספר הילדים גדל ובמקביל נשכרו מלמדים ומורים רבים שהרביצו תורה בילדי סארני היהודים.

תקציבו של תלמוד התורה כוסה מתרומות ומגביות בקרב האוכלוסייה היהודית המקומית; מובן שתמיד היו גירעונות. איש לא חשב על ביטחונות סוציאליים לצוות ולא על קופת חולים שהייתה חובה בפולין. שנים אחדות לפני המלחמה פרץ סכסוך בין הנהלת תלמוד התורה ובין אחד המורים. המורה התלונן בפני הממשל וכתוצאה מכך דרשה קופת החולים המקומית מתלמוד התורה ערבות, ריבית, קנס וכיוצא באלה, סכום של כ-4000 זלוטי. להבטחת החוב הוטל עיקול על בתיים הפרטיים של האדונים זנדווייס וכץ, שכאמור הוצגו רשמית כבעלי תלמוד התורה.

בעת צרה היו יהודי סארני פונים אליי לוורשה, לפיכך קיבלתי באחד הימים מכתב בהול מאת האדונים זנדווייס וכץ בבקשה לחלצם מן האסון ולהציל בכך את תלמוד התורה מכיליון.

לאחר מכן, בביקורי בסארני, בא אליי ר' פינחס זנדווייס והודה לי בלבביות על כך שחילצתי אותו אישית מצרה שכזו. בו-זמנית דרש ממני דמי תיווך – חלק מן המצווה של תלמוד תורה לילדי עניים יהודים. הוא עמד על דרישה זו במלוא הרצינות והתמימות, משום שכתוב הרי בפירוש בתפילותינו, הדגש, "ותלמוד תורה כנגד כולם", הוא פשוט לא יכול לוותר על חלקו במצווה הגדולה שזימן לי.

דבר הצלחתי בהסדרת עניין תלמוד התורה בסארני נודע כפי הנראה גם מחוץ לסארני; זמן קצר לאחר מכן קיבלתי מחצרו של הרבי מסטולין מכתב ובו הבקשה הבאה:

הרבי מסטולין, ר' משהלה, קיבל, בשעה שבנה בסטולין בית חדש גדול, אשראי גדול מן הבנק הממלכתי "בנק גוספודארסטבו קקיייווגו". ההלוואה הייתה קצרת מועד, לשלוש שנים בלבד; מצבו של הרבי לא אפשר לו לשלם במועדו תשלומים גבוהים, והבנק איים למכור את הבית במכירה פומבית, בקיצור, הושע-נא!

הלכתי אל הנהלת הבנק פעם ועוד פעם ושוב פעם, ולבסוף הצלחתי. ההלוואה קצרת המועד, לשלוש שנים, הומרה בהלוואה ארוכת מועד, אשראי ל-15 שנה בריבית נמוכה; התשלום השנתי עמד על סכום שנקל היה לעמוד בו.

הרבי היה כנראה מרוצה מן ההסדר משום שמיד קיבלתי גלוית דואר מן הרבי מסטולין, מלאה תודות ושבחים "על החסד שעשית עמדי" ומסתיימת בברכות רבות.

משקיבלתי את הגלויה מיד העברתי אותה לסארני אל אבי. אבי מצדו, הראה אותה לחסידים בשטיבל של סטולין. למרות שהנוכחים היו תומכי ר' מלקה הרבי מקרלין, עשו ברכותיו החמות של ר' משהלה או כפי שכינהו "האח של הרבי" רושם חזק. יותר מכולם התרגש ר' פינחס זנדווייס, ידיד קרוב של אבי; הוא טפח בידידות על שכם אבי ואמר:

"פסחל, הצלחה גדולה! כך, ללא מאמץ וכאב, אתה משתחל לך לגן העדן; באמצעות המצווה של תלמוד התורה ושל ברכות הרבי מובטח למשהלה שלך עולם הבא; ובהכירי את יחסו של בןך אליך, הוא לא יניח לך להישאר בחוץ".

לא היה בזה שמץ של בדיחות הדעת, הדברים נאמרו במלוא הרצינות וההתיימות מפי יהודי תמים, ירא שמים ומאמין באמונה שלמה.

מתוך הפרק: אורחות חיים, תורה וחסידות ע' 220 – 222

ע' קוסט ראש הישיבה, ר' חיים-מנדל קוסטרומצקי

ר' חיים-מנדל (אהרן יוסלס) שנהרג מרסיסי פגז ערבי בט"ו באייר תש"ח בגיל 87, חפס מקום של כבוד בעיר העתיקה בירושלים.

בן שש החל ר' חיים-מנדל ללמוד גמרא ובן שמונה נתן לו שמואל קאליקה קריאה במהרש"א. הנער קטן הקומה מצא טעות אצל המהרש"א. שמואל קאליקה לא יכול להאמין והלך לבית המדרש להציץ בש"ס של הרב הזקן ר' משה-צבי. וכן היה, נמצא שגם ר' משה-צבי הבחין בטעות בפירוש המהרש"א ורשם הערה בצד.

בשנת חייו התשיעית למד ר' חיים-מנדל אצל הדיין מקוברין ר' זלמן טישס ולאחר מכן אצל ר' פינחס-מיכאל זצ"ל באנטיפוליה.

לאחר חתונתו התיישב בבויסק והיה ממקורביו של ר' חיים מבריסק. וכשנתבקש ר' חיים מבריסק להמליץ על ראש ישיבה לשיבת לודמיר, לא מצא אחד אלא את ר' חיים-מנדל.

ר' חיים-מנדל היה ראש הישיבה בלודמיר עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. לאחר מכן העתיק את מגוריו לסטולין. הוא היה יד ימינו של הרבי מסטולין, ר' ישראל. לאחר פטירת הרבי כשנוסדה בסארני ישיבת "אור ישראל" על שמו של הרבי, נעשה ר' חיים-מנדל ראש הישיבה. כשעברה הישיבה מאוחר יותר אל לוניץ הלך גם הוא עם הישיבה.

ר' חיים-מנדל לא החשיב פלפול. הוא הדגיש עמקות, לוגיקה של המהרש"א ושל מהר"ם שיף. הוא נודע בשכלו הישר ובבקיאותו הרבה, לא רק בקרב חסיד סטולין שהעריצו אותו אלא גם בקרב לומדים מתנגדים. מספרים שפעם לפני מלחמת העולם הראשונה היה בוולנה כינוס של רבנים וראשי ישיבות בעניין החינוך ברוסיה. ה"חפץ חיים" ישב בראש וציבור הלומדים חלק לו כבוד רב. הצביע החפץ חיים על ר' חיים-מנדל ואמר: "רצונכם לחלוק כבוד לתורה – תנו אותו ליהודי זה".

ערים רבות רצו לקבל את ר' חיים-מנדל כרבן, אך בשל חסידותו הרבה, סירב. רק פעם אחת כשהעיר סארני נזקקה מאוד לרב, הסכים ר' חיים-מנדל להיות מרא דאתרא של סארני באופן זמני.

ב-15 השנים האחרונות לחייו התיישב ר' חיים-מנדל בעיר העתיקה בירושלים, סמוך לשטיבל של קרלין. הוא לא רצה לעזוב את העיר העתיקה, אף לא בפרעות 1936-1939. כשפרצה מלחמת השחרור לא רצה בשום אופן לעזוב את ירושלים העתיקה שבה הייתה לו השפעה רבה על העולם החסידי בתוך ומחוץ לירושלים.

ר' חיים-מנדל הותיר כתבים המכילים חידושים בש"ס, בהלכה ובאגדה. חסידי סטולין בישראל מתעתדים להוציאם לאור.

שמו של ר' חיים-מנדל קדוש ויקר לרבים בני הורוץ ואחרים.

זכר צדיק לברכה!

(מתוך ספר הורוץ)

מתוך הפרק: אורחות חיים, תורה וחסידות ע' 227 – 228

שלמה זנדווייס הצאר ניקולאי השני בסארני

כידוע הייתה בסארני תחנת רכבת מרכזית שקישרה שני קווים ראשיים: קו קייב-קובל והקו לפולסקיה. הרכבות שנסעו מפטרבורג לקייב הועברו אל קו הרכבת השני – יוגו-זאפאדנה (דרום-מערב).

בשנת 1906 או 1907 נסע הצאר ניקולאי השני עם פמלייתו לקייב. אף שלא הודיעו על כך רשמית, פשטה הידיעה בקרב האוכלוסייה כולה. לא צריך היה להיות פוליטיקאי גדול על מנת להבחין בהכנות הרבות והמחמירות שנעשו.

העיר והסביבה כולה מלאו אנשי צבא וז'נדרמריה. הונהגו אז במיוחד, ספרי רישום של זיירי הביתים ורישום כל עציבה והגעה של כל תושב. הצווים נבדקו בקפדנות בידי המשטרה.

לאורך פסי הרכבת, שעליהם אמור היה הצאר לעבור, הוצבו חיילים, לאורך כמה קילומטרים. במרווחים של חמישה מטר עמדו שני חיילים, אחד פניו מזרחה, אחד מערבה. הדרכים והמדרכות נבדקו בקפידה. יום-יומיים לפני מעבר הרכבת שבה אמור היה להיות למעשה הצאר, החלו לחלוף רכבות שדמו זו לזו במטרה להסוות את הרכבת האמתית שהצאר ניקולאי השני ייסע בה.

העניין שגילתה האוכלוסייה היה רב. במיוחד עז היה חפצם של יהודים אדוקים בדתם לזכות לראות את הצאר כדי שלפחות פעם בחייהם יוכלו לעשות את הברכה בשם ובמלכות "שנתן מכבודו לבשר ודם".

לראובן הלב הייתה הציפייה לשווא. הצאר כעס על פועלי הרכבת בסארני שהצטרפו לפועלים השובחים בקורוסטין, במאלין ובמקומות אחרים בזמן מהפכת הנפל ב-1905, ומשלא היה לו אמון בהם, החליט לפסוח על תחנת הרכבת ועל בית הנתיבות בסארני.

תוך ימים ספורים, שפכו בפאתי סארני סוללת עפר מיוחדת והניחו פסים כדי לקשר בין שני הקווים הראשיים. וכך עקף הצאר את סארני.

כעבור שנים אחדות, בשנת 1912, שוב נסע הצאר לקייב. שוב נעשו הכנות באותה מידה של חומרה, אך "חמת המלך שככה" כבר, והפעם הגיעה הרכבת שלו לבית הנתיבות של סארני.

משפחתנו גרה אז בצד הפולסי [פולסקה] וביתנו נמצא בדיוק מול בית התיבות, מרחק של כמה עשרות מטרים ממנו.

הבית והמרפסת נכבשו בידי יהודים תמימים, יראים ושלמים שלא נתנו דעתם לכך שהצאר ניקולאי וכל שושלת דומנוב היו שונאי ישראל וצוררי יהודים. הם השתוקקו לעשות את הברכה. אחי אהרן שאל אותם: היתכן? השיבו לו שחז"ל אמרו: "הוה מתפלל בשלומה של מלכות".

מתוך הפרק: אורחות חיים, בחול ובמועד ע' 235 – 236

חנות הרכבת מצד צפון

שלמה זנדווייס בדחני סארני

לייבל חרפק

מי מאתנו אינו זוכר את לייבל חרפק ואת חידודי הלשון שלו, הלצותיו, תעלוליו השונים שהיה מעולל וכל שכניו היו נחנקים מצחוק?

אך לא כולם יודעים שרחוב ויסולה (שמחה) נקרא כך בגללו. בין החנויות ברחוב זה הייתה גם חנות הבדים הקטנה שלו, ותמיד שרתה סביבו עליצות. תמיד הקיפה אותו חבורת חנוונים וסתם עוברי אורח – לייבל היה מתלוצץ וכולם צחקו לתיאבון. לייבל היה אומר שהוא אוהב מאוד צחוקימלך, יש מעט לכים שאינו אוהב: דגימלך, עופותלך [משחק מילים. לך, משמעו בידיש: צחוק, לך הוא גם סיומת לציון הקטנה. בתרגום אובד טעמה של ההלצה].

בחנותו של יוסף חרפק, אחיו, שררה שמחה רבה. איכרים היו באים לקנות אבני משחזת להשחזת המגלים לקראת קציר התבואה. בשעה שבחרו באבן היה לייבל מעניק להם עצות אין לרוך אותה. אחת העצות הייתה: שהאיכר יירק על צדה האחד של האבן וישוב בחזקה בצדה השני. כשייווצרו בועות אוויר אות הוא כי האבן רכה. האיכר היה נושב מלוא כוחו ולייבל היה מעודד אותו לעשות זאת ביתר עצמה. החבורה עמדה מסביב ונשנקה מצחוק.

בדרך זו התלוצץ גם עם היהודים בבית הכנסת ולהבדיל בבית המרחץ. עולל מישוהו תעלול והחברה צחקו מאוד, ידעו מיד שיידו של לייבל חרפק בדבר.

תעלוליו לא שיקפו תמונה אמיתית של מצבו; פרנסתו ובריאותו לא היו עליזים כל עיקר. אצלו, כפי שנהוג לומר, התנהלו הדברים כשהחמאה כלפי מטה.

אשתו נפטרה בדמי ימיה, מותירה כמה יתומים קטנים. כשנישא בשנית, לאחות אשתו הראשונה, התברר שגם היא חולה. נוסף על אלה לייבל חלה גם הוא ומצבו החמיר מיום ליום.

לייבל ידע שמחלתו קשה ואין כמעט סיכוי להחלמה. הוא אישית סבל מאוד, אך בהיותו בין אנשים התחכם והתלוצץ תמיד:

"סבורים אתם חברים שאני מתיירא מן המוות? לא היו דברים מעולם; בלילה הראשון מפחיד במקצת לישון לבד בין מתים רבים כל כך, אחר כך מחרגלים. אין גם אמת במה שאומרים שבעולם ההוא מלקים. אילו אמת היה הדבר הרי היו מניחים את המת ופניו כלפי מטה".

ר' לייבל החזיר את נשמתו העדינה וחיוך על שפתיו, והוא בן ארבעים וכמה שנים בלבד.

רק לא לשבת

בית הכלא בסארני נמצא בתקופת השלטון הפולני ברחוב קשיווה. בבית הכלא ריצו את עונשם "הפושעים" שהואשמו במכירה ביום ראשון בדלת האחורית של החנות או בחטאים דומים אחרים.

שמחה מוריק ביצע "פשע" כזה רחמנא ליצלן ונענש בארבעה עשר ימי מאסר. שמחה מוריק היה ידוע בסארני כמי שלא ייחפז לעשות שטות כמו ללכת לשבת "בחד גדיא" [כלא] במיוחד כשיש לו היכרות רחבה עם נושאי משרות במנהל של הממשל, שהיו קונים בחנות הברזל שלו בחקפה וחכופות לא שילמו את חובם. נוסף לכך גם לוו מזומנים, מעין "גמילות חסד", שמעולם לא הכחישו ומעולם לא החזירו.

הודות לכך עלה ביד שמחה לדחות את ביצוע העונש; דחה מקיץ לחורף ומחורף לקיץ. וכי אפשר ללכת לכלא בקיץ, כשהקציר בשיאו ויש לדאוג לאיכרים למגלים, חרמשים וכלים נחוצים אחרים? ובחורף – מתחילה העבודה ביערות הסביבה ובמנסרות, גם להן יש לספק מסורים, גרזנים, ואמצעי מחיה להמוני הפועלים. ונוסף לכך האם חורף הוא זמן מתאים למאסר כשיש בחוץ מסלולים נפלאים למזחלות, והחברה מחכה לטייל קצת בסביבה הקרובה. וחורף הוא גם זמן "הנשפים" הייתכן נשף בלי שמחה?

העניין נגרר זמן ממושך עד אשר הודיעה מנהלת הממשל: "עד כאן! שמחה מוריק, לכלא!" ושמחה נאלץ, המסכן, ללכת למחבוש.

בבניין הסמוך לבית הכלא גר ר' יהושע אלשטיין (שכינויו: יהושע החלבן). יהודי בעל זקן מטופח, מלא חיות והומור. בשבת בבוקר לאחר שחיית ציקוריה חמה, כשיצא ר' יהושע החלבן לחצרו והציץ מעבר

לגדל בחלון בית הכלא, כדי לדאות איך עושים היהודים שלנו שבת בכלא, הבחין בפליאה רבה גם בשמחה. הוא התקרב לחלון וקרא:

"שמחה, לא מתאים לך, מה אתה עושה כאן?"

"וכי יש לי בררה? אני יושב! – צועק אליו שמחה.

"אתה יושב? נו, אם באמת לא הייתה לך בררה אחרת, עדיף שתשכב או תעמוד – רק אל תשב!"

משה חנס

לא רבים מחושבי סארני הכירו את משה חנס או כפי שכינוהו משה צפצוויטשר, משום שגור בכפר צפצוויטש. בצעירותו עסק במסחר ולא ראו אותו בסארני תכופות. בזקנותו מנגד, לא היה לו מה לעשות והוא בא תכופות לבקר אצל בנו חיים וקרוביו ממשפחות חנס, בורקו, גלויברמן, פרלמוטר. היה מהלך ומתלוצץ.

שני אחיו, הבכור ר' אבל והצעיר ר' אהרן התנגדו לחכמותיו ולהלצותיו ותכופות הטיפו לו מוסר. הוא לא התחשב בדעתם והתלוצץ גם על חשבונם; אמר, שהוא טוב לו, אליו מלאך המוות לא יתקרב משום שהוא מוקף מלפנים ומאחור באחיו, אם מלאך המוות ירצה בכל זאת קרבן, ימסור לו אחד מהם.

לאחר שנפטרה אשתו הראשונה, ילדו גישאו והוא נותר בודד בבית, הזמינו אותו בניו מרובנה, מאיר, נח וישראל, אליהם לפסח. הוא השיב על הזמנתם בראשי תיבות פס"ח: "פילנוי סבקה חטטו" – כלב שמור על הבקתה; דהיינו, בפסח חייב כל יהודי להיות בעל-בית בביתו שלו. אשתו השנייה באה מברזנה. פעם שאלה אותו אם תבשילה ודברי המאפה שלה מוצאים הן בעיניו. הוא השיב לה שהוא מרוצה מאוד, ולהבא יישא נשים רק מברזנה.

ר' משה המשיך בהלצותיו עד זקנה ושיבה. בריא ובעל גוף אתלטי, היה ממשיך להתלוצץ עוד שנים רבות אלמלא ידם הרצחנית של התליינים הנאצים. הרגו אותו עם קדושי סארני בי"ד-ט"ו באלול תש"ב.

מתוך הפרק: אורחות חיים, בישובי הסביבה ע' 238 – 241

ינטל בורקו-פרלשטיין יהודי הכפר קרפילובקה

כעת, לאחר שנים רבות של נדודים וחוסר-שקט, כשזכינו לשכון בבית משלנו במדינה של יהודים; לאחר שארץ גלותנו חרבה מזמן, ורק מצבת זיכרון הוקמה לה – מתייצב, כמו מבעד לערפל, העבר, כה קרוב ולא משתכח.

שנים יחלפו, יבואו דורות חדשים שאולי לא ירצו לזכור את אורח החיים של סביהם בגלות המרה; אך פעם בשמיטה ירצו אולי לדפדף בספר זיכרון זה. יהיו רשימות אלה לבנה במצבת הזיכרון הכללית המוקמת למען ילדינו ונכדינו. יוכלו גם הם להעיף מבט חטוף אל חיי סביהם וסבי-סביהם בגלות המרה, לא רק בערים אלא גם בכפרים.

דוגמה לכפרים, שהיו כה דומים זה לזה, אביא את כפר הולדתי קרפילובקה ששכן מרחק עשרה ק"מ מסארני.

קרפילובקה. רחוב ארוך, מתעקל במקצת. שתי שורות בקתות נמוכות מכוסות קש. במרכז הכפר כנסייה. גינות ובוסתנים קטנים, ובקרבת הבתים ערבות צומחות חרש. בפאתי הכפר, על הגבעות, טחנות רוח וכרי דשא.

מבין הבקתות בלטו בתים גדולים יותר שגגותיהם מחופי רעפים או פח. וילונות על החלונות, ומציצים מאחוריהם נינוחות ולוויית חן. אלה הם בתי יהודים. על אחדים תלויים שלטים קטנים ועליהם כיתוב פולני: "סקלפ ספוזיוויסטשי" – חנות מכולת, "ספז'דז' טיטוניווי" – מכירת טבק, וכדומה; היה זה אישור נוסף: כאן גר יהודי שפרנסתו על החנות הקטנה.

מי יודע איך ומתי נוצר הכפר קרפילובקה. איך הגיעו לכאן היהודים ואיך התיישבו כאן. ראוי לציין שכל התושבים היהודים בקרפילובקה נשאו אותו שם משפחה: בורקו, וכולם היו קרובי משפחה.

אינני יודעת מאין הגיעו לכאן סביי. אני רק זוכרת שבכפר גרו חמישה אחים. היו אלה דודים-רבא שלי: יונה, זליק, ברל, שלום וסבי אברהם שמואל. חמשת האחים כמו יצרו שבט נפרד, השיאו בנים ובנות שהסתעפו למשפחה גדולה שאני משתייכת אליה.

כשמתו בני הדור הזקן קיבלו הילדים את הירושה והתיישבו באותם הבתים. חמשת האחים הוחרו אחריהם בנים ובנות שהסתעפו למשפחות גדולות: ולפל, אברהם-הירש, מנדל, יחיאל, מרים, מנה, ישראל, אבי אליעזר ושני אחיו לייב ומשה.

למיטב זיכרוני הייתה זו משפחת סוחרים ולמדנים שהתהדרה בייחוסה; אצל מי האמת, "המילה" והנאמנות, מילאו את התפקיד החשוב ביותר בחיי היום-יום.

מי בסארני ובסביבתה לא הכיר את דוד-רבא שלי יונה, שהיה מוכר כיונה הקרפילובקי. הוא היה יהודי נאה, גבה קומה, בעל הדרת פנים של צדיק, ועורר כלפיו ממבט ראשון יראת כבוד ודרך ארץ. פרט להיותו סוחר ולמדן הייתה בו אמביציה עצומה שגבלה תכופות באגואיזם. די היה שמישהו בא עמו במגע ולא עמד במילתו, הוא לא רצה עוד לדבר עמו ולא הרשה לו לדרוך על סף ביתו.

זכורים לי החגים, כשהיו היהודים מתקבצים לתפילה. אם חבורת הצעירים לא שמרה על שקט בעת התפילה, מיד נשמע קולו הרועם של דוד-רבא שלי, יונה: "שייגע! גס רוח!" די היה בזה, שהחבורה תיאלם דום כדגים.

גם ליהודים המבוגרים הייתה יראת כבוד מפני מבטו, שהיה בו כוח הרגעה מיוחד. איש לא העז להתנגד לו או לפגוע בכבודו, כאילו היה ראש המשפחה.

אולי נבעה יראת הכבוד מעסקי המסחר הגדולים שניהל. הוא סחר בשורי מכלאה גדולים. היו לו קשרים עם סוחרים בוורשה והיה מוכר כסוחר וכלמדן גדול. פתגם ידוע שלו שעבר בירושה במשפחה המסועפת: "מי שסוחר במחט – תהיה לו רק מחט". עם זאת לא היה הכסף עיקר אצלו. לדוגמה, בעת שמחה היה מנהגו להוציא מארנקו סכום כסף גדול ולרמוס אותו ברגליו. זכור לי כמו בחלום, בילדותי לקחו אותי הוריי עמם לחתונת בתו של דוד יונה. הייתה זו אחת החתונות הגדולות בסביבה, בלוויית מוזיקה, כלזמרים ואורחים רבים.

כחסיד סטולין נלהב, הוא רקד תמיד בהתלהבות רבה, כנפות בגדו חקועים באבנטו. על כל ריקוד שהזמין אצל הכליזמרים שילם רובלים אחדים, אך את הכסף ששילם להם פיזר באוויר וכמה עשרות רובלים

קרע לפיסות זעירות, דרך עליהן ברגליו וצעק: "נגנו כלזמרים, כסף הוא רפש".

ראוי גם להזכיר את אחי-אבי, משה, שהיה מוכר בשם: משה החזן. יהודי נאה וגבה קומה, שופע הומור. נוכחותו בחתונה הוסיפה הדר לשמחה. הוא היה מגיש את הכיבוד, מקבל את פני האורחים ומושיב אותם לפי מעלת כבודם.

משה החזן אהב מאוד הידור. לבושו מצוחצח; צעיף המשי השחור שלו, המפוספס בלבן, היה שם דבר.

את עיקר פרנסתו שאב מהיותו בורר עצים ביער. לימים נעשה מורה לרוסית ולעברית ומאוחר יותר, לעת זקנתו, כשגר בסארני, היה, בשל קולו הערב, לחזן בבית הכנסת קופיצסקה.

מהדהד באוזניי עד היום הפזמון המוכר שלו בעת הזמירות או בשבע הברכות, גם אנחנו הילדים היינו שרים בעקבותיו: "טאראי, לאראי, לאכאי, לאכאי".

הדודים-רבא שלי, זליק ושלום, סחרו גם הם, כמו דוד-רבא יונה, בשורי מכלאה וביערות. כולם למדנים, יהודים כבודים שפיארו את מוצאם המיוחס. חתנו של דוד-רבא שלום, אהרן חינאצ'ד, שגר בסארני ברחוב קשיווה, ישב ולמד יומם ולילה וכתב ספר תורה בעצמו, שהובילו יחד עם אשתו מניה, ערב פרוץ המלחמה, לחופה בלוויית כלזמרים ואורחים.

כך יצרו חמשת האחים את שושלת בורקו. כשמתו הותירו אחריהם בנים ובנות שקיבלו את ירושת הוריהם והיו סוחרים; בעל מלאכה היה קרף ופסול ועלול להזיק לשידוך.

כאלה היו היהודים מקרפילובקה.

ראוי להזכיר עוד את הנוער, שהיו לו רצונות ושאיפות גדולות יותר, שאיפות אלה הומרו ברוב המקרים בחלומות בלבד.

הנוער של קרפילובקה, לבם נמשך אל העולם הגדול, הם השתוקקו ללימודים לא פחות מן הנוער היהודי בערים. סירבו להסכים לחיי

הכפר החדגוניים, ורוב הזמן אמנם בילו בעיר שבה למדו, אף שגם לכפר הובאו טובי המורים והמלמדים.

הלימוד בעיר היה כרוך בקשיים. רק הודות להוריי שהיה להם בית בסארונג, בצד הפולסי, למדתי במשך השבוע בעיר ובאתי לכפר רק לשבת. לעתים קרובות הייתה השיבה לכפר כרוכה בקשיים משום שהנחד עלה על גדותיו והדרכים היו קשות למעבר, אך לוותה לזה החמימות הביתית והציפייה של אימא לילדה שבעיר.

דוגמה לשאיפת הנוער בכפרים ללמודים ולעולם הגדול, תשמש העובדה שאחי אברהם, שנקצר בדמי ימיו, יצא לבקשת אמי (נספתה גם היא ביד הנאצים הרצחניים), לישיבות שונות וקיבל סמיכה לרבנות. לימים היה למורה וכתב שירה יפהפייה.

אמי חוה באה מאנדרוה שליד ולדמיריץ ממשפחת רבנים ושוחטים, טוחרי יערות ולמדנים. היא שאפה עם זאת שילדה ילמדו לימודי חול, ולא חסכה מאמץ ששיגו זאת.

צעירים רבים מקרפילובקה הלכו להכשרת, הצטרפו לארגוני נוער חלוצי ולימים נסעו לארץ ישראל, שם הטו שכם והושיטו יד להקמת המדינה ולבנייתה.

צעירי קרפילובקה רשמו פרק מזהיר בזמן המלחמה. הם השתתפו במאבק הפרטיזנים בנאצים ורבים מהם ניצלו.

מתוך הפרק: אורחות חיים, בישובי הסביבה ע' 256 – 259

יוסף פרלשטיין יום הזיכרון

מד שנה בשנה בט"ו באלול מתקבצים יהודים ניצולי סארני והסביבה הגרים בישראל, להזכיר שוב ושוב את הקרובים והיקרים, אימהות ואבות, אחיות ואחים, בני משפחה, ידידים ומכרים שנגעקו מן החיים קודם זמנם, בידי מרצחים היטלריסטים. זכרם לעולם לא ימחה מלבותינו.

ביום זה נוחתים הגעגועים כיונה שקטה, מקישים בלב, נושאים עמם זיכרון וצער מלווים זעם ושנאה שלא כבתה. הבית הישן איננו עוד. היה הייתה פעם עיר שנשאה את השם סארני. הייתה לשם משמעות רבה למי שצעדו בדרכים ובמשעולים המוכרים ההם.

ביום כזה קמה לתחייה, בדמיון, העיר על רחובותיה היהודים הנקיים ובנייניה המודרניים.

הנה רואה אתה בדמיון בני נוער מוכרים מסיילים ברחובה של העיר המוכרת היקרה, טווים חלומות שנגדעו קודם זמנם יחד עם מי שטוו ונשאו אותם בלבם.

מתעוררות לחיים לנגד עיניך, אימהות יהודיות מסארני וסביבתה. אתה רואה אותן בדמיון בשמלות מבהיקות בניקיון שתמיד הן כחדשות אף שנתפרו עוד לחתונתן. פניהן קורנות ברוח השכינה ועיניהן בורקות בדמעה יהודית שלעולם אינה מתייבשת – משמחה או מצער.

הנה אתה רואה אבות מיוגעים. דומה, שונים הם מאבות אחרים בעולם. אינם עומדים בשווקים בכנפות מופשלים ברוח אלא נתונים במרדף אחר הפרנסה. כל אחד מהם עמל קשה לפת הלחם – מי יותר, מי פחות, אך ללא המולה מופרזת.

ככל שתהגה יותר ביום זיכרון זה תראה עוד ועוד מאנשי העיר סארני וסביבתה. תראה אותם בדאגותיהם ובשמחתם והלב נצבט מגעגועים ומכאב.

הנה אתה רואה את הזאטוטים חסרי הדאגה ופניהם התמימים החפים מפשע, ועיניהם הקטנות מלאות השמחה; ואתה שואל את עצמך בכעס לא יחואר: היכן הם? מדוע נגדעו חייהם בטרם עת? איכה זה לא יבשה

הייד הרצחנית שהורמה לגדוע חיי ילדים תמימים ואנשים שאין בהם
אשם?!

אין חשובה. שום חשובה לא תוכל ולא יהא בכוחה להצדיק את האסון
הגדול!

יום הזיכרון הוא קורטוב נחמה לניצולים, היום בו מתכנסים הניצולים
לכבד את זכר מי שאינם איתנו עוד. יום זה שינה צורה בסיסמה של
שארית הפלטה: "אנחנו פה!", אנחנו נמשיך את שלשלת הקיום דרך כל
החברות והמרטירים.

לפיכך אנו מתכנסים מדי שנה ומזכירים את בני העיר סארני וסביבתה.
מכרים נפגשים, לוחצים בחמימות ידיים, הפנים מחייכות חיוך נוגה,
בעצב צובט שאינו כבה מן הלב, כנר תמיד, נר זיכרון. מדברים ונזכרים,
ונזכרים – אוי הזיכרון!

בערב זה נדמה שהעיר סארני וסביבתה זוכה לתחיית המתים והעבר
המיוסר קם שוב לתחייה והוא קורן אור וחיים שלא יכבו לעולמי
עולמים.

מתוך הפרק: איכה חרבה ע' 264 – 265

ידיד [התצלום מאתר השטעטל הווירטואלי לתולדות יהודי פולין]

צבי פרלשטיין הגטו – למן ההתחלה עד הקץ

ביולי 1941 כבשו הגרמנים את סארני. ראשית לקחו חמישים בני ערובה יהודים והודיעו שאם יקרה רע לגרמני, יהרגו אותם.

בימים הראשונים הניחו הגרמנים לאוקראינים לשדוד רכוש יהודי. שלושה ימים ושלושה לילות בזזו האוקראינים מסארני ומן הכפרים השכנים נכסים-ורכוש יהודי באין מפריע. כעבור שלושה ימים הניסו הגרמנים את האוקראינים ועצרו את הביזה.

בסוף יולי 1941, דרשו הגרמנים לכוון יודנרט. ראש קהילת סארני נדרש לעמוד בראש היודנרט. אף שהיה כבר בן 70 קיבל על עצמו, בניגוד לרצונו, את המשימה לנהל את היודנרט, ולמלא את דרישות הממשל האיטלקי. היודנרט הורכב מחמישה יהודים: יושב ראש – גרשונק בן ה-70, סגנו – קנטורוביץ', המזכיר – ניימן, הגזבר – גרוסמן, בלשכת העבודה – פיקמן. הצו הראשון חייב את היהודים לשאת על יד ימינם סרט לבן ומגן דוד רקום עליו, ולצייר מגן דוד על כל בית יהודי. על אי-מילוי הפקודה העניש הממשל בקנס של 30 רובל ובמכות רצח; בזה עסקה בעיקר המשטרה האוקראינית.

ב-15 באוגוסט, חודש לאחר כיבוש סארני, הטיל הממשל הגרמני על היהודים כופר – 13 ק"ג זהב; חובת ביצוע תוך שמונה ימים. מדי יום לקח הממשל 400 יהודים לעבודה. הם נאלצו לנסר עץ, לבנות את הגשרים שהרוסים פוצצו על נהר סלוקטש, לכרות כבול ויוצא בזה. הנשים נשאו לבנים מקצה העיר לקצה. העובדים קיבלו 100 גרם לחם ליום. חלק מן היהודים חיו מן המלאי שהיה להם מלפני המלחמה; אחרים המירו אצל האיכרים, מסדו חפצי ערך בתמורה לפרוסת לחם; הרוב רעבו. הממשל הגרמני החל לקחת מן היהודים את רכושם באמצעות היודנרט: פרות, סוסים, מקלטי רדיו, ריהוט, כלי מיטה וכיוצא באלה. גרשונק, ראש היודנרט היה קורא ומתריע: "היהודים, מסדו מה שדורשים מכם – ויניחו לכם לחיות. פרה שחולבים, לא שוחטים".

בערב יום כיפור 1941, נתפרסם צו חדש: במקום סרטים, יישאו היהודים טלאים צהובים על הגב ועל החזה. גודל הטלאי 8 ס"מ. הממשל פקד על היהודים לבוא ביום כיפור למקום סמון לעיר. בקרב

היהודים פרצה בהלה איומה. הבנו מה הם מבקשים לעשות בנו. רצו, לא רצו, באו כל היהודים, עונדים טלאים צהובים, ביום כיפור אל המקום המצוי.

היהודים מסרו לגביטס-קומיסר שעוני זהב, עטי זהב וכך הלאה. רשמו את כולם, גברים ונשים. הצעירים נשלחו לעבודה בעיר, המבוגרים שוחררו לעת עתה לבתיהם.

יום זה הסתיים בחרדה בלבד.

החל החורף הקשה של 1941. בחודש אוקטובר יצאה פקודה מטעם הממשל שעל היהודים למסור מעילי פרווה ומגפיים לטובת הצבא. היהודים מסרו את פרוותיהם ואת מגפיהם. נוסף לכך נדרשו להפוך אדרות פרווה חדשות ומגפיים למען הצבא.

חודשים אחדים חלפו בשקט. חשבנו שנחיה כבר בשלווה. לפתע – טרגדיה חדשה: בינואר 1942, נתקבלה פקודה שעל כל יהודי לשלם כופר, שבעה גרם זהב לראש. היו בעיר 5000 יהודים, היינו חייבים בתשלום של 35 ק"ג זהב, זה היה אסון גדול, שהו אצלנו יהודים רבים שנמלטו מערים אחרות עוד ב-1939, אי אפשר היה לדרוש מהם דבר.

היה קשה מאוד. היינו ביחסים טובים עם הגביטס-קומיסר – הוא נהג לומר שיהודי סארגי הם טובים, אותם לא יחסלו, לא "קאפוט מאכן" – והוא חילק את התשלום על פני כמה חודשים. בהדרגה, בקשיים רבים וסבל, שילמנו את הכופר. כך חיינו בצרות, רעב, קור, מצוקה וייסורים; היו שהחזיקו מעמד והיו שלא שרדו את החורף הקשה.

באפריל נחתה גזרה חדשה: להקים גטו ליהודים תוך 15 יום. על היהודים לבדל בעצמם כמה רחובות צדדיים בעיר ולהקיפם בלוחות עץ. ואז החל הדבר הנורא. היהודים עזבו את בתיהם וכולם רצו כלאחר שרפה אל תוך הגטו. בזמן זה מונתה המשטרה היהודית, בראשה המפקד מרגוליס. תפקידה היה לשמור על הסדר בגטו, לעמוד ליד הפשפשים ולא לתת ליהודים לצאת מן הגטו אלא דרך השער, באישור מיוחד של מפקד המשטרה. כשנתפס יהודי מחוץ לגטו בלא אישור הענישו אותו בקנס כספי ובמכות רצח. קרה שאישה יצאה ללא אישור; תפסו אותה ואת משפחתה שמנתה שבעה אנשים וירו בהם בו-ביום.

לאחר מכן החלו הגרמנים להביא אנשים מכפרי הסביבה לגטו. הגרמנים לקחו מהם הכול. הגיעו ידיעות שהורגים יהודים ברובנה, בקובל ובערים אחרות באזור סארני. המצב החמיר מיום ליום. פשה רעב ואפילו מוות ברעב. ראינו שגם אצלנו האסון הוא בלתי נמנע.

הצעתי לחברים ולשכנים להסתער, לשרוף את העיר ולברוח ליערות. רבים הסכימו עמי, חלק התנגדו. הם אמרו שאסור להוציא את הזאב מן היער אם איננו בא מיזמתו. במקומות רבים כבר חוסלו אמנם הגטאות אך אצלנו לא יגיעו הדברים לכך משום שכולנו עובדים ומשלמים כופר, בכל מקרה – יש להתכונן. אם חלילה יבוא היום – עלינו להיות מאורגנים, להיות מסוגלים להתקומם ולא ללכת ככבשים לשחיטה, כפי שקרה בערים אחרות.

התחלנו להתארגן, הדבר נודע למפקד היהודי של המשטרה, מרגוליס. הוא לא התנגד ואמר: "היו חזקים חברים! לא נרשה שישחטו אותנו ככבשים". פעם בשבתי עם ראש היודנרט גרשונוק, שהיה שכן שלי, דיברנו בינינו על הסוף העגום של הערים סביב סארני. כשפניתי אליו בדבר התארגנות השאית להתקוממות, השיב לי גרשונוק: "אל לכם לספר לי דבר, עשו כפי שאתם מוצאים לנחוץ". מתשובתו הבנתי שדעתו כדעתנו. ואז התעצמו עבודות ההכנה שלנו וכל יהודי העיר אחזו בדעה להכריז מלחמה על הרוצחים.

היינו בגטו מאפריל עד אוגוסט 1942. ב-23 באוגוסט החלו הימים הנוראים של חיסול הגטו: המשטרה האוקראינית הקיפה את הגטו; למשטרה היהודית כבר לא ניתנה גישה לפשפשים, לא הוציאו איש מן הגטו לעבודה. הבנו שאלה ימינו האחרונים ולא היה מה להפסיד, באה עת הנקמה.

ביום רביעי 24 באוגוסט התקבצו מרבית יהודי הגטו ביודנרט. חילקנו את הגברים לקבוצות בנות 50 איש עם ראשי קבוצות. לכל קבוצה הייתה משימה למלא. הכנו רימונים, סודה קאוסטית לצריבת העיניים, בנזין ונפט להצחת העיר, וחיכינו לפקודה; המפקד הראשי ביום זה היה מפקד המשטרה מרגוליס. קיבלנו פקודה מן הגרמנים שעל כל היהודים להתייצב ביום חמישי 25 באוגוסט בשער הגטו, ולכל משפחה יקראו בסדר האל"ף-ב"ת; הפקודה נתקבלה ביום רביעי. עמד לרשותנו זמן עד יום חמישי בבוקר להכין הכול, אך מזכיר היודנרט נוימן, התנגד והסביר

לאוכלוסייה שלא קוראים להשמדה אלא לבחירת אנשים בריאים, לעבודה. הציבור הניח לו להוליכו שולל. לא עשו דבר. גם המפקד מרגוליס הורה לנו לא לפעול על דעה עצמנו אלא לחמתין ליום חמישי 25 באוגוסט.

בלילה שבין יום רביעי לחמישי לא ישנו. הכנו מוטות ברזל וישבנו מוכנים ליד הדלת בציפייה לדוֹצחים. הלילה עבר באימה, במחשבה על הקץ. ביום חמישי 25 באוגוסט, בשעה שש בבוקר, החלו אנשים לבוא לשער הגטו. בשעה שבע בבוקר באו אנשי אס-אס וז'נדרמריה והגביתס-קומיסר עמם. החלו לקרוא ליהודים לצאת מן הגטו לפי אל"ף-בי"ת. כשהתקבצו 300 איש הובילו אותם משם. בגטו התהלכו שוטרים אוקראינים והציצו לתוך הבתים. יהודים שלא עזבו את הבתים נורו בידי השוטרים. יהודים רבים התאבדו בייאושם ברעל.

כך הובלה גם משפחתי: אמי, אחותי שרה ושני ילדים, אחותי השנייה טיובה ושני ילדים, אני ואשתי ובני, דודים, דודות, גיסים גיסות, דודנים ודודניות. הובילו את כולנו לצד השני, למקום מוקף בשתי שורות תיל דוקרני. בין גדר אחת לשנייה היה מרחק של מטר. בין שתי הגדרות סיירו שוטרים גרמנים ואוקראינים. מי שהתקרב לגדר נורה למוות. בשער הוצבו שתי מכוניות ירייה. כשהביאו אותנו למחנה כבר היו שם יהודים מכפרי הסביבה ומעיירותיה: דומברוביץ, ברז'ניצה, רוקיטנה, קליסוב [קלוסובה] – בסך הכול 14,000 יהודים.

טענתי כנגד מרגוליס שהבטיח שלא נניח להוליכנו לשחיטה כעגלים ולבסוף לא הרשה לנו לנהל את המאבק שלנו. הוא השיב לי: "אבוד, זהו גורלנו. מה היה עלינו לעשות? להימלט, להציל את עצמנו ולזנוח את נשינו וילדינו בידי הרוצחים שיקרעו אותם לגזרים? מוטב נלך כולנו אל הבור!" אלה היו מילותיו האחרונות.

פגשתי שם גם את אחי ואשתו וארבעה ילדים, שהובאו מקליסוב. הם ואנחנו, כל המשפחה שכבנו יחד וחיכינו למוות הנורא. החום היה ללא נשוא, אנשים התעלפו בצמא. מסרו לשוטרים האוקראינים שעוני זהב וטבעות זהב בתמורה לבקבוק מים. שטרי כסף קרעו והשליכו לבתי השימוש מחשש להחזיק בכסף.

ב-25 באוגוסט בשעה שתיים אחר הצהריים, החלו לקרוא לאנשי רוקיטנה לצאת מן המחנה. 500 יצאו. ליד השער לקחו מהם את הצרורות, כל אשר היה להם, והעמיסו אותם על עגלות שעמדו מוכנות ליד השער. במרחק קילומטר מן המחנה הייתה חורשה, שם היו חפורים בורות גדולים. לשם הובילו הגרמנים את 500 קרבנותיהם הראשונות, הורו להם להתפשט, לשכב בבור, והרוצחים ירו בהם.

עמדתי כך ובחנתי עם חברים את מצבנו חסר התקווה. לפתע ראיתי אנשים רצים, והחיל הדוקוני חתוך, עברה בי כעין מכת חשמל: לרוץ! לא הבנתי מה ולמה, רק זה שצריך לרוץ! נטשתי את חברי ורששון, והתחלתי לרוץ, שוכח שיש לי אישה וילד. כשעברתי מעל לחיל כבר הצטברה שם, תוך דקות אחדות, ערמה בגובה מטר של מתים, פצועים ומתעלפים. הם נפלו מכדורי הז'נדרמריה הגרמנית והאוקראינית. ראיתי שהצריפים המלאים אדם עולים באש; הגרמנים הציתו אותם.

רצתי, ריחפתי מעל הדרי גופות מתים. הכדורים חלפו בשדיקה ליד האוזניים. רימונים נפלו, אש, גיהנום מכל עבר. רצתי, לא ידעתי אז מה אני עושה. כשנמצאתי במרחק 400 מטר מן המחנה שמעתי את קולה של אחותי טיובה. היא רצה בעקבותיי וצעקה: "עמוד, חכה, אל ניפרד, הבה נרוץ ביחד!" בהגיענו לרחוב הראשון של העיר חסמו המרצחים את דרכנו. איבדנו זה את זה. היא נכנסה לביתו של פולני ואני ושני יהודים נוספים קפצנו לעליית גג של פולני. היה שם מעט קש, הסתחרנו ושכבנו בתוכו. כעבור עשר דקות שמענו שהגרמנים טובבים בין הבתים, אישה פולניה אמרה: "כאן ברפת הסתחרו שלושה יהודים". הגרמנים נכנסו לרפת והתחילו לצעוק. לא ענינו והם הלכו. הם מצאו יהודים רבים במתבנים, בגנים ובגינות וירו בהם בו במקום. כעבור שעה באו אוקראינים לחפש ברפת ובעליית הגג. הודות לכך שהסתחרנו בחוף הקש לא גילו אותנו. בערך ב-12 בלילה, שמענו שהרירות וההפצצות שקטו במקצת, פרצנו שלושתנו את הגג בצדו ויצאנו בזחילה מן הבוידם.

הלילה היה בהיר, י"ד באלול. עברנו מעל גופות רבות של מתים שהיו מוטלות בגינות. יצאנו מן העיר בדרכים צדדיות, חוצים גדות ומחיצות. הגענו לנהר סלוטש והלכנו כל הלילה לאורך גדת הנהר עד שבאנו לכפר לושיץ. שבעה ק"מ מסארני.

שוב היה מצבנו חמור. לא ידענו מה לעשות, היכן להניח עצמנו. פחדנו מאור השמש, מן הצל. רעדנו שהנה, הנה שוב יתפסונו המרצחים. ייאושנו היה גדול. אמר אליי החבר אולשנסקי: "הבה נשליך עצמנו לנהר ונטבע!" השבתי לו: "לא! אם כבר ניצלנו מידי הרוצחים, להטביע עצמי עכשיו? לזה יש לי זמן!"

פרצה בינינו מחלוקת: אני רציתי להיכנס לכפר ושני החברים האחרים – ליער. והם אמנם הלכו ליער במחשבה ששם יוכלו להסתתר טוב יותר. אני הלכתי לכפר סטרליסק, היו לי שם מכרים.

הסתתרתי בכפר תקופה ממושכת, אצל איכרים. סבלתי מצוקה רבה וקור, חליתי במחלות שונות. בסופו של דבר ראיתי ששם לא אחזיק מעמד והלכתי ליערות, הצטרפתי לקבוצת פרטיזנים וזכיתי להגיע ליום השחרור.

מתוך הפרק: איכה חרבת, בגטו ובהשמדה ע' 305 – 310

יוסף וולף החיים בגטו

באפריל 1942 פרסמו הגרמנים צו: על היהודים, גברים, נשים וילדים, לפנות תוך שמונה ימים חורבות של בניין גדול במרכז העיר. אם הדבר לא יושלם במועד מאיים עליהם כיליון. עליהם לבצע את העבודה בכוחות עצמם בלי להיעזר במשאיות ולא בסוסים. הכול יוצא בידיים אל מחוץ לעיר, מרחק שני ק"מ. אפילו ילדים בני עשר נאלצו לסייע בניקוי המקום. גם אנשי היוזנרט והיושב ראש בכללם הטו שכס.

ב-15 באפריל 1942 הקימו הגרמנים גטו בחלקה המזרחי של העיר, כמה רחובות הוקפו גדר של לוחות עץ, תחת שמירה של המשטרה היהודית והאוקראינית. כל יהודי סרנה וכפרי הסביבה נכלאו בגטו, כ-6000 היהודים. תנאי המגורים היו איומים – 15 איש בחדר. פרצו מחלות.

בסוף שנת 1941 הטילו הגרמנים על היהודים כופר בסך 13 ק"ג זהב. במאי 1942 הוטל כופר שני בסך רבע מיליון רובל. ביולי 1942 הוטל כופר שלישי, בגובה שבעה גרם זהב לנפש. היהודים עשו כל מאמץ לשלם את הכופר ולהציל חיים אלא שהדבר לא הועיל. תנאי החיים בגטו היו קשים מאוד. נאלצו לעבוד כל השבוע עבודה קשה ומפרכת; קיבלנו 100 גרם לחם ליום. מי שלא רצה לגווע ברעב נאלץ לחמוק מן הגטו בגנבה ולהמיר או למכור משהו בתמורה למעט מזון. אנשים התנפחו מרעב. משפחת יצחק צ'דנוטח שמנתה תשע נפשות ומשפחת לוצקי ובה ארבע נפשות נורו בידי הגסטפו משום שאבות המשפחה יצאו מן הגטו להשיג מזון. שלמה בורקן, עשה לעצמו מתקן טחינה פשוט משתי אבנים, כדי לטחון כמה קילו זרעים; הוא השתמש בזה לצרכיו ונעזרו בו גם שכנים. בשל כך הוא נורה בידי הגסטפו עם משפחתו, ארבע נפשות.

מתוך הפרק: איכה הרבה: בגטו ובהשמדה ע' 311 – 312

אברהם פרייליך החיסול

בימים הראשונים החל הדבר בתהלוכה שהכמרים ארגנו. נרצחו אז מעל למאה איש. בדרך זו קיבלו האוקראינים את פני הגרמנים שצעדו לתוך העיר.

אימת מוות אפפה את כולם כשלצלילי פעמוני הכנסייה החלו לזרום לסארני מן הכפרים השכנים המוני איכרים מצוידים בסכינים וגרזנים; נוהרים למקום בו נשאו הכמרים הצעירים דרשות הסתה נלהבות על אשמת היהודים בכל. עוד קודם שהספיקו לסיים את דברי ההסתה כנגד היהודים, צצו ברחובות כרזות, בחתימת גנרל קוק, האוסדות על האיכרים להתערב בפוליטיקה ובהן דרישה שיתפזרו איש למלאכתו ואל ייגעו לרעה באיש. התהלוכה נסתיימה בשקט.

מיד הוקמה משטרה אוקראינית. השחקן דוטקוויטש שימש ראיון-קומיסר [נציב המנהל האזורי] ועורך הדין מאריניוק היה ראש העיר. משימתם הראשונה: ארגון מחדש של בית הדפוס המקומי לשירות ההסתה כנגד היהודים (הסדרים היו יהודים). מדי יום הדפיסו עלוניים והשמצות כנגד האוכלוסייה היהודית. הם הרחיקו לכת והביאו סרט להמחשת צליבתו של ישו.

היהודים התגוננו באמצעי יחיד: הריצות בעבודה למען המרצחים הנאצים, באמצעות היוזנרט וה"אובר-יודה", עורך הדין נוימן (מקליש, פולין) בראש. עורך דין זה הפך למשתף הפעולה הטוב והחרוץ ביותר של הנאצים.

מדי יום הלך אל הגביטס-קומיסר להביא פקודות חדשות ולבצע אותן בדקדקנות בעזרת מפקד העבודה האוקראיני סיוואק ומשטרת הגטו היהודית ובראשה מרגוליס. מיום ליום החמיר המצב. הורו לכל אישה לשאת לבנים מקצה העיר לקצה ללא צורך. בגטו שרר רעב. כשניסה משהו להבריא אמצעי מחייה בשובו מן העבודה, הייתה משטרת הגטו לוקחת אותם לעצמה.

לאחר מכן החל אסון הכופר. הכופר הראשון היה בסך 35 ק"ג זהב, הוא שולם על ידי האוכלוסייה היהודית במועד הנקוב. הכופר השני במשקל

75 ק"ג זהב, לתשלום תוך שמונה ימים, נאסף רק לאחר שכולם מסרו טבעות קידושין ועקרו שני זהב.

בי"ד באלול תש"ב 1942, נחתה הגזרה.

המשטרה האוקראינית התכנסה בקסרקטינים בתירוף שהם מקבלים שם את הדגל האוקראיני, בפועל הם קיבלו שם הוראות. בו ביום הקיפו את הגטו.

הייתה לי תחושה מוקדמת ביום זה, שעה אחת קודם לכן, ברחתי עם אשתי לכנסייה שהייתה אז בבנייה ואני עבדתי בה, בחלק הנוצרי של העיר, בפולסקה [הצד הפולסי]. לא חלף זמן רב ושמעתי את היריות מן הגטו.

הסתתרת בי כפיפת הכנסייה, משם הייתה לי אפשרות להשקיף על המתרחש. הגטו היה מוקף משמר כבד וגם העיר הייתה מוקפת, במרווחים גדולים יותר. בכל מינה בעיר התהלכו סוכנים חשאים בלוויית כלבים, וגם פרשים סיירו. יהודים אחדים שניסו להימלט נתפסו מיד והובלו חזרה מדממים. לא הייתה כל אפשרות, ולו לאדם אחד, לצאת משם. והנה ניגש אליי הסטרוסטה של הכנסייה [זקן העדה], יאקובנקו, ואמר אלינו: "בשם אלוהים, אם אינכם חפצים במותי יחד אתכם, לכו מכאן מיד".

אך אני נשארתי עד למחרת. משם הלכתי אל בית הקברות הנוצרי הסמוך והסתתרת בין הקברים.

הרכבות היו גדושות יהודים מן העיירות הסמוכות: קליסוב, רוקיטנה, דומברוביץ, רפאלובקה וכך הלאה, שהובלו לסארני. משם הובלו בשורות ארוכות ותחת משמר כבד למחנה בפולסקה, אל מעבר לגדות החיל. למחנה זה הובלו גם צוענים.

האדון נוימן, ה"אובר-יורה", ניסה להרגיע את ההמונים והוכה בידי צועני. פרצה מהומה. האדון נוימן ניסה, מעבר לגדר, למשוך את חשומת לבו של הגביטס-קומיסר והצביע על תיקו המלא זהב, אך הגביטס-קומיסר הניע ידו כאומר שאינו נחוץ לו עוד. הוא יכול ללכת עם היהודים כולם.

ואז פנה נוימן אל האנשים במילים: "הפסדנו את המשפט!" ופנה ראשון, עם משפחתו, לבורות.

היריות ליד הבורות, נשמעו ברחבי העיר. המהומה עוד גדלה. אחד, יוסף גנדלמן, הביא עמו בכיסו מספריים, וצועני חתך עמו את הגדר. ההמונים החלו לבורות. נורתה עליהם אש ממכונות ירייה והושלכו רימונים; הפשפש נחסם בחדרי גופות אדם. המאוסות היחידה הייתה פייגלה שוורץ שגרמני הסתכן למענה וחילץ אותה מתוך הגדרות.

(מתוך "ידישע צייטונג", חל אביב, 8.9.1955)

מתוך הפרק: איכה חרבת, בגטו ובהשמדה ע' 312 – 314

ישראל קורק הכיליון

ב-26.9.1942 בלילה, הוקף הגטו בשוטרנים מצוידים בנשק כבד. היהודים הוצאו מן הגטו, הועמדו חמישה בשורה וגורשו לפולסקה. שם כבר היו מרוכזים יהודי ברז'ניצה, קליסוב ודומברוביץ, כ-20,000 איש, יחד אתנו – מעל ל-25,000. היינו שם במשך כל היום.

בערב נדרשו 500 אנשים ראשונים, מרוקיטנה, להסתדר בשורה. איכרים בעגלותיהם כבר המחינו. ושוב יצאה הוראה: כולם יתפשטו עירומים. הטעינו את הבגדים על העגלות ואת האנשים גרשו ליער הסמוך, שם חיסלו אותם.

כעבור שעה, לאחר שסיימו את המלאכה עם הקבוצה הראשונה, באו הרוצחים לקחת 500 נוספים וחיסלו גם אותם.

באופן זה הובילו ארבע קבוצות.

אנשים התארגנו, לא היה מה להפסיד. הכול נאספו בידיעה שלכולם מצפה אותו גורל. בראש עמד הגיבור היהודי מגדל מן העיירה סלישט הסמוכה לחלם. הוא שלח שתי נערות להסיח את דעת המשמר. בשעה שהנערות שוחחו עם הזקיפים חתכו מגדל ובניו את הגדר בארבעה מקומות וכולם החלו לרוץ ליער. המשטרה פתחה באש וירתה לעברם.

500 הצליחו לברוח ליער. הנותרים חוסלו בו ביום. כולם הובלו לבורות ונורו.

כך הושמדו 25,000 יהודים, ניצלו 40 איש.

מתוך הפרק: איכה חרבת, בגטו ובהשמדה ע' 314 – 315

פייגה שוורץ-שרמן ניצלת בידי גרמני

סופר מפי נחמיה שרמן, עיבוד נחמיה גילדנהורן

בבית הגביטס-קומיסר [נציב המחוז]

כשהחל היודנטר בסארני לפעול, הוא גם גייס יהודים לעבודות כפייה. פעם דרשו הגרמנים שתי עובדות לבית הגביטס-קומיסר. אני ודודנית שלי נשלחנו לעבודה. נראה שחריצותנו נשאה חן והגרמנים הורו לנו לבוא לעבודה מדי יום. בהדרגה התרגלו אלינו ופעמים רבות הייתה לנו הזדמנות לעקוב ולהקשיב למחרחש שם. דיווחנו הכול ליודנטר. הלכנו לעבוד בבית הגביטס-קומיסר גם בשלב מאוחר יותר, כשהיהודים נכלאו בגטו. הגביטס-קומיסר היה רוצח גדול, לעזרתו היה לו גם כלב זועף שהיה משסה בקרבנותיו היהודים. כשהניח הכלב לקרבן הוא כבר היה זה מוטל כמעט מת. רק אז היה הקומיסר קורא לו.

החלו דרישות הכופר.

תכופות הצלחתי לצוות לשיחות בין הגרמנים שהיו באים אל הקומיסר לקבל פקודות. בדרך זו נודע לי על הכופר השני שהגרמנים החליטו להטיל; מיד הודעתי ליודנטר. היודנטר החליט לשלם גם את הכופר השני וכעבור זמן את השלישי, שהיה הכבד ביותר. היודנטר נאלץ לנקוט איומים ואף כפייה פיזית. כל יהודי נדרש להישבע על גרות שחורים שאין עוד בידו דבר. היודנטר האמין עדיין שהחיה צמאת הדם חסתפק בכופר כסף.

לאחר דרישות הכופר החלו להגיע פקודות חדשות: דרשו חליפות משובחות, מגפיים, לבנים, מערכות כלים וכיוצא באלה. כשהבינו שלקחו הכול, החלו להכין את מבצע ההשמדה.

ההשמדה

המצב בגטו החמיר מיום ליום. השמירה הייתה קפדנית. נדרשו אישורים מיוחדים ליציאה לעבודה. לי היה אישור משום שעדיין עבדתי אצל הגביטס-קומיסר. פעם קיבלנו פקודה להכין ארוחת ערב לאנשים שאמורים היו לבוא למחרת. האורחים היו אנשי אס-אס שהיה עליהם להוציא לפועל את מבצע ההשמדה. אחד הגרמנים אמר לי

בדמיזה שהעולם כה יפה ומן הראוי היה שגם החיים יהיו יפים. לא ירדתי לסוף דעתו. אך כאשר הבחנתי שהגרמנים מסתודדים, הבנתי שצפוי דבר נורא. אחד הגרמנים הצביע בפניי על ערמות הנשק ואמר שאפשר היה להשתמש בו למטרות ראויות יותר.

השעה התאחרה ואני מיהרתי לגטו לדווח על אשר ראיתי אצל הגביטס-קומיסר. היהודים עדיין סירבו להאמין שהדבר יתרחש.

המשמר בגטו הוחלף: במקום המשטרה היהודית – אוקראינית. כאשר רציתי לשוב לעבודתי כבר לא הניחו לי לצאת. בערב של יום זה, נחפרסם צו שלמחרת בבוקר יערך מפקד כללי וכולם מקטון ועד גדול חייבים לצאת מן תבתים. כולם חבינו שהפעם לא תהא הספירה רגילה.

בבוקר התנהלה הספירה בדקדקנות מרובה. היו דנרט דאג לכך שאיש לא יחסר. איימו שאם בן משפחה לא יתייצב, תיירה כל המשפחה. לאחר הספירה עוד ניסו הרוצחים לשכנע שרוצים להעביר את כולם לעבודה במקום אחר. הם הורו להתכונן. למרות שכולם כבר חשו שהחורבן קרוב, ביקשו להאמין שייסעו לעבודה. כל אחד התכונן לזה ולקח עמו את אשר היה לו. חשבו: אולי יוכלו למכור משהו מן החפצים או להמירם באמצעי מחייה.

בלילה גברה השמירה עלינו. הגטו החל להתקומם. הכינו בנזין ונפט על מנת להצית את הגטו כשחרד העלטה. הדברים לא הגיעו לכלל מעשה. היו דנרט עדיין האמין שלא יקרה דבר ודאג להתנהלות סדרה.

למחרת שוב החלו הגרמנים, יחד עם הרוצחים אוקראינים, לספור. הפעם לפי סדר האל"ף-ב"ת. כל בעלי האותיות הראשונות רוכזו ונשלחו בידי המשמר לרחבה מוקפת גדר תיל מחוץ לעיר. בדך למקום ירו הרוצחים ברבים. אני השתייכתי לאותיות האחרונות, ויצאתי מן הגטו ביום השני. בדרך ראיתי הרוגים רבים שהאוקראינים העמיסו על עגלות והובילו אל בורות מוכנים. בהגיענו למקום ראינו יהודים רבים בני האזור.

מיד לאחר מכן סגרו הגרמנים את הגדרות. היינו כ-18,000 איש. פרצה מהומה גדולה. רבים נפרדו זה מזה, אחרים אמרו "ידו" וזעקו "שמע ישראל". אני איבדתי את הקרובים לי ולא ידעתי מה קורה אתי.

לפתע הבחנתי שהגדר נהרסה ואנשים נדחפים להימלט. רצתי לחפש את משפחתי ומכרים, לקרוא להם לברוח, אך בבואנו למקום כבר מצאנו מתים רבים מיירות שהגרמנים והאוקראינים פתחו בהן.

מן הירי והרימונים נפלו מתים מאות אנשים ורבים עוד יותר נפצעו. כשפסקו הירויות, נגלה מחזה אימים: אנשים היו מוטלים קרועים לגזרים, איברים פזורים על פני השטח. בין הפצועים מצאתי את אבי, שגסס. אימא כבר הייתה מתה.

מיד לאחר מכן החלו הרוצחים להריץ קבוצות אנשים לבורות. הורו להתפשט ולהיכנס לבור, שם ירו בהם הרוצחים שורות-שורות. כשהגיעו לשורה שלי היה הבור השני כמעט מלא. שכבתי וראשי כלפי מטה לפי ההוראה. נותרה עוד שורה לירות בה, הם חדלו להביא אנשים נוספים משום שהבורות היו מלאים על גדותיהם.

כנראה התעלפתי ולא ידעתי את הנעשה אתי. כששבה אליי הכרתי ראיתי שכולי מכוסה דם. התחלתי למשש את עצמי שמא נפצעתי. בינתיים ירדה החשכה והרוצחים הלכו, משאירים שני חיילים על המשמר. ניגשתי אל הר הבגדים, הטלתי על עצמי סמרטוט והתחלתי ללכת לעבר התיל. אחד החיילים אמר לחברו: "ראה מה היא עושה". השני השיב: "הנח לה ללכת לאשר תרצה". חזרתי לרחבה. מצאתי שם את דודתי, אשת הדוד יוסל. שכבנו שהינו סמוך לגדר.

גרמני מציל אותי

עודי שוכבת ליד גדר התיל חשתי לפתע שמושכים בצמתי. הסתכלתי סביבי וראיתי גרמני מעברו השני של התיל הדוקרני. הוא שאל אותי אם אני פרידה הקטנה שעבדה אצל הגביטס-קומיסר. כשהשבתי שזו אני, הציע להציל אותי. סירבתי להאמין לו. הוא לא חדל לשכנע אותי שאאמין לו, שכוונתו רצינית. הדודה צעקה עליי: "לכי, מה יש לך להפסיד!" הסכמתי והגרמני החל בביצוע תכניתו.

שמו של הגרמני, פאול דדינגר מקלן, הוא ניסה שלוש פעמים להעביר אותי דרך פרוזדור הבית שישבו בו מרצחי האס-אס עם עוזריהם האוקראינים. בפעם הרביעית עלה בידו להוציא אותי ולהגיע בריצה לגרמני אחר, שנדבר עמו שיעזור לו. ההוא רבץ ליד עץ עם מכונת ירייה ושמר על המקום. בצאתנו מן המקום נתקלנו בטרול. כשראה

הגרמני שהמצב חמור, הפיל אותי ליד הגרמני הראשון וכיסה אותי במעילו. הפטרול לא הבחין בי ולאחר סריקת המקום הסתלק.

כעבור דקות אחדות הוביל אותי הגרמני הצדה ועזב אותי. נותרתי יושבת לבדי תחת עץ. עם אור ראשון נאלצתי להחליט על צעדי. לא רחוק מן המקום היה בית מכר פולני. ניגשתי אל הבית והתחלתי קוראת בלחש שיפתחו לי את הדלת. כשהבחינה בי האישה, נבהלה מאוד ודרשה ממני ללכת מיד. היא הבטיחה לא להסגיר אותי. אמרתי לה שאין לי לאן ללכת ואין לי בירה. לא רחוק משם היו מבנים גדולים או קסרקטינים. האישה ידעה על מרתף מלא מים. היא הובילה אותי לשם ודחפה אותי לתוך המים. נשארתי עומדת במים עד מעל לחזה.

בבוקר בא הגרמני לחפש אותי. הפולנייה הבחינה בזה ורמזה לו בעיניה היכן אני נמצאת. בראותו את מצבי, החל לקלל את הרוצחים. לא העזתי לצאת מן המים. נשארתי שם 24 שעות. הגרמני הביא לי את מנת הלחם שלו והגיש לי אותה על גבי קרש.

לאחר כמה ימי סבל לא יכולתי לשאת עוד ואמרתי למצילי שרצוני לצאת למרות הסכנה. הגרמני החל לשכנע אותי להמתין עד שיצליח לחשוב על משהו. הוא הבטיח להביא לי בגדים ולעשות דבר-מה כדי שאוכל לצאת.

כעבור יומיים בא הגרמני בלוויית חייל נוסף. הוא הביא לי שמלה ואמר לי להתלבש. לאחר מכן שילב זרועו בזרועי, השני אחז בזרועי השנייה ויצאנו לרחוב. בלכתנו פגשנו בדודנית שלי. הגרמנים התפצלו אחד ליווה אותי והשני את דודניתי. הלכנו אל מכרה פולנייה. מבלי שנדע היכן בדיוק גרה הפולנייה, התחלתי לקרוא בשמה. למזלנו היא השיבה ופתחה את הדלת. הגרמנים נפרדו מאתנו משום שחשבו שהפולנייה תחשוש מפניהם ולא תניח לנו להיכנס לביתה.

אותו יום אירע לפולנייה מקרה שהביאה להחלטה לעשות מעשה אנושי. היו לה שני ילדים קטנים ובעצמה הייתה חולה ונזקקה לתרופות, נוסף לכך היה עליה להאכיל חמישה אנשים. במצב זה מצא אותנו הגרמני בבואו למחרת לראות מה אתנו. הוא ניצל את מצוקת הפולנייה והציע לה את עזרתו בתנאי שתשגיח היטב על שתי הצעירות היהודיות. הפולנייה הסכימה והגרמני הביא לנו אמצעי מחייה.

עשינו לנו מחבוא במרתף הזמן-מה לא ידע איש על קיומנו. אך הפולנייה נתנה אמון בשכנה, זו סיפרה לאחרת והאחרונה החלה להסית כנגדנו ודרשה מן הפולנייה להסגיר אותנו. הפולנייה הלכה אל הכומר וסיפרה לו הכול. הכומר בא לבקרנו, עזר לנו, והעיקר, הוא הפעיל את השפעתו להפסקת ההסתה מצד השכנות.

אלא שהמצב השתנה לרעה. הגרמני שלנו נשלח לחזית. הוא העביר לחברו, גרמני אחר, את המשך הסיוע לנו במזון, אך חלה לא קיים זאת. הפולנייה עוד הספיקה להעביר מעט חפצים ממחבוא בביתנו בגטו. היא המירה אותם במזון, זה הספיק לזמן קצר בלבד.

במקומות מסתור

היו לנו מכירים, משפחה פולנית וויטשחובסקי, בכפר סמוך לסארני. אבי השאיר אצלם חפצים רבים להסתירם. החלטנו לבקר אצל המשפחה ולנסות לקבל קצת מצרכים. באחד מימי ראשון יצאנו אל הכפר. בלכתנו פגשנו שני איכרים. אחד מהם העיר שנדמה לו שאני אחותו של יענקל. אמר השני: "ילכו להן לשלום".

בערב הגענו עייפות אל האיכר המכר. למחרת סיפרתי לאיכרה לשם מה באנו. היא הקשיבה ואמרה שאת החפצים לא תחזיר אך תשלם לי את שוויים במזון. כמובן הסכמתי. היא נתנה לנו מצרכים שונים וליוותה אותנו לדרכנו. הדרך חזרה הייתה מסוכנת מאוד, כל איכר עלול היה לזהות אותנו ולהסגירנו.

כמעט שנה שהינו אצל האישה הפולנייה בעיר, עד שהגרמנים החלו לבצע ביקורות תכופות. היה בלתי אפשרי להמשיך להישאר במקום זה. החלטנו לפנות למכרנו האיכר שיקבל אותנו אליו. כעבור ימים אחדים בא האיכר בעגלה עם חציר, הסתיר אותנו מתחת לחציר ותביא אותנו לכפר. אני נשאיתי לעבוד אצל וויטשחובסקי ודודייתי אצל שכן.

לבסוף הופר השקט גם בכפר. האוקראינים החלו להתנפל על הפולנים, גם הפרטיזנים לא נתנו מנוח. כפרים שלמים חוסלו ונבזזו. מדי יום ציפינו להתקפה של האוקראינים לפיכך לא נשארו לישון בבית בלילה אלא הלכנו להסתתר ביער. בביקר חיינו שבות לעבודה.

עוד קודם שהאוקראינים התנפלו על הכפר מלושקי שבו שהינו, הם רצחו את בנו של בעל הבית שלנו. הרגו אותו בשדה וחיברו את גופו במסמרים לעץ. האיכרים הבינו מה מצפה להם והחליטו לנטוש את הכפר ולהתפנות לפולין. הם הציעו לנו להצטרף אליהם אך לא רצינו.

כשהלכו הפולנים, נותר בפנינו מוצא אחד – להגיע אל הפרטיזנים היהודים ביער. איך עושים זאת? הייתה סכנה ליפול בידי כנופיות אוקראינים. בלכתנו ליער עברנו ליד חוות איכרים פולנים. אחד מהם שאל אותנו אם עבדנו אצל משפחת וויטשחובסקי. הוא הציע לנו להישאר אצלו. הסכמנו. נשארנו רק חודשיים. גם כאן התנפלו אוקראינים על הכפר, הציתו את הבתים והרפתות ושדדו את הבהמות וכל אשר ניתן לשאת. האיכר שלנו ניצל אך לא יכול להישאר במקום וגם הוא החליט לצאת לפולין. ביקשנו ממנו שיעזור לנו להגיע אל הפרטיזנים היהודים. הוא הסתיר אותנו בערמת שחת והלך בעצמו להיפגש עם היהודים ביער. למחרת בערב חזר, הביא מעט מזון בשבילנו, ליווה אותנו אל הדרך והצביע על כיוון ההליכה. הלכנו מבלי לדעת לאן. כעבור שעות אחדות שמענו קולות. התחלנו לקרוא להם ולאושרו ענה יהודי. זה היה אברהם הפחת, שכן שלנו מסארי. הוא הכיר אותנו מיד והוציא אותנו מן הבוץ שבו שקענו.

ביער

בשעות הראשונות היינו מאושרות אך מיד החלו חצרות: קשיים בהשגת אמצעי קיום, התקפות של כנופיות אוקראינים, קרבנות.

פעם הלכו כמה בנות צעירות, בהן דודנית, לכפר כדי לחפש קצת מזון ומעט מלח. אך נכנסו לבית האיכר הופיעו אוקראינים חמושים במכונות ירייה וציוו על כולם לשכב על האדף. ראשית ירו באיכר פולטים קללה: "פרוקליאטי לאך" – "פולני ארוך". לאחר מכן החלו יורים לכל עבר, דודנתי נפצעה פעמיים ומתה.

שוב הוקפנו בידי אוקראינים. הם תכננו לרצוח את כולנו הפעם. בשל טעות אקראית בין שני פלגי הרוצחים, עלה בידינו להינצל ממוות בטוח.

הרוצחים החלו לשאת ולתת אחנו בדיפלומסיות. הציעו לנו לעבור לכפר שלהם, לעבוד למענם והכול יהיה כשורה. הם הסכימו להמתין

יומיים לחשובתנו. על מנת להרוויח זמן החלטנו להמשיך במשא ומתן. שלחנו שני אנשים ליצור קשר עם "ידידנו" החדשים. בדרך פגשו שליחינו איכר זקן, כאשר שמע לאן מועדות פניהם, הזהיר אותם שלא יעזו להמשיך כי סופם יהיה מוות. הוא גם אמר להם שהצבא הרוסי כבר קרוב למד. שני היהודים חזרו אלינו עם הבשורה.

בינתיים גברה המצוקה ונאלצנו לחפש מחבוא חדש. בחרנו מקום ועברנו אליו. החל הקור והשלג כיסה אותנו. שמונה ימים לא זזנו מן המקום. אך כשאיימה עלינו סכנת מוות ברעב החלטנו להיוודע על המתרחש. שני יהודים יצאו לכפר הסמוך. כשנכנסו לביתו של איכר ראו שם שני חיילי הצבא האדום. מרוב שמחה נפלו לרגלי הרוסים והחלו לנשק אותן.

ואז, שוב צער ובכי. כל אחד ערך את חשבונו, מי נותר לו ואל מי יפנה.

שוב בסארני

בשובי לסארני לא פגשתי שם יהודים. ביקורי הראשון בבית משפחה פולנית לא היה ידידותי. הם לא הכניסו אותי ללון בביתם. לילה ראשון ביליתי בחוץ. למחרת מצאתי אישה פולנייה שהרשתה לי לישון אצלה.

מאוחר יותר פגשתי אישה יהודיה מוורשה שהסתתרה בסארני והתארגנו במגורים משותפים. לאחר מכן נפגשתי עם שתי האחיות בורקו שהסתתרו אצל שטונדיסטים [כת דתית] והיה מעט יותר נעים. אט-אט החלו לחזור יהודים מן היערות וגם מרוסיה. הגברים הכשירים לשירות צבאי גויסו לאלתר לצבא הרוסי.

העיר הופצצה מדי יום ביומו. האמנו שמצבנו ישתנה לטובה אך האן-קה-זה-דה דאג לכך שלא יחסרו לנו צרות. הם החלו לחקור איך ניצלתי. התקשו להאמין לסיפור הצלתי בידי גרמני. במאמצים רבים הצלחתי לסטש את הדבר.

פתחת בחיפושים אחר אחי. כאשר נפגשנו שנית התחלנו, יחד עם יהודים אחרים, להתארגן ליציאה לדרך, לפולין. כעבור זמן קצר הצלחנו לעזוב את סארני ובקיץ 1945 הגענו ללודז'. נשארנו שם ארבעה חודשים ועברנו לגרמניה. בברלין נשארנו חמישה שבועות משום שהאמריקאים סגרו את הגבולות בפני הפליטים. בדצמבר 1945

הגענו לאזור האמריקאי. אחי הלך לקיבוץ בצייטסהיים ונשאר שם עד שעלה ב-1946 בעליית הנוער לארץ ישראל. אני ודודי נשארו במחנה למפרסיהים. הכרתי שם איש צעיר והתחתנתי עמו ב-1948. כעבור חודשים אחדים נסענו לקנדה.

בוויניפג (קנדה) ילדתי בן. כעבור שנתיים וחצי עברנו למונטריאול ושם ילדתי את בתי.

לסיום, רצוני לציין שבהיותי בגרמניה חיפשתי את הגרמני, מצילי. נפגשתי אתו, ביקרנו בוועדה ההיסטורית ומסרנו את פרטי הצלתי בידיו. במשך שהותי בגרמניה מצאתי לנכון להודות לגרמני בהזדמנויות שונות בחבילות מזון ובתמיכה כספית.

הערה: אני בטוח שאילו היה אשתי, הייתה יכולה לספר הרבה יותר על הפרק העגום שעבר על יהודי סארני בגטו ובזמן החיסול הטרגי. למרבה הצער היא לא הספיקה. ב-5 ביוני 1959 חלתה ונפטרה ב-19 ביוני.

יהיו שורות אלה שרשמתי על פי סיפוריה קודש לזכרה.

מתוך הפרק: איכה חרבת, בגטו ובהשמדה ע' 322 – 329

ברל ביק מן הגטו אל הפרטיזנים

התכנית להצית את הגטו

ימים אחדים לפני השחיטה התכנסו בבית פרימר: מנדל פיש חתנו של פרימר, משהל צירולניק, שמחה מוריק, קרימסקי, יונה מרגלית ואני. היינו מוכנים להצית את הגטו וליצור בדרך זו אפשרות מילוט.

יונה מרגלית מסר בשמו של עורך הדין נוימן, שהוא היה אצל הגביטס-קומיסר וזה הבטיח לו שהשמועות על חיסול הגטו אינן נכונות. לדעת הממשל הגרמני יהודי סאדני בסדר, הם משלמים את מס הזהב כסדרו.

לאחר דיווח זה בטלה התכנית להצתת הגטו.

בקבוק מים

כשהביאו מצדה השני של הגדר חבית מים, היו אנשים חולצים נעל, ממלאים אותה במעט מים למען הילדים והמתעלפים.

מנדל זינדל שילם מטבע של חמישה רובל זהב בתמורה לבקבוק מים. כשהחל לשתות, חטף מידיו אלעזר בן הקצב את הבקבוק ושתה ממנו חוץ כדי מנוסה.

יידוי

כשהובילו הגרמנים מן הרחבה קבוצת יהודים שנייה ליער, פנה הרב הכטמן (לפי מקורות אחרים היה זה הרב קונדא) אל הציבור ואמר: "אחים ואחיות! נגזר מן השמים שנמות על קידוש השם, אמרו 'יידוי'!"

הציבור החל באמירת "יידוי". בשעה זו נשאו גם הצוענים בפינתם את חפילותיהם.

רצח והתאבדות

חודשים אחדים לפני חיסול הגטו, באחד מביקורי הגביטס-קומיסר קרקל – שהיה לאמתו של דבר (יחד עם מנהל לשכת העבודה, באבה) המוציא לפועל של השחיטה הנוראה – הוא ירה בשלמה בורקו העיור מקרפילובקה ובגרשון בנו של מנדל השמש מבית הכנסת הברזנאי.

כשנודע הדבר שמחכוננים לביצוע החיסול, ואנשי המשטרה היהודית סולקו ממשמרתם, התאבדו ד"ר זיגמונט כהן, אשתו ובנו בזריקת ציאנקלי.

במחלקת פרטיזנים

לאחר גלגולים רבים ביערות הסביבה, הגעתי לכפר קרסין שם הצלחתי לחבור לקבוצת פרטיזנים מן הגדוד השנייה בפיקודו של מיור קפלון שהונחת במיוחד מרוסיה.

בקבוצה זו פגשתי את לייז-אשר בורקו, יודל קרצמן מן הכפר קרסין ועוד יהודים אחדים מן האזור שלנו.

המפקדה הראשית של האוטרדיאד [הבורה בגודל משתנה של פרטיזנים] שמנה כ-3,000 איש הייתה סמוך לכפר ביאלה.

הקבוצה שלנו, שמנתה ארבעים איש, חנתה בכפר קרסין. משימתנו הייתה לספק דוחות על תנועות הצבא הגרמני. ניצלנו לשם כך קשרים עם תושבים מקומיים, חברים במחלקתנו.

אחד האנשים שוטט בין הגרמנים כקבצן, גם נשים ביצעו בהצלחה משימות שונות.

יענקלה, הפרטיזן בן השש עשרה

באחד מביקוריי אצל איכרי הכפר בענייני אספקה, בצאתי מבית האיכר פרוסי, ניש אליי שייגץ כבן 15, קרא בשמי ושאל אם אינני מכיר אותו. היה זה יענקלה בנו של פסח מן הכפר ליוחטש. הוא סיפר לי שהוא רועה פרות אצל האיכר שאיננו יודע שהוא נער יהודי.

פעם בא למחלקה שלנו בנו של האיכר הנזכר והציג עצמו כפרטיזן מסור. לימים התברר שהיה מרגל שנשלח בידי בולבובצ'ים [אנשי טרס בורובייץ שכונה בולבה, ראש פלג בתנועה הלאומית האוקראינית] ששיתפו פעולה עם הגרמנים.

ברצותנו לחפוש את הנוגד החלטנו לקבל לשירותינו את האב. בינתיים ביצעו הפרטיזנים פעולה כנגד כמה בולבובצ'ים מאותו כפר. האיכר

חשד שיגיעו אליו ומיד ברח ולקח עמו רק את משפחתו ואת יענקלה שלנו. הוא הלך אל בנו, אל הבולבוצים.

שם, נפל חשד על יענקלה. הבולבוצים שלחו להביא משהו מן הכפר כדי לאשש את חשדם. יענקלה ניצל הזדמנות וברח מהם, בא אלינו וסיפר את אשר אירע. הוא נשאר אצלנו ונטל חלק בפעולות רבות עם הפרטיזנים ותמיד הצטיין בגבורתו. היינו יחד עד בוא הצבא האדום.

כששחרר הצבא האדום את אזור סארני, נכללה מחלקתנו בצבא וסופחה לגדוד החיסול – איסטרביטלני בטליון, שמשימתו הייתה לטהר את האזור מכנופיות ששיתפו פעולה עם הגרמנים.

באחד הימים נשלחה קבוצה של 15 איש לכפר ליוחטש לפעולה. יענקלה התנדב לפעולה אף שהיה פצוע ולמרות אזהרות המפקד שסירב להשתתפותו בפעם זו. אך הצמא לנקם השתלט עליו לחלוטין והוא הלך.

הבולבוצים שהסתתרו, הקיפו את הקבוצה. בקרב זה מצא הגיבור הצעיר בן ה-16 את מותו. זה קרה בערך באפריל 1944.

חיסול הרוצחים

בשובי לסארני ובהכירי את הרוצחים המקומיים שנטלו חלק בהשמדת היישוב היהודי, קיבלתי על עצמי, באישור מפקדת גדוד החיסול, את המשימה לעסוק בחיסול הרוצחים המקומיים. המשימה לא הייתה קלה משום שהממשל דרש הוכחות בכל מקרה ומקרה.

ראשון הרוצחים שהומת היה אנטולי פסילוביטש. הוא היה מפקד מחלקה במשטרה האוקראינית שהייתה מסופחת לאס-אס.

בביקור במשרד האן-קה-גה-בה (נרדני קומיסריאט גוסודרסטונווי בזופסנוסט, [הקומיסריאט העממי לביטחון המדינה]) ראיתי את שני האחים פסוביץ, רוצחים ידועים שנתקבלו לשורות הצבא הרוסי. דיווחתי לראש האן-קה-גה-בה, דזוביצקי, שהם הרגו תמישה אנשים ממשפחת פליטס מפנסק שהסתתרה במרתף של פרישקולניק ועשו עוד מעשים טובים.

דובוביצקי ציווה מיד לקחת מהם את הרובים ולאסור אותם. זינם בפני הטריבונל הצבאי – עשרים שנות מאסר. לימים נודע לי שמחו שם במאסר.

באחד הימים בלכתי ברחוב ראיתי את הרוצח קוליה נטקין כשהוא יושב ומוכר חפצי יהודים. שוב פניתי אל דובוביצקי ודדשתי לטפל ברוצח. דובוביצקי הרשה לי לאסור את הפושע ולהביאו למשרדו. נטקין נחשב כמגויס לצבא, והודעתי הפתיעה אותו מאוד. הטריבונל הצבאי דן אותו לעשרים שנות מאסר. גם רוצח זה מת בכלא.

בתו של בלבושקה (בעל בית הקולנוע בִּיקה) שיתפה פעולה עם הגרמנים ונטלה חלק בהתעללות ביהודי הכפר לפני תבאתם לסארני, לגטו. הודות להוכחות ולעדויות, היא נידונה למוות, ואחיה נורה בעת ניסיון בריחה ממאסר.

עדה ראשית במשפטו של הרוצח נטקין שנערך ברובנה הייתה אשתי ליבשה. היא הוכיחה את אשמתו ואת מעשיו הנפשעים.

פרטיזנים יהודים

ראוי להדגיש את מעשי הגבורה של הפרטיזנים שמעון פייקוב מן הכפר קֶרְסִין הסמוך לסארני, ושמואל חתנו של חמרה. פייקוב היגר לדטרויט (אמריקה) ושמואל – לישראל.

מתוך הפרק: איכה חרבת, בגטו ובהשמדה ע' 331 – 334

זלמן פרלמוטר במחלקת פרטיזנים

בעת חיסול גטו סארני הצלחתי להימלט ממקום החשמדה כשנחתכו הגדרות שהקיפו אותו.

רצתי לכפר ליוחטש הסמוך לסארני, שם הכרתי את כל האיכרים ואת כל מוצאיהם. אך לא יכולתי להישאר שם ושוטטתי ביערות במשך כמה שבועות, רעב, עירום ויחף. פעם נכנסתי אל איכר מכר שהודיע לי כי ביערות קרסין מצויים כמה יהודים. יצאתי לאזור יערות קרסין במטרה לפגוש שם את היהודים. בבואי לקרסין פגשתי את ברל ביק, אהרן טייך, שמעון פייקוב, יוסל אולשנסקי, יודל קרצמן, ליבשה לנגר ואחרים. כמאה אנשים, בכללם נשים וילדים.

כשנכנסתי פעם אל האיכר סמיון בנדרו בכפר קרסין, בענייני אספקה, סיפר לי שהגרמנים שלחו לכפר מורה אוקראיני העוסק בריגול ומעביר כל מידע לגרמנים. על פי המידע של המורה תפסו הגרמנים לפני כמה ימים באחד המשקים, שתי צעירות מרוקטנה ואיש צעיר, שפירא. הגרמנים הובילו אותם לקליטוב [קלוטובה] ורצחו אותם. האיכר בנדרו אמר שאם לא יחסלו את המורה ויסלקו אותו מן הכפר, הוא יסיגר לגרמנים את כל היהודים שביערות קרסין.

החלטנו לחסל את המרגל הגרמני בכל מחיר. עקבנו אחריו כמה ימים עד שמצאנו אותו בבית האיכר לאוורם. היה ערב. מבعد לחלון ראינו את המורה מנהל שיחה עם שתי שיקסות, בעל הבית התהלך בבית. כשכיבו את האור והלכו לישון במתבן, הקפנו את המתבן, שמעון פייקוב, שמחה רוזנברג מדומברוביץ, שמואליק (חתנו של תמר) ואני. אחד מאתנו האיר לחוך סדק ושמעון פייקוב חיסל, בירייה מכוונת היטב, את המרגל הגרמני, המורה האוקראיני.

בסוף 1942 עזבתי יחד עם יוסף אולשנסקי את קרסין, במטרה למצוא מחלקת פרטיזנים ולחבור אליה. באנו לכפר ויזיץ ומצאנו בו מחלקה של פרטיזנים. המפקד הבהיר לנו שיקבל אותנו אם יש לנו נשק משלנו. יוסל אולשנסקי חזר לקרסין ואני נשארתי.

כעבור יום פגשתי את הרשל אולשנסקי (עלה לישראל) שבא מן הכפר סטדה-טייל. הוא פיקד על אוטריאד [פלגה] שעסק במיקוש. שכנודע לו

מצבי מיד נתן לי רובה ומעט תחמושת, לימד אותי להשתמש בנשק וסיפר לי על מנהגי הפרטיזנים. כעבור ימים אחדים התארגן שם אוטריאד שמנה 400 איש והתאחדנו עם האוטריאד על שמו של גנרל סובורוב, סווידינינה סובורובה, בהנהגת פלסקונוב (שהונחת מרוסיה). הקומיסר של האוטריאד היה יהודי מרוסיה מיכאל פלינסקי.

עסקנו במיקוש רכבות שהובילו צבא גרמני, תחמושת וציוד. פוצצנו גשרים, מחנות צבאיים ואחרים. לימים הודיעו בפקודת יום של האוטריאד שמחלקתו של הרשל אולשנסקי פוצצה 26 שיירות ואובייקטים צבאיים רבים אחרים. הרשל אולשנסקי צוין מספר פעמים לשבח בעיתון צבאי גבוה.

כעבור חודשים אחדים חזר אלינו מקרסין יוסל אולשנסקי. הייתי כבר פרטיזן חשוב, מעוטר במדליה. פניתי אל המפקד בבקשה שיקבל אלינו לאוטריאד את יוסל אולשנסקי. הוא נתקבל והחל לבצע משימות צבאיות שונות. יצאנו מספר פעמים במטרה לירות על שיירות גרמניות. היה קושי להחקר לבסי הרכבת משום שהגרמנים עקרו מטעמי זהירות יערות לאורך מסילת הרכבת בעומק של 150 מטר. הפרטיזנים שלנו היו יורים על הרכבות בנשק אוטומטי בקוטר שונה. באחת הפעולות נפצע יוסל אולשנסקי. הרשל אולשנסקי נשא אותו בזרועותיו מתוך האש והגיש לו עזרה ראשונה אך כעבור שעות אחדות מת יוסל אולשנסקי מפצעיו.

אני רואה חובה לעצמי להדגיש את תרומתו הגדולה של הרשל אולשנסקי. פרטיזן גיבור, יהודי אמיץ ואדם טוב שבמסירות נפש הציל יהודים וסייע במזון ובביגוד. הוא לא שכה, גם במצב הקשה, שאנו יהודים. ביום כיפור דאג להשיג מחזור וקיימנו תפילות ביער.

ראוי להזכיר גם את גבורתו ומסירותו של שמעון פייקוב. הקרבתו וגבורתו לא ידעו גבול. הוא פעל למען היהודים ביערות ולמען חבריו הפרטיזנים. באחד המבצעים הצבאיים נפצע פצעים קשים. מטוס מיוחד מרוסיה העבירו לבית חולים, שם ריפאו את פצעיו. הוא עוטר מספר פעמים במדליות צבאיות גבוהות על עלילות הגבורה שלו.

יבורכו שניהם על פועלם!

מתוך הפרק: איכה חרבת, במלחמה על הצלה ועל חיים ע' 347 – 349

ישיכר באסטוס בצבא הסובייטי

לאחר פרוץ המלחמה וכניסת הסובייטים ניתנה לי האפשרות להיכנס לבית הספר המקצועי המקומי שבתקופת השלטון הפולני לא נתקבלו אליו יהודים. בית הספר היה תלת-שנתי, הסובייטים ארגנו גם קורס שנתי לפועלי רכבת. בסיום הקורס עבדתי ברכבת.

בתקופה הסובייטית באו לסארני פליטים רבים מאזורי הכיבוש. הם הכפילו כמעט את מספר היהודים בעיר.

לאחר פרוץ המלחמה בין הגרמנים והסובייטים הצטרפו יהודים מעטים לנסוגים. מצד אחד השפיעו הפליטים, אמרו שאין צורך לגרות, ההבדל אינו גדול; מצד שני הגרמנים נכנסו רק ב-3 ביולי, עד אז הספיקו רבים מן הנמלטים לשוב בידיים ריקות משום שהמשמרות הסובייטים לא הניחו להם לעבור לטריטוריה הסובייטית. גם אני ואחיותי, גיטל וחנה, עזבנו ולא יכולנו לחצות את הגבול הפולני-סובייטי הישן. בסוף יוני התארגנה שיירה (משלוח רכבות) של פועלי רכבת ונסעתי אתם.

בדרך, בפאתי קייב, נפגעה הרכבת בהפצצה. חלק מן הצעירים היהודים נהרגו. אני הצלחתי לעבור לשיירה אחרת, יחד עם עוד שני חברים מסארני: יוסף ליפשיץ ושבחאי וורונה. בעיר רטישצ'ווה, בין מוסקבה וסרטוב, הם נשארו לעבוד בתחנת הרכבת הגדולה, עבדו חצי שנה עד פברואר 1942. תנאי החיים שלהם היו קשים. אני התנדבתי לצבא. פעמיים דחו אותי בתור "ז'דניק" (איש המערב). בפעם השלישית הצגתי עצמי כיהודי סובייטי ונתקבלתי. הייתי אז בן תשע עשרה.

נשלחתי לבית ספר לקצינים, סיימתי, נשלחתי לחזית, השתתפתי בקרבות רבים ונפצעתי קשה.

הגעתי לבית חולים שם כרתו את רגלי השמאלית. במשך שישה חודשים שהיתי בבית חולים בעיר אירביט (אזור סברדלובסק), יצאתי משם באוגוסט 1944. התחלתי לכתוב לסארני ששוחזרה בינתיים; המכתבים הוחזרו אליי בלוויית הערה שהנמענים לא נמצאים במקום. חיפשתי קרובים ברשימות המפונים (לברית המועצות) ואכן מצאתי קרוב בטשקנט ונסעתי אליו. שהיחי אצלו חודשיים ולאחר מכן יצאנו שנינו בדרך לסארני. הגענו לשם בסוף אוקטובר.

פגשנו בעיר ובסביבתה 100 יהודים. קבלת הפנים של האוקראינים הייתה: "אתה עדיין חי?"

מצאתי עוד דודנית. סבלתי כשנה בסארני ובאוגוסט 1945 נסעתי לפולין. בפולין הייתי חודש, בביטום, וחציתי את הגבול לגרמניה. שהיחי במחנה לנדסברג במשך שלוש שנים ולמדתי שיעורים. ב-1948, לאחר הקמת המדינה, עליתי לישראל. לאחר חודש בבית עולים, החיישתי ברמלה, הסתדרתי בבית מלאכה והתחתנתי ב-1951 עם רחל ויינשל מקימפלונג (רומניה).

מתוך הפרק: איכה חרבה, במלחמה על הצלה ועל חיים ע' 349 – 350

צבי אולשנסקי ילדים יהודים ניצולים

לזכר הפרטיזמים מיכאל מן העיירה סחוב ויוסף אולשנסקי מן הכפר קרסין

בינואר 1943 הלכתי לכפר ליאדה, 20 ק"מ מרוקיסנה, למטרות מודיעין. במרחק קילומטר מן הכפר הבחנתי בילד כבן שתיים עשרה בלבוש לא רגיל. עיניי ותחושתי לא הטעוני: היה זה נער יהודי מן העיירה סחוב הסמוכה לסארני.

אמרתי ילד – לאמתו של דבר הוא היה גיבור גדול. לא רק בהיטלר יימח שמו לחם אלא גם בטבע. הוא נאבק לקיים את שלוש אחיותיו הקטנות, שהצעירה בהן הייתה בקושי בת שנתיים. הוא היה להן אב ואם, הגן עליהן כנגד החיה שהייתה מסוכנת מזאב ומנחש.

מיד התחלתי לדבר אליו ביידיש כדי שלא ייבהל. כשסיפר לי קצת על מצבו, עזבתי את הפרטיזמים והלכתי לראות באילו תנאים חיים הילדים.

התקרבתי אל הסוכה וראיתי את דמויות הילדות שרעדו מקור ומאימה. הצעירה בהן, בקושי בת שנתיים, הייתה עדויה כבשריון במעטה פצעים שגם הרפואה המתקדמת של ימינו הייתה מתייאשת מאפשרות ריפויים. עמדתי נטוע כפסל ולא יכולתי להוציא הגה מפי.

לי אבדה כבר כל משפחתי, עם יהודי פולין כולם. אני עצמי נשפטתי למוות בסטולין בידי הגרמנים, ברחתי מן השחיטה בכפר ברזוב. אך התמונה המזעזעת בסוכה עלתה על הכול. אינני מאמין שיש בעולם אדם המוכשר דיו לתאר את הטרגדיה בסוכה. טוב שהפרטיזנים שלי, שראו בי מפקד נועז בכל מצב, לא נכחו במעמד. עד היום לא אזכור כמה זמן עמדתי עד שהתעוררתי מן הסייט וגמרתי אומר מה לעשות. צר לי עד היום שלא אמרתי מילת נחמה לילדים.

הוריתי לפרטיזנים שלי להמתין לי עד שובי. חזרתי לכפר ונפגשתי עם הסולטיס – ראש הכפר. סיפרתי לו את אשר ראיתי, הוא הקשיב לי ואמר, כמעט באדישות, שידוע לו על הילדים ושהאיכרים דאגו למזונם. הוא החשיב עצמו אדם מהוגן משום שלא הסגיר את הילדים לגרמנים.

זה כמובן הכעיס אותי מאוד. הייתי מוכן לזמן גם לילדיו גורל דומה... אך מה יועיל הדבר לילד סוזיק (זה היה שמו) ולאחיותיו הקטנות? האם יחם לסוזיק ולאחיותיו מן הבית שאשרוף? האם ישבעו מן הרכוש שייעלה באש? הסולטאן המת לא ישיב להם את אביהם.

החלטתי לנצל כוח. אמרתי לראש הכפר: "שמע ידידי! לא נעים לי שעלי לדבר בלשון מאיימת כלשהו, אך כשרגשות אנוש אינם עוזרים, זו הדרך היחידה. שתי אפשרויות בפניך: אתה תסתיר את הילדים ותדאג להאכילם ולהשקותם ולהלבישם ולכל מחסורם; או שאביא לכאן את מפקדת הפרטיזנים שלנו ונתיישב בכפר שלך. ואז יהיו הילדים בקרבתנו, אך לך יהיה צפוף במקצת בכפר."

הבחנתי שהדם בפניו אול והוא מתכסה זיעה קרה.

הוא חשב לבטח: הלוואי היו הגרמנים מחסלים את היהודי הזה יחד עם האחרים ולא היו לו עתה צרות. ועוד, מדוע לא הרג את הילדים היהודים הקטנים שגרמו למצב זה? הרי יכול היה לחיות בשלווה ללא "חז"דקים". לדאבונו לא יכול להסב את הגלגל לאחור. זמן קצר ישב כמאובן. לבסוף השיב: "אני מבין אותך היטב. אתה יהודי ואתה חייב לדאוג לקומץ היהודים שניצלו, אפילו על חשבון כל איכרי הכפר שלי. עלי להיכנע לגורל שפגע בנו ולהסכים להצעה הראשונה".

הזמן רץ, היו לי משימות לבצע. נפרדתי ממנו והלכתי בתחושה שהחורבן נשכח והייתה תחיית המתים...

כעבור זמן, בא אלינו הסולטאן לבקש את עזרתנו כנגד הבנדרובצים שלקחו מן הכפר בהמות רבות. עזדנו לו והחזרנו את הגזלה בתוספת. בקרב עם הבנדרובצים חיסלנו רוצחים שנטלו חלק ברצח יהודים.

סוזיק ואחיותיו הקטנות חיו בתנאים דומים לשאר ילדי הכפרים. הם היו בטוחים משום שבאזור היו פרטיזנים רבים.

לימים נפגשתי עם סוזיק בפולין ולאחר מכן בברלין, שם עסקתי בארגון הבריחה. הילדות וסוזיק שוכנו בבית יתומים במחנה.

בשנת 1946 באה למחנה ועדה אנגלו-אמריקאית לחקור לאן מבקשים היהודים לנסוע. אני ואהרן קנוניץ, נכה הצבא הפולני מאזור סארני, התייצבנו בפני הוועדה לבושי מדם ועדויים בעיטורי מלחמה.

הראינו להם את בית היתומים ואני הבהרתי שהילדים ייסעו לארץ ישראל. המפקד האמריקאי אמר שהילדים יכולים לנסוע לאמריקה, ומי אני שאחליט לאן ייסעו. הצבעתי על הילדים והבהרתי שבשנת 1943, כשלא היו להם אמצעי קיום מינימליים ולא ביטחון בחיים, אני דאגתי להם ולכן יש לי זכות אב.

סוזיקל התערב גם הוא ואמר שלא רק אותם הצילו הפרטיזנים ממוות בטוח, אלא עוד מאות כמותם חייבים את חייהם לפרטיזנים. כששמע זאת האמריקאי הוא הצדיע לי, לחץ את ידי ולא אמר עוד מילה. הבחנתי שהעביר הכול לידי האנגלי, שלבטח הרהר שעבורם טוב יותר היה שאנשים כמוני לא היו נכנסים לארץ ישראל.

מתוך הפרק: איכה חרבת, במלחמה על הצלה ועל חיים ע' 364 – 366

ד"ר חנן ויינברגר רופא ביער

בתחילת מלחמת העולם השנייה באתי מפולין לסארני כרופא. ה"ראיזדרוב" [לשכת הבריאות האזורית] בסארני שלח אותי לקרסין לרפא את האוכלוסייה המקומית. פגשתי שם כעשרים יהודים שמצבם הכלכלי היה לא רע.

לאחר כניסת הגרמנים החלו זמנים קשים. כשהכריחו הגרמנים את היהודים לעזוב את קרסין והעבירום לגטו סארני, הוכרחתי אני להישאר בקרסין ולרפא את האוכלוסייה המקומית. באחד הימים קיבלנו, אני, אשתי ובני בן הארבע עשרה, הוראה לבוא לסארני. לא הבנתי מה רוצים ממני. בו בזמן שלחו לי הגרמנים שלוש תיבות של אמצעי ריפוי שונים, ולפתע הם דורשים ממני וממשפחתי לבוא לגטו סארני. לאחר החייעצות קצרה החלטנו שאסע בעצמי להיודוע מה דרישתם.

למחרת הפקודה יצאתי השכם בבוקר בדרכי לסארני. הסוס השחרך לאטו. לא רחוק מן הכפר קרפילובקה פקע גלגל. בקושי גררנו עצמנו לכפר. בעל העגלה נשאר לחקן את הגלגל ואני המשכתי לסארני ברגל. כבר ירד הערב ואני הלכתי לי לבדי. פגש בי נוצרי מקרסין ושאל לאן אני הולך. השבתי שאני הולך לסארני. מיד סיפר לי את הבשורה המרה שכל יהודי סארני והסביבה נרצחו היום. לא נותר לי אלא לשוב לקרסין וזה לא היה קל. הדרך לא מוכרת לי וראיית גרועה. לאחר תחנונים רבים, הסכים הנוצרי שאלך בעקבותיו, במרחק-מה. הוא פחד ללכת אתי ביחד, חשש שאם ניתקל בגרמנים יהרגו את שנינו. בדרך התנפל עלינו שודד מקרפילובקה, לקח את כל בגדיי והותיר אותי עירום. במרחק-מה פגשנו את שמעון פייקוב שכהוא עירום וידו פצועה מירי בעת שנמלט מן הבורות.

כך השתרכנו עד קרסין. שמעון קיבל מאשתי ומבני אמצעי ריפוי נאותים, אשתי שימשה אחות רחמנייה ובני כחובש. העברנו את הלילה במרפאה שלי ועם שחר יצאנו בדרכנו ליער. ביער החלו להתקבץ טיפין-טיפין יהודים. עד ראש השנה כבר היה שם מספר ניכר של יהודים. בראש השנה התפללנו על-פה במניין. הרחק ביער הזהדה בת קול נוגה. ביום כיפור בלילה, לאחר התפילה, שרר קור אימים. בלתי אפשרי היה להישאר ביער. הסתתרנו מפני הקור מתחת לערמת שחת.

הקור אילץ אותנו לבנות סוכות מענפים, בתוך בור מים עמוק; צפרדעים לא חסרו שם.

חינו כך זמן-מה. אחדים מאתנו קיבלו נשק ועם שמעון פייקוב ויוסף אולשנסקי בראש ארגנו קבוצת פרטיזנים קטנה. מדי פעם ריפאנו את האוכלוסייה הנוצרית בסביבה ובדרך זו קיבלנו מזון.

באחד הלילות הובא ליער הרשל בורקו כשהוא ירוי בחזה ובבטן. הפצעים היו חמורים מאוד וחסרו אמצעי ריפוי. הודות לטיפול המסור של אשתי הוא נשאר בחיים.

בחורף סבלנו מאוד מן הקור, והתנאים הסניטריים הגרועים עשו את שלהם. פרצה מגפת טיפוס. שבעה עשר אנשים חלו בטיפוס הבהרות ולא יכולנו להישאר עוד ביער. למרבה המזל מצאנו חוטור [יישוב ובו עד 10 בתי משק, מעין חוות, ולהלן: חווה] מרוחק ובו בקתה מבודדת שבקיץ שימשה רועה, הבאנו לשם את החולים. ביניהם היו ברל ביק ואשתו הנוכחית ליבשה ושלושת בניה, קסל, גברת פרל ושלוש בנותיה ואחרים. בחווה מרוחקת שכבו במחבן יוסף וולף ופיניה בורקו, במצב נורא. אמצעי ריפוי לא היו, עם זאת נותרו כולם בחיים.

באחד הלילות הביא אליי הפרטיזן הנודע דיאדיה מישה בחורה יהודיה, אניה – חנה, שהגרמנים פצעו קשה. בטנה התחתונה הייתה מרוטשת. במה לרפא לא היה, לא נותר לי אלא להרכיב בעצמי משחה שלבטח לא קיימת בפרמקולוגיה, ובכל זאת ניצלה הבחורה.

כעבור זמן הגעתי עם אשתי ובני לאוטריאד של פרטיזנים והגשנו שם אני ואשתי עזרה רפואית. בני הצעיר טֶדֶק שימש מורה דרך טוב לפרטיזנים, משום שהחמצא היטב ביערות. הם העניקו לו את הכינוי: לייסנו גולוס – קול היער. הוא שימש גם עוזר טוב לפיצוץ רכבות של גרמנים.

לאחר שהאוטריאד נפגע בידי הגרמנים וניצלתי בנס, נפלנו בדרכנו לאולבסק בידי כנופית בולבובצים ושוב ניצלתי בנס. זה היה ב-1944.

עליתי לארץ ישראל.

מתוך הפרק: איכה חרבת, במלחמה על הצלה ועל חיים ע' 366 – 368

ד"ר שמעון צוויימן נספיק וניצולים

ב-12 באוגוסט 1942, יום השחיטה הגדולה ביהודי סארני, דומברוביץ, ברז'ניצה, נמלטו יהודים רבים מן הבורות. הם רצו בשני כיוונים. הנמלטים בכיוון הכפרים ליוחטש וגלושיץ – נספו מידי הרוצחים האוקראינים והגרמנים, אלה שנמלטו לכיוון קרסין, שם נמצאו אז פרטיזנים – ניצלו. ביום השחיטה ברח השמש של בית הכנסת הברזנאי, ר' מנדל פורמן, מידי הרוצחים כשהוא נושא עמו ספר תורה. הרוצחים רדפו אחריו והרגו אותו ברחוב ברמצקה; דמו הציף את הספר. הספר מצוי עתה בידי יהודי סארני. אישה פולנייה אצילת נפש, גברת אנה סטודז'נסקה, השיבה את הספר. אישה זו הסתירה בביתה אחות יהודה חילה זלטגורסקה והיא שסיפרה לי על כך.

לפי מה ששמעתי מאדם מסוים, הסתתר רבה האהוב והמוערך של האוכלוסייה היהודית, הרב הכטמן, עוד שישה שבועות לאחר השחיטה. ואז תפסו אותו הרוצחים האוקראינים, הובילו אותו לאורך העיר ויחד עם משפחתו רצחו אותו באכזריות.

אישה רוסייה, אווה ניקיצ'ק מחוות ראדז'יז' הסתירה גם היא אצלה נער ונערה יהודים, ילדי משפחת וקס מן הצד הפולסי. גם גברת אנאצ'קוויץ' מסארני הסתירה והצילה את חייה של האישה לאה טייך שעלתה לארץ.

קדושי סארני שנספו, טמונים בשלושה קברי אחים: שניים סמוכים זה לזה, בהם טמונים בעיקר יהודי דומברוביץ וברז'ניצה קבר האחים השלישי מצוי במרחק 200-300 מטר מן השניים, בקבר זה, על פי מידע, טמונים רק יהודי סארני. הרוצחים הגרמנים והאוקראינים הרסו את בית העלמין היהודי ועשו מן המצבות מדרכה ליד בית החולים העירוני.

בשובי לסארני מן הפיגוע, העברתי, בעזרת היהודים, את המצבות אל שלושת קברי האחים.

הודות לעבודה הגדולה והמאומצת, ולמאמצי הפרטיזנים מאיר וולקון ויוסף וולף סודרו הקברים וכוסו בטון וכתובות בעברית וברוסית. לאחר מכן בתרומת האוכלוסייה היהודית הוקפו שלושת קברי האחים וגם בית העלמין בגדר ברזל. סביב קברי האחים נשתלו עצים.

למרבה הצער נהרסה הגדר כמעט לחלוטין בעיקר בידי תלמידי בית הספר התיכון האוקראיני באישור מנהל בית הספר.

דמצי'נקו, מנהל בית הספר, השיב לבקשתי, שלא להרשות לתלמידים להרוס את הגדר של קברי האחים: שאין לו צורך בעצמים קדושים אלא בטרקטורים.

נעשה גם ניסיון להקים קהילה יהודית ולקבל בחזרה את בית הכנסת היחיד (הגדול), אך לא יצא מזה דבר. היהודים לא קיבלו לידיהם את בית הכנסת, והוא הפך למחסן. יוזמי הקמת הקהילה נרדפו בידי השלטונות. בשנים 1952-1953, כשברחבי רוסיה השתוללה אנטישמיות, היא הגיעה גם לסארני. נושאי משרות יהודים פוטרו ממשרותיהם ללא נימוק. גם אני הודחתי ממשרתי הבכירה והועברתי למשרה פחותת ערך יותר.

בסוף 1957 נראתה סארני, עיר סואנת בעבר, שוממה ובה כמה משפחות ניצולים יהודים, בלי בית כנסת ובלי בית עלמין.

מתוך הפרק: איכה חרבת, במלחמה על הצלה ועל חיים ע' 368 – 369

בית העלמין בסארני שחולל
עלידי הנאצים

יעקב ניימוי מסארני לישראל

עד למתקפה הגרמנית

בהיותי בן שלוש עברו הוריי לגור בסארני. הייתי בן יחיד. אבי היה מומחה, בורר עצים. הוא עבד ביער של החברות ברזובסקי ולרנר (יהודים בעלי יערות וסוחרים גדולים שגרו בוורשה).

בן שמונה השתייכתי לתנועת הנוער הציוני של השומר הצעיר. בתום לימודי בבית ספר "חובות" (שבע כיתות) למדתי במשך שלוש שנים נגרות בבית ספר אורט, אך לא עבדתי כנגר. הצטרפתי להכשרה בקיבוץ השומר הצעיר. לאחר שלוש שנות הכשרה שבת הביתה אל הוריי. קיבלתי עבודה אצל סוחר היערות ברזובסקי, בתחנת הרכבת אסטקי סמוך לסארני. עבדתי כנסר עצים במנסרה והפכתי למנהל משמרת שמנתה 100 פועלים.

בראשית 1939 רצה בעל הבית שלי, הסוחר העשיר ברזובסקי, לגמול לי על עבודתי הטובה. הוא החליט לשלוח אותי לארץ ישראל. היה עלי לעלות באופן בלתי לגלי.

כעבור חודשים אחדים יצאתי לדרך עם חבורה שלמה. הגענו לגבול הרומני, לפני טשדנוביץ, איחרנו את המועד. לאחר אחד בספטמבר חקפו הגרמנים את פולין והממשל הרומני לא אפשר כניסת נוסעים מפולין. לאחר כמה ימי נדודים שבנו לסארני וכבר נתקלנו בסובייטים.

האוכלוסייה היהודית קיבלה את הממשל הסובייטי בהתלהבות. יותר מכולם נסחף הנוער. אני עצמי, בתור איש מקצוע, הייתי למנהל חשוב ביערות הסביבה. יהודים רבים הגיעו למשרות בכירות. היו גם יועצים יהודים כמו ד"ר צווימן ושמואל מוקווינסקי. האחרון היה קומוניסט לפני המלחמה וישב שנים ארוכות בכלא בשל פעילות פוליטית.

במחנה עבודה נאצי

ביום התקיפה הראשון, ב-22 ביוני 1941, הופצה עירנו בידי הגרמנים וכעבור שבוע נכבשה. יהודים רבים עזבו עם הצבא הסובייטי. רבים החפנו אל תוככי רוסיה.

אני הייתי אז בעבודה, 70 ק"מ מתחנת הרכבת. עבדנו עד לרגע האחרון. המנהל שלנו היה רוסי בשם פינצ'וק. למרות שמן המקום שלנו קשה היה להתפנות, הוא לא נכנע לפחד. כשנודע לי שהגרמנים כבר כבשו את האזור שלנו הלכתי ליערות דויד-גורודוק שהשתרעו על פני קילומטר. ביערות אלה פגשתי קבוצת חיילים רוסים שנסו מן הגרמנים. הם נתנו בי אמון והפקידו בידיי משימה חשובה. שלחו אותי לעיירה לנין, שם היה עליי להיפגש עם קצין רוסי בשם בוריסוב שאמור היה לתת להם הנחיות. בבואי ללנין לא הייתה לי עוד אפשרות לבצע את המשימה. הנאצים כבר חפטו יהודים, בראש וראשונה חיפשו יהודים חברי המפלגה הקומוניסטית וגם חברי הקומסומול והרגו רבים.

הגרמנים חטפו אותי לעבודה בגוצ'וויץ' [האנצוויץ'] באזור פינסק. העבודה במחנה זה הייתה איומה. עינו אותנו עד מאוד. החלטתי לברוח. התחלתי לארגן אנשים במחנה לבריחה, אצל רובם לא נתקלתי בהבנה. חבריי טענו שהנאצים מחייחים באכזריות רק לקומוניסטים, אותם הם חורגים, אך באנשים פשוטים לא יגעו לרעה. החלטתי אז לארגן קבוצה קטנה יותר.

לאחר שהרכבתי קבוצה קטנה ונבחרת של אנשים שאפשר לבטוח בהם, הבהרנו לנותרים שאנחנו יוצאים ליער, כל הרוצה יכול להצטרף אלינו.

הזמן עבד לטובת התכנית שלי. מרבית העובדים במחנה הבינו שחבר החליין לא תחוס על איש. ברגע האחרון הצטרפו כולם לקבוצתנו.

תכניתנו הייתה נועזת ומסוכנת, אך כולם הבינו שאין מוצא אחר מן המוות. באחד הלילות עזב כל המחנה, 200 איש, על פי אות ממני. לא הכרנו את האזור ולא ידענו את הדרך. לאסוננו הבחינו הגרמנים מוקדם מדי בבריחה מן המחנה והודיעו עליה טלפונית לכל המשמרות סביב. חשנו שדולקים בעקבותינו. רבים מקבוצתנו נהרגו בדרך בידי זקיפים נאצים מסתתרים. אחרים החליטו מרוב אימה לחזור. גורלם היה הנורא ביותר: הגרמנים המיתו אותם בתלייה. גופות המתים היו תלויות שבוע תמים על עמודי התלייה. הגרמנים חיסלו את המחנה.

קבוצת בורחים קטנה, בהם אני, עשתה מאמצים למצוא ביערות מחלקת פרטיזנים רוסים. הלכנו בלילות ובימים נחננו. אחזים מאתנו

יעצו להיפגש עם מכרים איכרים שעמם סחרו הורינו וקרובינו. אני לא הסכמתי לחכנית, נפרדתי מן הקבוצה והלכתי בגפי לחפש פרטיזנים.

עם הפרטיזנים

יצאתי לעבר אזור פינסק. נודע לי מאיכרים על מקומות מפגש של פרטיזנים. חיכיתי במשך יומיים בתוך התבואה, ליד הכפר שאליו היו באים. לפתע הבחנתי בעגלה ובה קבוצת אנשים קטנה. על פי לבושם והיגויים הרוסי הבנתי שאלה הפרטיזנים. יצאתי לקראתם וביקשתי שיעצרו. מיד ציוו עליי להרים ידיים. לא הניחו לי לדבר, בדקו אותי והורו לי לשכב על האדמה. כיוונו אליי את נשקם וציוו עליי לומר מה המשימה שהטילו עליי הגרמנים. הם אמרו שאני מרגל. סיפרתי להם שאני יהודי, שברחתי מן המחנה, כי מטרת חיי היחידה היא נקמה בנאצים הרוצחים. מפקד מחלקת הפרטיזנים היה קוזק בשם חסנוב. לאחר בקשות רבות הבהיר לי שהם בדרכם לביצוע משימה ויוכלו להתרשם מיד אם אני מוכשר להיות פרטיזן. המשימה התבטאה בהמתנה למחלקה גרמנית קטנה שהייתה אמורה, לפי מידע שנתקבל, לעבור לא רחוק מן הכפר. צריך היה להניסם ביריות ולא לאפשר את מעברם. הבעתי את הסכמתי והמשכנו יחד לחוות קולקי.

בבואנו ליעד, תפס כל אחד מאתנו עמדה והמתין לפקודה של חסנוב. שכבתי לא רחוק מחסנוב. הגרמנים הופיעו, צועדים בביטחון, מדברים בקול, עליזים מאוד. חסנוב פקד: "אש!" בבת אחת התחלנו לירות מכל עבר. כמה גרמנים נפלו מיד, השאר התפזרו והסתתרו בין השיחים.

אמרתי לחסנוב שאני הולך לקחת רובה מגרמני, ובלי להמתין לתשובה פניתי למקום בו שכב נאצי הרוג. חבריי לקרב צעקו אחריי לא ללכת משום שהגרמנים יירו ממסתורם. אך אני כבר הגעתי בריצה למקום, לקחתי את הרובה במהירות וחזרתי מאושר למקומי ליד חסנוב. מה רבה הייתה תדהמתי כששאל אותי חסנוב במה אירה אם לא לקחתי אתי גם כדורים לרובה. הוא לא יעץ לי לחזור אל הגרמנים המתים, אך אני רצתי שוב אל הגרמני המת. ברגע זה נשמע קול ידי וכדור נגע קלות בעור מצחי. הסימן נותר עד היום. הספקתי להסיר את חגורת הכדורים מן הגרמני המת וחזרתי בזחילה על ארבע למקומי. חסנוב לחץ את ידי בהערכה ובטיפיחה על שכמי אמר: "אתה איש משלנו".

הביאו אותי אל המפקד קומרוב, גנרל-מיור. חסנוב סיפר לו עליי וקיבלתי רשות להישאר במחלקת הפרטיזנים שלהם. זמן-מה הייתי לוחם פשוט. שמעתי תכופות הלצות לגלגניות על פחדנותם של היהודים. החלטתי שאני חייב להוכיח בהתנהגותי שיהודים אינם פחדנים ושיש בהם אומץ.

בערה בי אש נקם בנאצים והחלטה קדושה לנקום את מותם של אלפי אחיי ואחיותי החפים מפשע. בכל הזדמנות הייתי מתייצב ראשון למשימות שקיבלה המחלקה שלנו.

קומיסר הבריגדה שלי, סמטרוב התעניין לדעת מדוע אני הולך מרצוני למבצעים המסוכנים ביותר. הוא חקר אותי אם יש לי הורים, אם מישחו ממשפחתי ניצל. הוא היה אדם טוב וגילה השתתפות עמוקה בגורלי. פעם שאל אותי מדוע הערכת לי לחיי כה נמוכה. הסברתי לו אז שהיהודים אינם פחדנים, וכמוני יש רבים בקרב היהודים; וכיוון שכולם יודעים שאני יהודי, חייב אני למחוק בהתנהגותי את הדימוי הפרוע של היהודי, שנחרת במוחם של לא-יהודים רבים. חוץ מזה חדגשתי את רגשי הנקם הבוערים בי, שאינם נופלים מאלה של האדם הרוסי.

מאז ואילך צורפתי למפקדת הבריגדה. עברתי קורס כחוקר אזורי. היו שולחים אותי למקומות מיועדים שבהם השליכו מטוסים סובייטיים רובים, כדורים ורימונים לבריגדות פרטיזנים שונות. פעמיים נשלחתי להביא נשק: פעם בראש קבוצת פרטיזנים למוזיר ופעם שנייה לרוקיטנה הסמוכה לקליסוב. עברתי קורס חבלה (פיצוץ משלוחי נשק וצבא). גם הייתה לי משימה לחקור איכרים מקומיים מרוסיה הלבנה שעבדו אצל הגרמנים ומסרו לנו ידיעות נחוצות. בתקופה האחרונה הייתי מנהל החקירות במאבק באוקראינים הלאומנים, הבנדרובצים.

נקמה ברוצחים

חוץ מילוי משימות שונות נודע לי תכופות על יהודים שנרצחו באזירות בידי לאומנים אוקראינים. כך למשל נודע לי שבכפר ויטקוויטש תפסה משטרת העזר האוקראינית צעירה יהודייה בשם שווייצקי, כרתו את ראשה עם שתי הצמות הארוכות, תקעו אותו על מוט ובמשך יום ראשון כולו נשאו אותו בכפר. איששתי זאת שנה וחצי לאחר האירוע.

במשך הזמן, בתור מנהל החקירות, היו תחת פיקודי עשרה אנשים, כולם רוסים. למחלקה המיוחדת שלנו הייתה סמכות לבצע באופן עצמאי גזרי דין מוות כנגד סוכנים ומשתפי פעולה עם הנאצים. יצאתי עם הקבוצה שלי, עשרה אנשים, לכפר ויטקוויטש. התעכבנו יום מחוץ לכפר וחקרנו איכרים מי הרג את הבחורה שווייצקי. הצביעו בפנינו על 16 משתפי פעולה עם גרמנים, סוכנים אוקראינים של הגסטפו. מצאנו אותם, אסרנו וכבלנו אותם. ואז קיבצנו את כל הכפר ליד הכנסייה. אני ניצבתי על אבן ובקול רם קראתי, בשם הממשל הסובייטי, את גזר דין המוות כנגד 16 המרצחים שרצחו באכזריות את הבחורה היהודייה. אני הבהרתי לנאספים שאני, ישקה גולובורז – ישקה הפורע, יהודי, מבצע את גזר הדין בעצמי. אנשיי סביב, כיוונו את נשקם האוטומטי, ואני יריתי ב-16 הרוצחים האוקראינים בסדרת כדורים.

הכינוי שלי: ישה גולובורז, הילך אימים על כל מי שעל מצפונם היו נרצחים או מוסגרים לידי הנאצים.

מקרה אחר, מעניין מאוד, מחיי כפרטיזן, אירע לא רחוק מן העיירה אולבסק. חנתה שם מחלקת ולסובצים, המחלקה שלי קיבלה משימה לפתותם לעבור לצד הסובייטי, ויימחלו להם חטאיהם. היה ידוע, שבמיוחד בתקופה האחרונה של המלחמה חזרו בוגדים רבים לצבא הסובייטי. הודעתי למפקד הבריגדה שסמוך לעיירה יש לי איכר, מכר של הוריי, אחד בשם גבריליוק. קיבלתי שישה אנשים כדי ללכת אליו ולחקור אותו על המצב אצל הוולסובצים. לבשתי בגדי שוסר גרמני והלכנו אליו. נכנסתי לביתו לבדי ולאנשיי שנשארו בחוץ הוריתי לא לתת לאיש לצאת מן הבית ללא הוראה ממני.

כשנכנסתי ישב גבריליוק אל השולחן ואכל. בראותו אותי קפץ וקרא: "הייל היטלר!" הסרתי מראשי את הכובע הגרמני ואמרתי ברוסית: "אינך מזהה אותי?" הוא לסש בי זוג עיניים ומיד הכיר אותי. בקול שבור ודמעות בעיניים החל לחקור אותי על גודל הוריי. אמרתי לו שאני פרטיזן ורצוני לדעת כל מה שהוא יודע על הוולסובצים החונים לא רחוק מן הכפר. ביקשתי ממנו, בתור מכר של הוריי שנרצחו באכזריות, למסור לי ללא דיחוי את כל המידע על הוולסובצים משום שאין לי זמן רב. במקום לענות לי הזמין אותי לאכול. הוא הלך להביא יי"ש ולחש משהו לבנו. הבן יצא, וגבריליוק ביקש להכריח אותי לשותות. בראותו שאינני רוצה, ניסה בכוח לשפוך כוס יי"ש לגרוני.

ברגע זה נפערה הדלת והפרטיזנים שלי (לבושים כשוטרים גרמנים) השליכו פנימה את בנו של גבריליוק מגואל בדם וכבול. החבורה שלי דיווחה לי שאמר להם שלביתם בא פרטיזן מחופש, יהודי, והוא ממחר להודיע למשטרה הגרמנית כדי שיאסרו אותו. בחושבו שחבריי הם גרמנים ביקש מהם לאסור אותי. הם הקשיבו לו בסבלנות והחליפו קריצות, הנחיתו עליו כמה מכות חזקות וכבלו אותו.

לשמע הדוח נפל גבריליוק לרגליי וביקש רחמים, שנחוס על חיי ועל חיי בנו. הבהרתי לו שהוא יכול לקוות לחסד רק אם ימסור במדויק כמה יהודים רצח. אמרתי לו שהשאלה על הוולטובצים הייתה תואנה בלבד, אני יודע בדיוק על מעשיהם, אך רצוני שהוא עצמו יודה בכל.

הוא הודה שלנו אצלו שתי משפחות של יהודים, בלילה לקחה אותם המשטרה. הוא עצמו אינו יודע כיצד נודע על כך למשטרה. אצל אחד הפרטיזנים שלי היה רובה עם משתיק קול. לקחתי את הרובה ויריתי בגבריליוק במקום. חבריי ירו בבנו ובאשתו.

ומקרה נוסף: בכפר אַזְדַּאקֶצ'י חנתה מחלקה גרמנית. קיבלתי פקודה להביא "לשון", כלומר קצין נאצי חי, ממנו היה על מפקדת הפרטיזנים להוציא ידיעות חשובות. הלכתי למשך שבוע לכפר הסמוך. היו אתי שלושה אנשים, כולם לבושי מדים גרמנים. בכפר גרה איכרה יפה ששיתפה איתנו פעולה. לפי הוראתנו, היה עליה להתיידד עם קצין גרמני ולדאוג שיבוא לביתה. היא ביצעה את הפקודה בדייקנות. קצין גרמני בא אליה מספר פעמים. לבסוף הודיעה לנו מתי יבוא שוב. נדברנו שכאשר תסובב את פחילת המנורה יהיה זה האות שהקצין יושב ליד השולחן ואוכל, ואז היינו אמורים להיכנס.

החכנית בוצעה בדייקנות. נכנסתי לבית האיכרה בהמולה, לבוש מדי קצין גרמני בלוויית שני פרטיזנים לובשי מדי צבא. הקצין קפץ ממקומו וצעק: "הייל היטלר!" לא השבתי. שני עוזריי ניגשו אליו במהירות, חבטו בפיו והחלו לגרור אותו. הוא היה חזק והתנגד. כבלנו אותו ונשאנו אותו על הגב. היה לילה, אפלה כבדה, נאלצנו להתאמץ בשאתנו אותו דרך השדות לעבר היער.

כשהגענו ליער כבר לא היה ממה לחשוש. התרנו את רגליו ואת ידיו, הוצאנו מפיו את הסמרסטט ופרטיזן הבהיר לו: "עד עכשיו נשאנו

אותך, עכשיו חישא אתה אותנו". כיוונו את האוטומטים וכפינו עליו לשאת את הפרטזון הרוסי.

כשהגענו אל המפקד, התברר שהבאנו ברנש חשוב, קפיטן של מחלקת טנקים. הוא הועבר במטוס מיוחד למוסקבה.

פגישות עם יהודים

מן האירועים הקשורים ביהודים, נחרתו בזיכרוני זמניות של שתי צעירות יהודיות שפגשתי במקרה בחווה של איכר, לא רחוק מן הכפר סנווידוביטש. היו אלה שתי האחיות ברמן. אביהן היה בעלים של מפעל לבנים בסארני. נחתו להן בגדים והזהרתי את האיכר שהוא אישית אחראי לחייהן. ידוע לי שאחת מהן הגיעה לישראל. בזמן ההוא לא יכולתי לקחתן ליער. זה היה בסוף 1943, החזית הייתה קרובה, ואצל האיכר היו חייהן בטוחים יותר.

פעם נפגשתי עם שלמה זנדווייז. הייתי לבוש במדי אס-דה גרמני ושלמהקה זנדווייז היה מפקד קבוצת פרטיזנים אחרת. הוא לבש מדי ולאסובץ (צבא ולאסוב שיהף פעולה עם הגרמנים). לא ידענו זה על זה.

שלמהקה זנדווייז הבחין בקבוצה שלנו ואני בראשה, וחשב אותי לגרמני. הוא הסתחר עם קבוצתו ורצה לשבות אותי ואת אנשיי חיים. כשהתקרבותי אליו, שמע אותנו מדברים רוסית, וכשהתקדבתי עוד יותר, זיהה אותי. הכרנו באסטקי, תחנת רכבת קטנה סמוך לסארני. באוטריאד שלו היו יהודים רבים.

הוא נפל בקרב עם הגרמנים באזור ברנוביטש-בריסק.

פגשתי גם יהודי בשם אליה (את שם המשפחה אינני זוכר). מוצאו מן הכפר טופיק. הוא חי ועבד אצל איכרים. גם לו נחתו בגדים. הוא חי בישראל, בא לאחר 1948, וגר כנראה לא רחוק מחיפה, באחת הקריות.

שלוש שנים הייתי במחלקת פרטיזנים, מראשית 1942 עד סוף 1944. כשיצאתי מן הפרטיזנים בסוף 1944, לאחר בוא הצבא הסובייטי, מינו אותי, לוחם עתיר זכויות, למנהל משק היערות בפינסק, ברוסית: "דירקטור ליסנובו חוזיאייסטבו". הייתי יהודי יחיד בעבודתי ברוסיה

הלבנה משום שיהודים לא פנו לעבודות מסוג זה. עבדתי היטב ורכשתי סמכות. למדתי גם לימודים אקסטרנים במכון היער בגומל [הומל].

באותה תקופה כבר קיבלתי עיטורים גבוהים כפרטיזן: מסדר הכוכב האדום; מדליית הפרטיזנים של מלחמת הלאום; מדלייה על זכויות בקרב; מדלייה על חלקי במלחמת הלאום הגדולה.

בעבודה כמנהל משק היערות בפינסק קיבלתי מדלייה על מסירות בעבודה.

ממרומים לשפל

נפתחה תקופה חדשה בחיי. ישבתי במסעדה בחברת מפקד מיליצית פינסק-לוגונוץ והמזכיר השני של ועד המפלגה העירוני. כולנו שתינו, כמוזן על חשבוני. ברגע מסוים אמר מפקד המיליציה, שכבר היה שיכור מאוד, בקול: "אני עם יהודי לא שותה!"

הדם הציף את פניי. מעולם לא שמעתי כזאת בעבודה וגם אצל הפרטיזנים לא העליב אותי אף אחד באופן אישי. כל פינסק ידעה על זכויותי. קמתי ואמרתי בקול: "אני יהודי המתחשבן מיד. אילו היה זה זמן מלחמה, הייתי מתחשבן עם נאצי זה כפי שהתחשבנתי עם עשרות אחרים". על כך השיב: "היית שולח אותי לאן ששלחת רוסים רבים בגלל יהודים". חלקתי לו שתי סטירות ושפכתי עליו כוס בירה. יצאתי מן המסעדה נרגז מאוד. עוד שמעתי אותו קורא אחריי: "אתה וילדיך תזכרו אותי!"

מאז ואילך דיווחו לי חבריי מן הפרטיזנים שעבדו במיליציה, שמפקד המיליציה מחפש עבדות שעשיתי. אני הייתי בטוח שאין בי אשם, לא פוליטי ולא בעבודה. אשתי ביקשה ממני לעבור לגרודנה שם הציעו לי משרה זהה. אני סירבתי לשנות מקום.

פעם, בשנת 1948, נקראתי אל האן-קה-וה-דה (הקומיסריאט העממי לביטחון המדינה). הניחו לי לשבת שש שעות וחצי. אז קרא לי החוקר, לא שאל דבר ולא הרשה לי לדבר, רק הבהיר לי – לא פחות ולא יותר – שאני מרגל, ובזמן היחסי בין הפרטיזנים, כשהייתה לי אפשרות להסתובב חופשי, הייתי בקשר עם הצי החמישי האמריקאי ועבדתי למענם. שנית, הם יודעים שלפני המלחמה הייתי ציוני והשתייכתי

לארגון ציוני. הם אמתו זאת במדויק אצל יהודי סארני (אני יודע שחקרו בעניין זה את ראובן דראך, החי בישראל, וסיפר לי על כך). שלישית, האשים אותי, שיהודי סובייטי סיפר לו, שאמרתי כי ברית המועצות לא פתרה את שאלת היהודים ולפיכך צריך לנסוע למדינת ישראל. האישום האחרון היה נכון, באמת אמרתי זאת בשיחה עם שני יהודים, ומעולם לא עלה על דעתי שיהודי ימחר להלשין.

בבתי כלא ובמחנות סובייטיים

שנה הייתי כלא לבדי בחדר ללא חלון, הכול סביבי אספלט. באחת בלילה הורשיתי לשכב לישון, פניי אל הסוהר, ובשעה חמש בבוקר נאלצתי לקום. במשך ארבעה חודשים נשאתי מדי יום במשך שעותיים שלשלאות אוטומטיות [?]. כעבור שנה נערך המשפט. הוא נמשך שעה אחת. דנו אותי לעשרים שנות מאסר ועוד עשר שנים אבדן זכות אזרחות, ורשות לגור רק בעמקי רוסיה.

ישבתי שבע שנים. ארבע פעמים כתבתי לנשיאות המועצה העליונה של או-אס-אס-אר ואל הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית והכול ללא מענה. אשתי וילדיי הקטנים כבר לא האמינו שאשוב.

במחנה התמזל מזלי. התיידדתי עם פרופסור לרפואה שהוגלה, בשם יז'ק, יהודי. כמנהל המרפאה מינה אותי לסניטר ולעוזרו. זה הקל מאוד על מצבי. עבודתי הייתה קלה יותר והמזון היה טוב.

לאחר מות סטלין התחלנו לחוש בהקלות מסוימות במחנה.

בשנת 1956 באה למחנה ועדה. המחנה נמצא בבשקיריה, באתר שאיננו מסומן במפה משום שהוא אובייקט סודי. במחנה שלנו ישבו 8,500 איש. בשנה זו החלו לשחרר רבים מהם.

הוועדה קראה גם לי. בוועדה השתתפו נציגי נשיאות המועצה העליונה, הוועד המרכזי ובית המשפט. עוד לפני השיחה הדריכה הנהלת המחנה – המכונה המחלקה הפוליטית – את האסירים איך לדבר בפני הוועדה. לי אמרו להודות באשמתי ולבקש רחמים. אם אעשה כך, תבטיחו לי, ישחררו אותי ב-1962.

הבטחתי לעשות זאת, אך החלטתי לספר את כל האמת. כאשר קראו לי ושאלו מה בפי, השבתי שאני אזרח חף מפשע של ברית המועצות, לוחם לשעבר בנאצים, מנהל משק היערות בפינסק, עטור מדליות וציונים לשבח. אינני מאשים את מועצת השלטון אלא את אלה שעשו ממני, איש חף מפשע, פושע. הפרטיזנים שלי וחבריי למאבק, חבריי לעבודה במשק היער, בני שהוא בתנועת הפיונירים, כל המכירים אותי – לא יאמינו שאני, פרטיזן לשעבר, הנני אויב העם הסובייטי.

סיימתי שטוף זיעה. שומעיי וחוקריי החליפו מבטים ושאלו אותי מה בקשתי. השבתי שאינני מבקש שחרור אלא מצפה לצדק. הורו לי לצאת. מנהלי המחנה ששמעו את הצהרתי, אמרו לי שעכשיו כבר אשב עד 1970.

כעבור חצי שעה נקראתי אל הוועדה. בפעם הראשונה פנו אלי בתואר טוברישטש – חבר. עד אז לא היה לי שם, הייתי מספר. קראו לי אסיר מספר 27781. הייתי משיב: אסיר מספר 27781 מתייצב. שאלו אותי: "לאן רצונך לנסוע?" לא הייתי מוכן לשאלה, השבתי: "רצוני לנסוע הביתה". נציג הוועדה הודיע לי בחגיגות: "טוב, סע הביתה. אתה נחשב כמי שלא נשפט. אשמתך בטלה. אתה אזרח מוערך של ברית המועצות".

באתי לפינסק. קיבלתי מן הממשלה הסובייטית 3,300 רובל, פיצוי על הזמן שישבתי על לא עוול בכפי במחנה. היית צפוי לקבל כסף נוסף אך נודע לי שאזרחים לשעבר של פולין יכולים לשוב לפולין. נרשמתי עם משפחתי לנסיעה, אף שהחזירו לי את משרתי כמנהל משק היערות.

באתי לפולין באחד בפברואר 1957. לישראל הגעתי ב-14 בפברואר 1957.

מתוך הפרק: איכה חרבת, לאחר הניצחון ע' 377 – 388

ש' זנדווייס מרים גיטל גנדלמן

בגלריה העשירה של טיפוסים מקוריים בהם התברכה העיירה, בלטה דמותה של מרים-גיטל או כפי שכינו אותה, אשר-גצליכה, על שם בעלה אשר-גצל, יהודה שהתמסרה לצדקה בחשאי, ללא המולה.

מרים-גיטל הגשימה בישותה את המידה היהודית הנעלה, עתיקת היומין, של מתן בסתר. היא הכירה את כל עניי העיר וסייעה להם בסתר, שאיש לא יידע על כך.

כשאני הכרתי אותה הייתה אישה זקנה, קרובה לשישים, היו לה פנים נעימות סבר וחייכוניות של צדקה, פנים קורנות בטוב לב ללא שיעור. חמיד הייתה לבושה בגדים צחים. בענוותנותה לא היה שמץ של העמדת פנים. הן בהתנהגותה הן במעשיה הייתה התגלמות הטבעיות.

מרים-גיטל דאגה תמיד לעניים שלה ולחולים שלה, אך הימים חמישי ושישי היו ימים בהם רבתה טרחתה. וכי יכלה לנוח ולשקוט כשקרבה השבת הקדושה וצריך לדאוג שהלילה לא יחסר דבר לעניים ולחולים שלה. היא יצאה לשוטט בעיר ולאסוף מה שניתן. והיו לה תובנות טובות כשאספה לשבת ולחג.

אשר-גצליכה סברה שכל היהודים ללא יוצא מן הכלל, אלה הנותנים ואלה הלוקחים, חייבים לקבל שבת בכבוד, כפי שציווה האל, עם בשר ודגים, חלה ויין לקידוש. אם לעניים אין – חייבים בעלי היכולת לעזור להם, זו אחת המצוות הגדולות בחורה.

אשר-גצליכה הייתה אדוקה מאוד בדתה. פרט למצוות הצדקה, הלכה מד יום להתפלל בבית הכנסת של סטולין, בבוקר השכם ובערב, נושאת עמה את סידור קרבן מנחה הגדול.

הייתה לה חברה, השנייה באדיקותה בעיר. שמה היה מחלה של מושקה (אחותם של ר' צדוק ופינחס זנדווייס). שתיהן היו חסידות גדולות של הרבי מסטולין, ר' ישראלקה פרלוב. בשבוע בו שהה ר' ישראלקה בסארני, הן כמעט לא נמצאו בביתן. הכינו מאכלים ל"טישים" של הרבי וחסידיו, והיו מאושרות כשזכו להקשיב לתפילות ולסיפורי החסידים על נפלאות צדיקים, ולהסתכל לפחות מרחוק בהדרת פניו של הרבי.

הצדקת אשר-גצליכה נפטרה בסארני בשנות הפוגרומים של פטליורה, כשבעיר השתוללה מגפת טיפוס שקצרה חיי עשרות מתושבי סארני.

הצדקת מחלה נסעה לעת זקנתה, בשנים 1922-1923, לאמריקה אל ילדיה, יחד עם בעלה אליעזר פרוקל.

מ'ב' מנדל לאופר

מנדל לאופר בא לסארני מדומברוביץ בשנים הראשונות לייסודה. היה בבעלותו בית נאה ברחוב קופיצקה שבו גם ניהל את בית העסק שלו לכובעים ולפרוות.

לאופר היה עסקן מוכשר ושנים רבות היה יושב ראש איגוד בעלי המלאכה בסארני, השתתף בייסוד קופת גמילות חסדים ומוסדות חברתיים אחרים. הוא גם נטל חלק פעיל בחנועה הציונית הכללית, היה חבר קרן היסוד ומוסדות אחרים. לאופר היה פופולרי בקרב האוכלוסייה היהודית והנוצרית בסארני. הוא מת חשוך בנים וביתו נותר ירושה לקהילה היהודית בסארני.

יוסף פרלשטיין אייזיק ודבורה פרלשטיין

אבי, ר' אייזיק מליטיניטש, היה בקי בש"ס. הוא יזם כתיבת ספר תורה, ובעצמו היה בעל קריאה והתפלל לפני העמוד. ספר התורה נמסר לאחר מותו לבית הכנסת הגדול בדומברוביץ.

נאמן למסורת הסבא, ר' יוסלה, היה אבי מתהלך מדי שבת בבוקר בבית, אומר על-פה עשרות פרקי תהילים. הוא היה זה שבחן את המלמדים ושאלוהיו היו מלאות חריפות ובקיאות.

כזכור לי, באו אל אבי תכופות עורכי דין כדי להתייעץ עמו על אופן ניהול משפטים, ופניותיו ברוסית אל מערכת המשפט הצארית היו שם דבר.

אבי זכה למות מוות טבעי, אך אמני, שבשנים האחרונות גרה בסארני, הלכה בגיל שבעים וכמה למקום השחיטה, וחלקה את גודל היהודים.

תמיד ראיתי אותה בכל נתיביי – הן כאשר למדתי בנכר והן כשהייתי קרוב אליה, בילדות או בחופשות כששבתי הביתה.

אישה שקטה הייתה, וטוב לבה נודע בכל סביבת דומברוביץ, שם הייתה מבקרת תכופה בבית הרבי, ר' נחומצה פצ'ניק.

היא הייתה בתו של תלמיד חכם ידוע, הרב ר' שלום-זיסיה מילשטיין מאולבסק שנודע בכינוי ר' שלום-זיסיה ז'רז'וויצ'ר, ונחנה במידות טובות ובחינוך דתי מעמיק.

אמי הייתה מספרת לי תכופות שהמגיד מדובנה היה דוד-רבא שלה, הרב מסארני שניהן באולבסק היה קרוב משפחה, ודודיה היו צדיקים גדולים שעל קבריהם באולבסק באו לחניח פתקי בקשה.

בית סבא, ר' שלום-זיסיה, היה בנוי ודלתות מארבעת צדיו – כך סיפרה אימא תכופות – כדי שעניים לא יוצרכו לטרוח במציאת הפתח.

היה בבית חדר שבו היו השולחנות ערוכים תמיד וכל דיכפין ייתי ויכל, כל הנכנס התיישב ליד השולחן ואכל.

אמי, מן הנשים המעטות שבזמן ההוא הייתה בעלת ידיעה מעמיקה בתנ"ך. אמירת "התחינות והמעמדות" שלה, במיוחד בערב שבת בעת ברכת הנרות, נמשכה שעות.

לאחר שביקרתי בקבר האחים בסארני, לקחתי עמי את אנחותי על משפחתי לכל צעד ושעל שלי, ובשנת 1951, הקדשתי לאמי הבלתי נשכחת את ספר השירים: נישט אויסדערציילן [לא ניתן לספר] שכתבתי במחנה של שארית הפלטה באוסטריה.

כבוד לזכרה המאיר – זכרה של אם יהודייה שבזקנתה נצטפה בייסורים
של קדושה, נספתה עם אימהות יהודיות נוספות.

תהא זו אנחת יתקדש הצאובה שלי עליה, כפי שביקשה עוד בחייה:
"בני, לאחר מותי, אמור עליי קדיש"

יתגדל וי־תקדש!

מתוך הפרק: לזכר נעדרים ע' 494 – 495; 499; 501 – 502

קבר אחים ומצבה

גיא ההרגה 2002. התצלומים באדיבות זליג ברקאי

מצבה מן התקופה הסובייטית

קבר אדום ומצבה חדשה

קבר אחים, מצבה חדשה לצד קטע מצבה מן התקופה הסובייטית

קבר אחים וקטע מצבה מן התקופה הסובייטית

Тут заховані наші батьки, брати, сестри
родичі. по-збіральному вбиті німецькими
фашистами 27 серпня 1942 року
Вічна пам'ять загиблим

לזכר

יהודי סרני, רוקיטנה,

דומברוביצה והסביבה

שעונו ונדצחו ע"י

הנאצים הגרמנים

ועזריהם ימ"ש

ב-י"ג-י"ד באלול תש"ב

26-27.8.1942

ח. נ. צ. ב. ה.

הוקם ב-2002

נוסח הכתוב על גבי המצבות החדשות

תוכן העניינים

8	משה יוז מוגרמים
11	צונטל נבז'ני אבי יוסף נבז'ני
12	מרדכי פצ'ניק התנועה הקומוניסטית בסארני
14	משה בורקו איך זכיתי בחלק בעולם הבא
16	ע' קוסט ראש השיבה, ר' חיים-מנדל קוסטרומצקי
18	שלמה זנדווייס הצאר ניקולאי השני בסארני
20	שלמה זנדווייס בדחני סארני
23	ינטל בורקו-פרלשטיין יהודי הכפר קרמילובקה
27	יוסף פרלשטיין יום הזיכרון
29	צבי פרלשטיין הגטו – למן ההתחלה עד הקץ
35	יוסף וולף החיים בגטו
36	אברהם פרייליך החיסול
39	ישראל קורק הכיליון
40	מייגה שוורץ-שרמן ניצחתי בידי גרמני
48	ברל ביק מן הגטו אל הפרטיזנים
52	זלמן פרלמוטר במחלקת פרטיזנים
54	יששכר באסטוס בצבא הסובייטי
56	צבי אולשנסקי ילדים יהודים ניצולים
59	ד"ר חנן ויינברגר רופא ביער
61	ד"ר שמעון צוויימן נספים וניצולים
63	יעקב ניימוי מסארני לישראל
73	ש' זנדווייס מרים גטל גנדלמן; מ' ב' מנדל לאומר; יוסף פרלשטיין אייזיק ודבורה פרלשטיין
	קישור לערך סארני ולתצלומי העיריה באתר השטעטל היהודי לתולדות יהודי פולין:

<http://www.sztetl.org.pl/he/city/sarny/>

רוקיטנה

רוקיטנה

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: רוקיטנה (וואהלן) והסביבה, ספר עדות וזיכרון

ארגון יוצאי רוקיטנה בישראל

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בתוך:
רוקיטנה והסביבה, ספר עדות וזיכרון
תל אביב: ארגון יוצאי רוקיטנה והסביבה בישראל, תשכ"ז 1967

פורמט דיגיטלי

2013

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבויס

בשער: יום שוק ברוקיטנה

רוקִיטְנָה

(וזה ליזן) זה סביבה

ספר עדות וזכרון

העורך: אליעזר לאוני

הוצאת ארגון יוצאי רוקיטנה והסביבה בישראל
תשכ"ז תל-אביב 1967

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

פינחס קליגר ראשיתה של רוקיטנה

החושבים הראשונים ברוקיטנה היו יהודים מן הכפר רוקיטנה. אלה שמותייחסו: אבי, אברהם-שמואל קליגר (השוחרט), משה ליפשיץ, שפטל ליון, אלתר וורונה, משה-לייב זקס, מאיר ויינר, חיים-דוד ויינר, אברהם גולוד, משה פריידמן, יעקב פולישוק, אהרן רוטמן, משה-חיים שפירא, בנימין מאירזון, ישעיה גנדלמן, בצלאל קוקל, שמעון זלצבוק, בן-ציון גייפמן, יצחק גרייבר, שמעון שפירא, גימפל גרינברג, משה גורמן, משה-הירש לין. אלתר וייסבלט, גם הוא מראשוני המתיישבים ברוקיטנה, הייתה לו חנות של מפעל הזכוכית ("הוטה") והתגורר בבניין השייך למפעל. בבתי הוטה היה בית מרקחת. הרוקח, יהודי בשם ברזם. לימים מכר את בית המרקחת לנח סולצמן ופתח בית מרקחת בסארני.

בעיירה החלה תנופת בנייה והתיישבו בה יהודים רבים ולא-יהודים מן הסביבה. באו גם חובש בשם זאן ורופא ממסלחי.

המעשה הראשון שעשו היהודים: בנו בית כנסת ובית מרחץ ובית למען השמש נחום אייזמן. גלפנד, גביר מאודסה רכש חלקת יער גדולה סמוך לרוקיטנה בכפר קיסוריטש. הוא הביא את חתנו פולאנור, שבנה בית גדול בעיר החדשה. עסקי היער שגשגו ובעזרת משה-וולף הורמן שהיה נאמן אצל גלפנד [מנהל משק באחוזתו], נבנה בית כנסת חדש גדול במתחם בית הכנסת, ובית הכנסת הקטן הועבר למקום אחר.

מברזנה בא ר' אהרן-יוסף שאממס, פתח חנות אריגים, החל למכור שמרים והיה לרב בעיירה.

בבניין שהיה בו בית המרקחת היה גם הדואר. הדוד הראשון, אנתוני, ופקיד הדואר היו נוסעים לתחנה בכרכרה לקבל את דברי הדואר. מי שביקשו לקבל את המכתבים מהר יותר היו ניגשים בעצמם לתחנה.

בשנים הראשונות אידע אסון: בא לעיירה רוצח עם אקדח. בלילה התנפל על בית בנימין מאירזון וירה לתוך החלון. פרצה מהומה גדולה וממשפחת מאירזון מיהרו להזעיק עזרה. מן הבית השכן בו גרו בני משפחת גייפמן, מיהר בן-ציון גייפמן לבית מאירזון. הרוצח נתקל בו והרגו במקום. בנימין מאירזון ואשתו גולדה, נפצעו.

הרוצח נחפס והובא לתחנת הרכבת. הוא נשפט והרוחות ברוקיטנה שקטו.

כך נראתה רוקיטנה בשנים החן.

מתוך הפרק: תולדות רוקיטנה עמ' 21 – 22

רחוב פילסודסקי

אפרים וורונה יהודים מעוררי עניין בכפר רוקיטנה

רצוני לתאר ולהנציח דמויות יהודים בכפר רוקיטנה שנחרתו באופן מיוחד בזיכרוני. זכור לי הרשל הצהוב, יהודי קטן קומה שמעולם לא הוציא מידו את הגמרא. הוא היה סוחר דבש, דונג, גרגרי יער חמוצים. לקראת פסח ניתן היה לקבל אצלו משקה דבש. בחול המועד פסח היינו אנו הבחורים הגדולים יותר הולכים אל הרשל לשתות תמיד ולאכול אגוזים.

בקרבת מקום אליו גר בנן, יוסל הצהוב, שהיה חשוך בנים ואהב מאוד להתפלל לפני העמוד. כשראתה התבורה את יוסל מתפלל לפני העמוד, היו כורכים יחד מגבות אחדות וכשפרץ בשירה אדירה כיבדו אותו במגבות. יוסל היה מסב את ראשו וממלמל: "נו, אי, אה, שקצים" והמשיך בתפילה. לא אחת היו מושכים אותו ביום חול לנוסח של חג. תעלולים מסוג זה הסבו הנאה גם למבוגרים.

במרחק-מה ממנו גר ברל של יצחק. שמות משפחה לא היו בעלי חשיבות רבה ברוקיטנה. די היה שתאמר לילד: גש אל ברל של יצחק – הוא כבר ידע מיהו והיכן ביתו.

ברל של יצחק היה יהודי בעל דירה נאה, חנות לממכר מזון, פרות אחדות – הוא החפרנס היטב. בנו שמעון שהה כל השנים בוורשה. רוצה לומר, למד שם. אחרים אמרו שהוא שכיר בבית עסק. האמת היא שאיש לא ידע. הודות לשמעון בן ברל של יצחק זכתה רוקיטנה להאזין לחזנים טובים אף בימי חול.

בבואו הביתה להתארח הביא עמו גרמופון בעל רמקול-חצוצרה גדול, כשופר, ויהודים היו מתקבצים להקשיב לתקליטי חזנות, להתענג עליהם ולבחון מכל עבר את חיבת הפלא. לא יכלו להבין את ההגיגות שבדבר, איך זה בוקעים קולות מתיבה קטנה שכזו. עד שקיבל ברל של יצחק את הגרמופון לא ראו היהודים הכפריים של רוקיטנה ולא שמעו על חפץ הקרוי גרמופון.

ברל מכניקר. ברל מכניקר [האומן]! בני הדור הצעיר או הבאים זה מקרוב, אינם זוכרים ואינם יודעים מי היה ברל מכניקר. אך דור

המבוגרים זוכר עוד מן הסתם את היהודי המצוין שהכול אמרו עליו שהוא מל"ו צדיקים. ראוי על כן ברל מכניקר שייכתב עליו בהרחבה.

יהודי גבוה, צנוע, פניו, המאירות בטוב לב, עטורות זקן יהודי אמתי שנהג לסרקו באצבעותיו.

מספרים שפעם שם לו מטרה, לבנות לעצמו בית, ללא מהנדס וללא ארכיטקט כמובן. הוא טרח ועסק במלאכה עד שהבין שהמבנה לא יצליח למגורים. העניק אותו מתנה לקהילה לשמש כבית מרחץ. מאז דבק בו הכינוי: "ברל מכניקר".

פרנסתו הייתה על חנות מזון קטנה ובה ארון שתכולתו מעט סוכר, צימוקים ו"שאר ירקות". בחוץ תא גיבנה חבית דגים מלוחים, נפט, שקיט אחדים של קמח ומאזניים תולית. מרבית זמנו עסק בתפילה ובלימוד, והפרנסה, די היה בה לקיום בלבד.

הייתה לו אישה חולה, נפוחה מאוד, שמנה עד אימה. היא התקשתה ביותר בתנועה. ביום חמישי כאשר הנשים היו מתקבצות וכל אחת מהן ביקשה להקדים לקבל את המצויים, קרא ברל לעזרתו את אשתו הנפוחה. מובן שעם כל רצונה הטוב לא הייתה מסוגלת לסייע במאום. אז היה ניגש אליה ואומר: "השומעת את ילדתי, מלכתחילה לא היה השידוך בינינו מוצלח". זאת אמר לה כאשר מניין שנותיהם יחד היה כבר מאה וחמישים!

מי לא יזכור שמחת תורה עם ברל מכניקר! ילדים התכוננו עוד שבועות קודם, לחג שמחת תורה השמת. ברל ריחף אז בעולמות עליונים מרוב רוחניות טהורה. וכשהיהודים הרימו כוסית ושתו לחיים, היה ברל יוצד מעגל של יהודים ושילב לתוכו ילדים קטנים. עם ספר תורה ביד ובהתלהבות יוצאת מגדר הרגיל יצא בריקוד של יהדות בטעם של קדושה, בעודו שר "יבוא אדיר במהרה בימינו". "ומתי זה יקרה?" היה שואל. וכולם השיבו: "כשמשיח יבוא". וברל המשיך: "יום גילה יום רינה", לא התעייף לכרכר עם ספר התורה ביד עד חצי הלילה.

למחרת, לאחר התפילה ולאחר ההקפות, היו הילדים מתקבצים סביב ברל והוא העמידם בשורה ארוכה, הוא בראש, ואחז בידו של ילד וכול האחרים בעקבותיו. כך צעד לאורך הרחוב בשירה "יבוא אדיר" "ומתי זה יקרה?" – "כשמשיח יבוא!"

הגויים ואף השוטרים פינו ברוב דרך ארץ נחייב לברל עם הילדים. הוא ביקר בכל בית יהודי ובכל בית צעק במקלה עם הילדים: "חג שמח לבעל הבית ולבעלת הבית". הילדים זכו לכיבוד וחשמחה רבתה לאין שייעור. לביתו שב רק לעת ערב, לאחר שלווה את כל הזאטוטים, כל אחד לביתו.

זכור לי שהיה מתווכח עם יהודי בית הכנסת בנושאים פוליטיים. "היימח שמו חייב ליפול!" (כוונתו לצאר ניקולאי). ולא, יסבלו היהודים גזרות חדשות. שונאי ישראל יאסרו שחיטה ומי יודע מה עוד ימציאו. זמנים מרים קרבים ובאים על היהודים. ירחם השם.

זמן קצר לפני מלחמת העולם הראשונה עלה ברל לארץ ישראל. עם נסיעתו נותרו יהודי רוקיטנה בודדים ומיותמים. במיוחד הייתה המכה קשה לילדים שציפו חסרי סבלנות לחג הגדול שמחת תורה, כדי להצטרף לשיירה העליזה של מקהלת ברל מכניקר. לשווא ציפו. לא היה עוד מי שייתן את הטון, מי שבאופן מופלא כל כך היה מסוגל להדביק בשמחה הן את המבוגרים והן את לבותיהם הקטנים של הילדים.

רחובות רוקיטנה שממו ודממו עם היעלמו של היהודי המופלא שרבים אמרו עליו שהוא מקובל, אחד מל"ו צדיקים.

בלבם קינאו רבים בברל, שזכה לעלות לארץ ישראל. האל בכבודו ובעצמו קבע – שוחחו ביניהם יהודים – שיהודי כמו ר' ברל יחיה את שארית חייו בארץ הקודש.

זמן-מה לא ידעו יהודי רוקיטנה כיצד נסתיימו חיי ברל. ידיעות חלושות שהגיעו לרוקיטנה, סיפרו שהמלחמה של 1914 תפסה אותו בתורכיה והוא נפטר שם. לפי גרסה שנייה הוא עלה לארץ ישראל והובא לקבר ישראל בירושלים. עד היום אין אפשרות לקבוע היכן קברו של היהודי הדגול ברל מכניקר.

דוד גרינשפן. כינויו "דוד בעל האחוזה", קטנים כגדולים הכירו אותו ואהבוהו. יהודי גבה קומה בעל זקן פטריארכאלי לבן נאה, לחיו מלאות במקצת, ועיניו חולמות.

מאין בא לו הכינוי "בעל אחוזה", זאת לא אדע. אולי מקורו בכך שהתגורר בדירה מרווחת נאה עם חצר גדולה ומקצצת חציר. נוסף לכך בירך אותו האל בקול מופלא. קול של מלאך. הצלילים היו מתגלגלים מפיו במתיקות, עם לב ונשמה. כשהתפלל ר' דוד: "כל נדרי", שורה דממת מוות בבית המדרש. קולו הלירי המלווה אנחה יהודית, היה שובר את לבות יהודי דוקיטנה. המתפללים היו מתמוגגים מקדושת קולו המתוק, כשמרבית היהודים הכפריים העתיקו משכנם אל העיר עבר גם ר' דוד עמם, ילדיו כבר התגוררו שם.

לעת זקנה לקה בשיתוק ונשאר שוכב במיטה. באחד הרגעים שניתר לבדו בבית, הפך על עצמו מגורה דולקת ונשרף במיטה.

מתוך הפרק: דמויות עמ' 223 – 226

בני נוער מאחורי בית הכנסת ברקע ההקדש

ישראל גרינברג אירועי יגון

ביום שלישי, 25.8.1942, קיבלנו הודעה שעל כל היהודים ללא יוצא מן הכלל להתייצב למחרת בשעה 8 בבוקר ברחבת היריד סמוך לבית הכנסת החדש. היעדרות תגרום לחיסול המשפחה כולה. בשעת ערב מאוחרת באה אלינו בוכייה, ליפשה, אשת אחי הרשל: המשטרה באה לקבל מגפיים אצל הסנדלר מזליחוב ובו בזמן לקחו גם פריטים לא מוכנים עדיין, לוחשים לו סוד שלמחרת ירצחו את כל היהודים.

נזפנו בה שהיא מעוררת בהלת שווא, והיא הלכה לביתה ממרת בבכי, אך היינו חסרי מנוח וכל הלילה לא עצמנו עין. כשהגיע הבוקר, הלכנו לכיכר והתכנסנו לפי משפחות. משהחלה המשטרה לירות ברחבי עם בן של פסח קוץ והסתתרנו בגן. זמן ממושך לא יכולנו לשהות שם, יצאנו וביקשנו לברוח. עצר אותנו גרמני והוביל לקרונות שניצבו סמוך לתחנת הרכבת. דחסו 400-500 איש והובילו לסארני. בתו של סנדר פרל ואשתו של משה טורוק היו פצועות קשה; בלי שים לב דחסו אותן ואת יתר הפצועים קשה לתוך הקרונות.

בסארני מצאנו רכבת מלאה יהודים מדומברוביץ. הורידו אותנו יחד והביאו למחנה בפולסקה (על הדרך מטוטאוויטש, מעבר לבית החולים). הציבו משמר כבד לשמור עלינו. במחנה היו ארבעה-חמישה צדיפים גדולים.

יומיים היינו ללא מזון ומשקה. כשקרב מישחו לגדד מיד ירו בו. לא התירו לקבור את ההרוגים. ביום השלישי מתה בתו של סנדר פרל. אני ואימא שלה נשאנו אותה והנחנו בין ההרוגים. בערך בשעה 12 קראו לאחד מאנשי היודנט של רוקיטנה. נח סולצמן הלך ומיד שב בבכי. הוא בישר לנו את הבשורה הנוראה שעומדים לחסל אותנו. סולצמן ומשפחתו, אני ואבי אברהם-יצחק, חמי יהושע וולפין (מחראפון) ועוד יהודים אחדים, הלכנו יחד. היינו בערך 20 איש. סולצמן הכה על לבו ואמר: "אשמנו בגדנו". אבי אמר "וידוי".

באנו לחור. תשעה מאתנו בידלו והעמידו בצד: ישראל גרינברג, מוטל ליון, לויק רוטמן, משה בן אברהם גרינשפן, הרשל חייצ'קס, יהודי מקרפילובקה, אהרן ליון, גיס של מיכאל קעק (היה לו מחסן קמח), ברוק פורטנוי (מסטריק). על האחרים ציוו להתפשט עירומים, נשים

וילדים לחוד וגברים לחוד. הובילו אותם לבורות. האומללים שכבו בעצמם ומיד ירו בהם.

השחיטה נמשכה עד לפנות ערב. הנותרים במחנה, בידיעה שסופם קרוב, הצייתו צריך ובחסות העשן הסמיך שנוצר, הם חתכו את חוטי התיל והחלו לרוץ. למרבה הצער לא רבים ניצלו, הדם נשפך כמים.

משנשארת במחנה הבנתי שמצבי נורא. התחלתי מהרהר מה לעשות. בינתיים הגיעה משאית על מנת להוביל את בגדי ההרוגים. טיפסתי על המשאית והתחלתי לארוז חפצים. נשארת יושב בה וכיסו אותי במלבושים.

כאשר מלאה המשאית, מיד נסעה לדרכה. בדרך החלטתי לקפוץ אך הרכב לוה בטנדר ובו מרצחים חמושים. הנהג לא ידע על נוכחותי ברכב. בראותי שפרט לנהג אין איש, נחשפתי וביקשתי ממנו לחוס על חיי. הוא קיבל ממני "מתנת יד" והורה לי לקפוץ מעבר לגדר ולהישאר שוכב. בזחילה על גחוני נכנסתי לתוך קרון פתוח ושכבתי שם עד רדת הלילה. הרכבת נסעה לכיוון רובנה.

בדרך הבחנתי בגברים, נשים וילדים רבים. נסעתי עד לתחנת מוקוון, קפצתי מן הקרון ונשארת שוכב בתוך החול. הייתה שעת לילה מאוחרת. הלכתי בדרך לברזנה. שייגץ טוב עיכב אותי בהזהרה כי הרגו את כל היהודים בברזנה ומאיימת עליי שם סכנה. פניתי לכיוון אחר ובאתי לפאתי הכפר אילוה.

פגשתי שם את דוד יעקב גרינברג, את הדודה זלטה ואת חתנם שלמה רַעֲקֶעס עם שלושה ילדים קטנים. ביקשתי משלמה ללכת אתי אולי ניתקל בנשוחינו, גם אשתו ובתו הקטנה נמלטו מן המקום.

ישבנו שעות אחדות, בכינו, נפרדנו וחלכתי לכיוון רוקיטנה. בלכתי שמעתי בכי ילדים אך לא ראיתי איש. בבואי לפאתי רוקיטנה, סמוך לבורות, ראיתי עצם שחור מתקרב. היה זה אברהם גרינשפן, הוא היה פצוע והסתתר אצל גוי בשם פרוחד לוקיאן. בלילה היה הגוי מסתיר אותו ברפת וביום – ביער.

ביקשתי ממנו, אם יפגוש את אשתי, למסור לה שהלכתי ליערות זאלאויה. באתי אל חוטור [יישוב ובו עד 10 בתי משק, מעין חוות,

ולהלן: חווה] סמוך לזאלאויה שם גר שומר יער בשם לאוורן צלקובסקי ושכבתי לישון ברפת. למחרת הלכתי אל גוי בשם מירון בחוות בלז'אוו. פגשתי אצלו את אהרן, נחמן ויוסף בליז'ובסקי, אהרן פרלוביץ' ונח רפאלוביץ'. בלילה הבא בא אלינו אשר הנפח מזאלאויה, שסיפר לנו שהגויים מזאלאויה תפסו את אביו, אמו ואחותו והובילו אותם לרוקיסטנה. הוא נמלט בנס.

היינו יחד. פעם באו צלקובסקי ומירון ודרשו שנחפש מקום אחר משום שהגויים מרבים להתלחש. אני ואשר הלכנו לחוות קופלה אל גוי בשם אלכסנדר יאנוויטש. הוא העלה אותנו לעליית גג ברפת והביא לנו אוכל. תוך כך אמר שאם אפגוש את אשתי ינטל, הוא מוכן להסתיר אותה.

משם חזרתי אל מירון. שאלתי אותו אם הוא יודע היכן אשתי, הוא השיב: "אם תיחן לגימת י"ש, אומר לך היכן היא". מילאתי את רצוני והוא הוביל כשלושה קילומטר מביתו, אל יער עבות. שם שכבו יקירינו עטופים ברזנט. בכינו חרש כשהתבוננו בתנאים האיומים שאנשים נמצאים בהם. הם ישנו ולא שמעו את צעדינו. הערתי אותם. הפגישה הייתה נוגעת ללב עד מאוד.

במחילה זו שכבו אשתי ינטל, אחותה הניה קיץ ובתה הקטנה הינדל, איטה טרוסמן (אשתו של יחיאל) ובתה בת השלוש מארל [מרים]. מיד הבערנו אש והם התחממו קצת. אשתי שאלה אם יש לי פרוסת לחם לתת לפעוטה. היה ברשותי לחם ונתתי ממנו חתיכה למארל. היא טעמה כזית ואמרה לאמה: "הסתירי את הנוותר למחר". שלושה ימים היינו יחד. ביום הרביעי, בחצות הלילה ראיתי מישהו מתקרב אלינו. זה היה אדם, אחיו של לאוורן צלקובסקי. הוא לחש לי בסוד שאחיו מבקש להרוג אותי ואת אשתי. הוא בא להזהיר אותנו, ושנעזוב את היער מיד. בבואנו אליו הוציא לנו לחם והודיע שלא יוכל להסתיר אצלו את אשתי.

הלכנו אל גוי בשם פרנקא גרבובסקי שוטר הכפר ברזוב. סיפרתי לו על מצבנו הקשה וביקשתי עזרו. הוא מירר בבכי על אסוננו. מראנו – רעבים, מבוהלים, מעונים – נגע מאוד אל לבו. הוא הציע לנו לבוא בלילה אליו. נפרדנו מאשר שהלך לבלז'וב, אל מירון.

פראנקא הסתיר אותנו ברפת בבוידם. הקור שם היה רב ואוכל לא קיבלנו. באחד הימים, שמענו רעש בחצר. מבעד לסדק ראינו כעשרה שוטרים עם רובים. פראנקא הזמין את השוטרים לביתו וכיבד אותם ביי"ש ובתקרובת. כשירדה החשכה, נכנס בנו של פראנקא והורה לנו למחר לברוח ליער. כאשר ילכו השוטרים הוא יחזיר אותנו אליו.

עם שחר שמענו יריות. מיד כיבנו את האש והסתתרנו בתוך הסבך, אלוהים היוודע איך הצלחנו להיכנס לתוכו. כשהשתרר שקט אמרתי לאשתי שגור כאן בחווה וצלב וויצקי; אגש אליו להיוודע מה הייתה סיבת הירי. בלכתי ראיתי שלושה אנשים מסתתרים מאחורי גזע עץ. כשהתקרבותי שמעתי אותם מדברים יידיש. היו שם אשר בינדר, דודני קוטיה בינדר וברוך שוורצבלט. הם סיפרו לי שהסתתרו, קבוצה של 23 יהודים, בדרך התנפלו עליהם ונפלו: נחום כצנלסון, משה ברזובסקי, לייבל ליפשיץ, יהושע-יצחק זילברמן ובנו בוריה [ברוך], שלום זילברמן, מנדל שוורצבלט ועוד יהודים אחדים.

במשך הזמן פגשתי את יחיאל טרוסמן. סיפרתי לו שפגשתי את אשתו לפני שבועות אחדים. טרוסמן קיבל את הידיעה בחפתעה עצומה. הוא הלך ומצא אותה.

הפרטיזנים התקרבו לאזורנו, ופעם נפגשתי עם קצין מן הפרטיזנים, יהודי מקיב. הוא הביא אותנו למקום בו היו פרטיזנים רבים חמושים במכונות ירייה. נתנו לי זוג מגפיים, אדרת שער גדולה ולבוש אחר והייתי לפרטיזן. הפרטיזנים היו עייפים מאוד והציבו אותי לשמירה לילית. אם אשמע משהו חשוב עליי להעיר אותם.

הקצין היה בדעה שמוקדם מדי לנו להצטרף אל הפרטיזנים, ויעץ לי להמשיך להסתתר. "אבל – הוסיף – רצוני שתשובו כאנשים חופשיים. אשא היום דברים בכפר, בפני כל הגויים, ואומר להם שאם יחסס אל היהודים יהיה רע או ירצחו יהודים, נשרף את הכפר".

נפרדנו בלבביות מן הקצין, התנשקנו עמו והלכנו. חזרנו לבלז'וב. אני ואשתי קיבלנו סנדלים קלועים חדשים ויצאנו לדרך. הלכנו בחשכה. לאשתי לא היה עוד כוח ללכת, נכנסנו לחווה סמוך לבלז'וב. פגשנו שם את נחמן בליזובסקי ואת ברוך פרלוביץ'. הם אמרו שטוב עשינו בבואנו לכאן, זהו כפר של פרטיזנים והכול בו מתנהל כשורה.

זה היה נכון. היהודים הסתובבו באופן חופשי בכפר ועבדו אצל הגויים. גויה סיפרה לי שלא רחוק ממנה יושבת גיטתי הניה קוץ ותופרת מקטורנים. הלכנו אליה ושחינו שם יום תמים. בערב הלכנו אתה ליער לבקתה בה הסתתרו יחיאל טרוסמן ומשפחתו והניה קוץ עם בתה. הם סיפרו לי שלא רחוק מהם יושב בבקתה מענפי עץ, אברהם גוטליב עם משפחתו שכללה אותו ואת לאה, חיה, הינדל, ויטקה, חיסקה, ושני ילדי אחותו – חיה וחיים וסרמן. הלכתי אליהם והיינו יחד. הקמנו בקתה טובה לכל המשפחה. לאחר מכן בא ברוך שוורצבלט. הנשים והנערות סרגו סוודרים מחוטים ובלילות היינו אני ואברהם גוטליב מביאים את התוצרת ומקבלים תשלום.

פעם, לפנות בוקר, שמענו יריות חזקות. התעוררנו בלי לדעת מה מתרחש. בינתיים הופיע מכר גוי וסיפר שבאו פרטיזנים רבים, הקיפו את הכפר ילנה והציתו אותו. קולות הירי נגרמו מן הפצצות היו בדפחות והתפוצצו. הפרטיזנים הרגו כמאה איש, השאר נסו והתפזרו ומצויים לא רחוק מאתנו. הוא יעץ לנו לברוח מיד מן הבקתה כי חיינו בסכנה. שמענו לו וברחנו לכל מקום שנשאו אותנו עינינו. ואכן, הרוצחים באו מיד ושרפו את הבקתה שלנו. היו אלה רוצחים שלחמו בפרטיזנים. הם סייעו לגרמנים שהבטיחו להם "אוקראינה עצמאית".

הגוי הטוב היה ממש שליח משמים, עצתו הצילה את חיינו.

מתוך הפרק: השואה עמ' 282 – 287

אשר רוטנשטיין, אמריקה אשר חויותי בשנים 1942-1945

הבריחה מן הרחבה ברוקיטנה הייתה כה פתאומית ומבולבלת עד כי קשה להתרכז בפרטים. זכור לי רק שאחזתי בידו של גודל, בנו הצעיר של פיניה פוקסמן, ורצנו בלי לדעת לאן. בהימלטנו מברוקיטנה, כבר בחיותנו ביער, היינו שלושה: גם הבכור, יעקב, היה אתנו. לפתע יצא מאחורי עץ גוי עם קלשון והחל לצעוק: "יהודים! יהודים!" המשכנו לרוץ, והוא בעקבותינו במילים: "לאן אתם רצים, יהודים ארורים, ייקח אתכם השד!" רצנו ללא הפסקה ונפלנו חסרי אונים למרגלות עץ. האימה והדעב לא הותירו לנו זמן רב למחשבה, ועוד קודם שזרחה השמש המשכנו לרוץ הלאה.

שוטטנו במשך שני ימים ושני לילות, עד שהגענו לפאתי זאלאויה, כפר המוצא שלי ושל בני פוקסמן. תקוותנו הייתה שאצל גויים מכרים נקבל סיוע ומזון.

בניו של פוקסמן היו רעבים והחליטו ללכת אל גוי בשם טרוכים, שאצלו הופקדו חפצים של הוריהם. טרוכים אמנם הסתיר אותם, אך מיהר להודיע במשטרה שנמצאים אצלו שני ילדים יהודים. לא חלף זמן רב והרוצחים באו ומיד ירו בהם ובדודם מודריק (בעלה של חנה מודריק, עלתה לישראל עם ילדיה). זה היה פרק ראשון בקורות ניצולי זאלאויה הספורים, שקיוו להינצל אצל גויים, ידידיהם משכבר הימים.

אני הלכתי אל אוולין, חברתי ממוצא פולני. היה לנו ילד משותף שנולד זמן קצר לפני פרוץ המלחמה. אוולין הסתירה אותי ברפת הגדושה שחת. אף שהמקום לא היה בטוח במיוחד, דבר אחד היה ודאי, אוולין ומשפחתה ימסרו את חייהם ולא יסגירו אותי.

בשבתי ברפת מתחת לשחת, הביאה לי אוולין ידיעה מזעזעת. הוריי נמלטו אף הם מן השחיטה ובאו לזאלאויה. הרוצחים תפסו את אמי ואת אחותי חיה ומחזיקים אותן במשטרה. הם אמרו כי ימתינו עד אשר יתפסו את אבי ואותי ואז יחליטו על גורלנו. אבי לא היסס לרגע ומיד הסגיר עצמו לידי הרוצחים. הבנדיטים, שקצים מכרים שהיו באים לביתנו מדי יום, זללו ושחו אצלנו והוריהם חיו כל חייהם בשכנות עם הוריי. אבי ואמי דיברו אליהם והתחננו שישחררו אותם ויניחו להם לברוח ליערות. בתשובה, הוציאו אותם מן הכפר והובילו דרך היערות

לעבר רוקיטנה. לאורך הדרך דיבר אליהם אבי והתחנן על חיי אחותי, שייניחו לפחות לה לברוח, שהישאר לפחות היא בחיים. הציע להם לירות באוויר למען יחשבו שאכן ירו בהם.

המרצחים מזאלאווי, אדם וטרוכים טורגנסקי ופול ז'וקובסקי, היו שיכורים מדם יהודי והתענגו על רציחת עוד כמה יהודים. קילומטרים ספורים לפני רוקיטנה אירעה הטרגדיה האיומה של הוריי ואחותי האהובים. אחותי ביקשה שיירו תחילה בה, כדי שעיניה לא יראו בחיסול הוריה. רצחו אותם בחורשה. גופותיהם לא נקברו, זאבים גררו ופיזרו ביערות האוורים של אוקראינה את אבריהם (על אבן הוריי סיפר לי גוי שהרוצחים תיארו בפניו את הפרטים). לאחר השחרור ליקטתי את עצמותיהם והסתרתן, בתקווה להביאם לקבר ישראל אחרי המלחמה, לדאבון הלב הדבר לא התגשם משום שגויסתי לצבא.

לאחר רצח משפחתי באו הרוצחים לחפש אחריי. הם הבינו שאוולין תהיה ודאי הראשונה לדעת היכן אני. בבואם לחצר יצאה אוולין לקראתם. מחזיקים בידיהם רובים שאלו אותה: "היכן אשר שלך?" היא השיבה: "יכולים אתם לחפש אותי". מובן שאילו מצאו אותי שם הייתה כל משפחתי של אוולין על רכוש עולה באש.

שלושת הרוצחים נכנסו לרפת שבה שכבתי מתחת לשחת. מעליי היו מונחים כמה לוחות, לא היה כמעט במה לנשום. שניים מן המרצחים לקחו קלשונים בידיהם והחלו לחבוט בשחת כדי להיווכח אם אני מוסתר שם. הם הגיעו עד אל הלוחות. שכבתי עוצר את נשימתי. לפתע חשתי מכת קלשון ביד. הכאב היה בלתי נסבל אך התאפקתי ולא צעקתי. הבנדיטים חדלו מחיפושיהם הודות לבקשתה של אוולין שיפסיקו להפוך את הרפת על פיה משום שאביה החורג יהרג אותה כשיראה את אי-הסדר. הם ניערו מעליהם את השחת, לקחו את רוביהם ונכנסו אל הבית.

כשירד הלילה זחלתי מתוך השחת והסתתרתי מאחורי פסל בבית קברות נוצרי. באותו לילה ברחתי ליער, בעיקר שהייתי בחווה אצל גוי.

הייתה תקופה איומה. החורף היה רע ומר בכל מובן שהוא. לי היה קל יותר משום שאוולין הייתה מביאה לי מזון ובגדים. גם ידעתי על המתרחש באזור.

באביב, כשהפרטיזנים החלו לצוץ, הצטרפתי אליהם ונשארתי עד גיוסי לצבא. בזמן שהותי ביערות ולאחר מכן אצל הפרטיזנים הייתי בקשר הדוק, באמצעות אוולין, עם דודיה ובמיוחד עם לאוורן. הוא היה פולני, עליהם יכולתי לסמוך במצבים שונים. גם היה ברשותו מעט נשק. יחד עמו תכננתי, מתוך החווה בה שהיתי, נקמה ברוצחים שחיסלו את משפחתי ויהודים נוספים באזור.

נתקבלה ידיעה שהרוצח אדם טורגנסקי יבלה עם שיקסה [נערה] בנשפייה במקום מסוים בכפר. אני ולאורן הכנו תכנית לבקרו שם. התחפשנו, שלושה אנשים, ונכנסנו עם אקדחים לתוך הבית שבו נערכה ההילולה. גיבור האסון היהודי, "גאוות" הרייך השלישי, קפץ מיד אל מתחת למיטה גדולה כדי להסתתר. באיומי אקדח זחל משם חיוור והחל להתחנן על חייו. הובלנו אותו החוצה וירינו בו כמה כדורים.

הגויים ערכו לו קבורה נאה; הכניסו לקברו את החפצים שגזל מבתי היהודים לאחר האקציה. שני הרוצחים האחרים נזהרו מאוד לאחר מות מפקדם היקר, והראו עצמם בכפר אך עתים נדירות. ניסיתי באמצעים שונים לתפוס אותם ולא עלה בידי. מנגד, הרגו הם בעזרת הגרמנים את שני דודיה של אוולין שסייעו לי בהריגת אדם טורגנסקי.

לאחר שנים אותר פול בפולין שם ניהל חיי משפחה מהוגנים ושלווים והיה ברשותו משק נאה. הוא נעצר ונשפט לשבע שנות מאסר. השלישי, שנודע כרוצח קר דם, כמו נמחק מעל האדמה ואין יודעים לאן נעלם. הוא נהג להתפאר שכאשר הוא יורה ביהודי חדותו כה גדולה עד שהוא מנתר משמחה.

השנים באוטריאד של הפרטיזנים ולאחר מכן בצבא היו משופעות בקרבות ודם. פעמיים נפצעתי בחזית ברוסיה הלבנה. המחלקה שלנו הייתה מן הראשונות שצעדו למזרח פרוסיה ונטלה חלק בקרבות הקשים עקובי הדם. כשנפצעתי שנית, מפגז, איבדתי את הכרתי והתעוררתי בבית חולים שם קיבלתי טיפול רפואי עד לאחר תום המלחמה.

לאחר המלחמה חיפשתי ומצאתי את אוולין ואת ילדי ועזבנו את פולין לאמריקה ושם אנהנו חיים.

מתוך הפרק: בדרך הייסורים עמ' 311 – 314

חינה גנדלמן, ורשה פריסת שלום מן הבית החרב

לאחר נדודים ממושכים בזמן המלחמה, אני שבה אליך עירתי, עירתי הקטנה רוקטנה. לחלוטין אינני מכירה אותך. רחובותיך שוממים, בתיך חרבים. אינני רואה פנים מוכרות, ואף לא מבט ידידותי אחד. הבתים שרופים, הרוסים, רחובות שלמים חוסרו. פה ושם נראה קיר ועליו מגן דוד צהוב, ונדמה שהגשם הדק והרוח הקרירה מקוננים ומתאבלים על החורבן האיום.

סתיו 1945. אני מתהלכת ומן הלב נפלטת זעקה: "למה? בשל איזה חטא? אני מגיעה לבית הספר "תרבות", בו למדו ילדינו הקטנים. דממה, ריק ושממה! יש שם עתה בית חולים. חולים בחלוקים משתרכים אנה ואנה. לעתים חולפת בריצה אחות רחמנייה בחלוק לבן.

עולים בזיכרוני קולות שמחה מהדהדים של ילדים, הצחוק המצלצל, רקיעות הרגליים הקטנות. האם היה זה חלום או אולי דמיון? נזכרת במסיבות הילדים כשבני הבכור ראובנה סיים את לימודיו בבית ספר "תרבות". היה אז אביב 1939. המקום היה גדוש הורים, מורים וילדים. הילדים היו יפים להפליא, פניהם זוהרות ועיניהם בורקות: עיניים שחורות, תכולות, אפורות, שאינן יודעות דאגה מהי. עיניים מלאות תקווה ואמון כלפי העתיד.

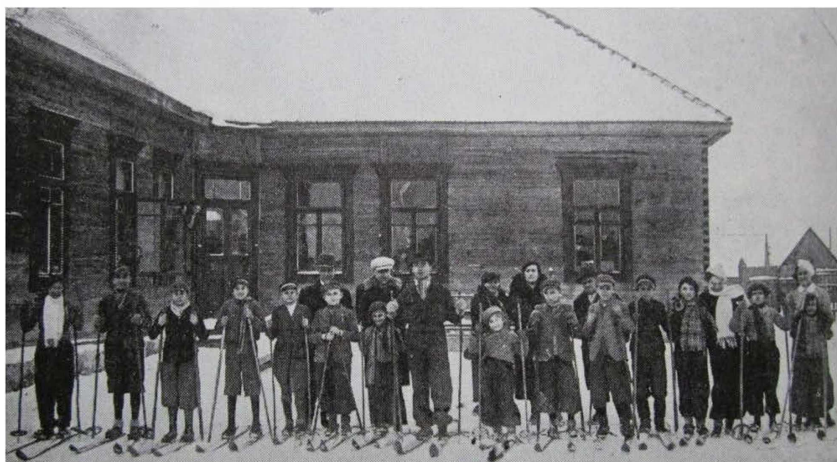
המוזיקה נוגנת, ואנחנו ההורים שרים ורוקדים: "שלום עליכם, שלום עליכם!" "האמנתי כי אדבר, אני, אני, ענתי מאוד!" אנחנו שרים והילדים מוחאים כפיים. אור ושמחה והלב מתרחב מנחת. המורה נושאת דבריה וההורים אומרים את שלהם. בשעה מאוחרת הלכו ההורים הביתה, אך הילדים נשארו ברחוב עד אור הבוקר, טילו ושרו, התחלקו ברשמים והעיקר – דמיינו לעצמם את העתיד העשיר והיפה המצפה להם לכולם...

וכי יכולנו לשער, לצפות את העבים הקודרים המתקרבים ממערב על ראשינו? סופם העצוב הרי מוכר לכולנו: רצחו את הילדים, בני נפל בשדה הקרב, בודדים בלבד ניצלו.

אני יושבת על הדשא סמוך למה שהיה בעבר בית הספר "תרבות" ומקוננת:

איכה לא אקונן, אזיל דמעה,
איכה לא אשב על האדמה?
ילדינו הן נטבחו, נשתטו, נחנקו,
בבורות נשרפו.

מתוך הפרק: בעיר ההרגה עמ' 364 – 365

בניין בית הספר "תרבות"

ניוניק גנדלמן מכתב מרוסיה אל דודי יענקל ואל דודתי פייגל

לא כתבתי אליכם במשך כל הזמן משום שלא היו לי ידיעות מן הבית. שלוש שנים חיכיתי חסר סבלנות למכתב מרוקיטנה; שלוש שנים חשבתי בלילות חסרי שינה ובימים, על הבית, מבלי לדעת אם יקרינו פונו או לא, ליתר דיוק, האם הספיקו (עלה בידם) לברוח מן הבית, משום שהגרמנים כבר היו קרובים לרוקיטנה.

לבסוף נחקבלה מברוך שוורצבלט, אחיו של גיסי, הידיעה האיומה הנוראה, שהיקרים לי בעולם: הוריי היקרים, אבא ואימא, אחותי היקרה מניהלה, גיסי היקר מנדל שוורצבלט ובתם מלכהלה ושאר קרובינו, וכל המשפחה שוורצבלט ומכרים רבים נפלו קרבן לידיים החיטלרסטית-גרמניות הרצחניות.

דמעות דם זולגות כשאני כותב מכתב זה. אנחה חזקה כלפי שמים. קשה להאמין שאבי היקר התגלגל שבעה שבועות ביער – תארו לעצמכם את סבלו – ואז נתפס, עונה בידי המרצחים והרגו אותו בכפר ברזוב. כמוהו נפלו עוד 600 נפש ביום חמישי העגום ב-27 באוגוסט 1942, בעיירה הסמוכה סארני, לשם הובילו את יהודי רוקיטנה. בסארני ריכזו 9,000 יהודים מן הסביבה, ותוך שלוש שעות ירו בכולם, השליכו אותם אל הבורות וכיסו עליהם. בסארני נספתה אמי היקרה, אחותי היקרה מניהלה עם בתה ושאר משפחתנו, ועוד מאות יהודי רוקיטנה, ב"ט באלול תש"ב.

יהודים רבים הרגו בבית הכנסת. זהו גורל משפחתנו. גיסי חי עוד שישה שבועות ביער. חיו כחיות, מעשב ומחפוחי אדמה גנובים. בבוקר יום שבת נאה הקיפו את הסוכה גרמנים, והרגו את כולם בכדורים. מאחד עשר אנשים שהיו שם נותרו חיים אחיו של גיסי ובצלאל קעק בנו של מיכאל קעק.

ביער ניצבים שני קברים. באחד מהם טמון הגיס היקר מנדל ובקבר השני – כצנלסון מרוקיטנה ולייבל בנו של משה ליפשיץ.

כיצד נותרו אחיו של הגיס והשני, בחיים, הוא עצמו אינו יודע. הם נותרו ביער גלמודים, עירומים, יחפים, רעבים, מזוהמים, מכונמים, בין גוים שאיימו על נשמותיהם.

הגויים תפסו יהודים והובילו לרוקטנה, בתמורה קיבלו מן הגרמנים קילו מלח. הגויים היו מפשיטים אותם, במאמצים רבים התחננו שלא יחרגו אותם בגרזן. רק הודות לפרטיזנים שעמם הצליחו ליצור קשר, נשארו השניים חיים. ממנו, מאחיו של גיסי, אני יודע את גורל יקירינו.

קשה להאמין שיקירינו הלכו מאתנו לנצח, אל מנוחת הנצח. נותרנו בודדים, מיותרים, לבי כאבן, מלא חרון. הגרמנים הפראים התחשבו עם היקרים לי מכל.

עצוב ועגום ברוקטנה – כך כותב אחי-גיסי. מחציתה ויותר הרוסה. חלק ניכר מבתי היהודים נמחה מעל פני האדמה יחד עם בעליהם. 83 יהודים התקבצו מן היערות. לא נותרו יותר מ-1631 נפש. נשארו קומץ חסדי ישע, עניים, חולים, נפשות רצוצות. קשה לשאת את הטרגדיה. כתבו לכל הקרובים. יידע העולם על מעשי הזוועה של הבנדיטים האכזריים. שתפרוץ זעקה בעולם, זעקת מיליוני קרבנות חפים מפשע, ותעורר את החיים, לקחת נקם על דם החפים השפוק, על הרצח והשוד. כתבו מכתב תשובה לקרובכם היחיד, שנותר גלמוד.

יקירי, בראש מורכן אנו ניצבים בפני עובדה עצובה, עובדה קיימת. כך זה היה, ואחרת כבר לא יוכל להיות. אתם שלא חוויתם את הזוועה, ולא ראיתם את השחיטה ההמונית – כבדו יחד עמנו את זכר הוריי, אחותי, גיסי, והילדה האהובה מלכהלה, ושאר מכרינו.

למעלה מ-1200 יהודי רוקטנה, 18 אלף מרובנת, 71 אלף מלובלין, 16 אלף מקובל ועוד אלפי יהודים נפלו ונספו על קידוש השם.

הטרגדיה שלי ידועה כבר. נותרתי יתום. אך דמם של יקירי, של יתר הקדושים, מעיר בי – ולוואי יעיר גם בכס – רגש נקמה בגרמנים. הדם ירתח ולא ישקוט עד אשר יימחה מן העולם שמם של הגרמנים. תיפול עליהם קללתנו האיזומה לנצח.

קרובכם היחיד, ניונייק גנדלמן

מתוך הפרק: בעיר ההרגה עמ' 378 – 380

חיים שטיינמן נזכור!

רוקיטנה היהודית, במשך שנים רבות תחנת מעבר ליהודים בדרכם הארוכה מארץ ישראל, לארץ ישראל. לא נשכח אותך!

אנחנו, שחיינו הנצו בך ואשר זכינו להגיע לארץ ישראל – זוכרים אותך.

אנחנו זוכרים את רחובותיך ואת סמטאותיך המתעקלות; בבזך שלהן בוססנו ועל אבני מרצפותיהן דרכו רגלינו הקטנות היחפות בילדותנו.

אנחנו זוכרים את בתיך הקטנים העירומים שהתרפקו זה על זה ונצמדו זה לזה, כמו להביע את אהבת ישראל שהסתתרה בהם.

אנחנו זוכרים את היהודים שלך, עטורי זקן ופאות, שלא לאבד כמלוא הנימה מצורת היהודים הקדומים. יהודים שנשאו את יהדותם כנזר – נזר של "עמך ישראל קבוצי מטה".

אנחנו זוכרים אחכם יהודים מופלאים ויקרים, שמחיצה לא הפרידה ביניכם ובין אלה שהעבירו מדור לדור את התורה מסיני; שכאשר גורשתם מאדמחכם נטלתם עמכם את שמייה, את תורתה, את תרבותה; והתייחסתם אליהם כאל ארץ מולדת, שבה כל אחד מכם היה חייל של רצון טוב – לשמור ולגונן – נכון למות עליה, ובזכותם הגיענו אנו עד היום.

יהודי רוקיטנה, בעלי אמונה עמוקה, דבקים באלוהי ישראל! לא נשכח את בתי התפילה שלכם, את בית הכנסת הישן והחדש, בהם קראתם שלוש פעמים ביום: "ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים", שם צרתם את נשמותינו ונטעתם בנו חורת אמת.

לא נשכח את יפי שבתותיכם, חגיגתם ושמחותיכם בהם הפגנתם את עצמאותכם בקרב הגויים.

נגעתם בנשמותינו לקרב את המשיח "שאף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא".

יהודי רוקיטנה, לא נשכח את בניכם ובנותיכם. מקרבי הגאולה, שהייתה בהם האמונה שאתם נטעתם בנשמותיהם, שאתם הובלתם בדרך אמונה בגאולת העם היהודי, עמלתם והשפעתם בלי לבקש גמול על רוממות האדם והיהודי. למען גאולת העולם וגאולת עמנו, ולא הגעתם אל החוף.

אנחנו זוכרים גם את עמלכם ומאמציכם להקים את מוסדות התרבות על מנת להעניק לנו חינוך.

לא נשכח את מדויכם ומצוקותיכם, ייסוריכם ועינוייכם ואת מותכם הנורא.

אנו הנותרים, נקשור את חייכם בברית חיינו בארץ חופשית, ובכל אשר נעשה אתם שלובים בנו. שותפים אתם לגאולה, שותפים לבנייה, לחריש, לזריעה ולקציר. שותפים בלילות השמירה, שותפים למאבקנו למען שלום.

עד נשמת אפנו האחרונה נזכור אתכם, אחים ואחיות, קרובים וידידים, שאבדתם באכזריות ברוקיטנה וסביבתה ביד רוצחים נאצים ואוקראינים.

נזכור, משום שמכם קיבלנו ומכם אנחנו יונקים את חיותנו, את אהבתנו ואת תקוותינו.

אנו שנותרנו חיים, נזכור שהיינו שליחיהם לשחרור ארץ מולדת, והם נפלו בדרך.

ננשום בנשימת אפם האחרונה.

נזכור אותם לנצח!

מתוך הפרק: בעיר ההרגה עמ' 383 – 384

תוכן העניינים

87	פינחס קליגר ראשיתה של רוקיטנה
89	אפרים וורונה יהודים מעוררי עניין בכפר רוקיטנה
93	ישראל גרינברג אירועי יגון
98	אשר רוטנשטיין אשר חוויתי בשנים 1942-1945
101	חינה גנדלמן פריסת שלום מן הבית החרב
103	מיוניק גנדלמן מכתב מרוסיה אל דודי יענקל ואל דודתי פייגל
105	חיים שטיינמן מזכור!

קישור לערך רוקיטנה ולתצלומים באתר השטעטל היהודי לתולדות יהודי פולין:

<http://www.sztetl.org.pl/he/city/rokitno/>

Тут заховані наші брати, сестри
родичі, по-звірячому вбиті німецькими
фашистами 27 серпня 1942 року
Вічна пам'ять їм

לזכר

יהודי סדני, רוקיטנה,
דומברוביצה והסביבה
שעונו ונדצחו ע"י
הנאצים הגרמנים
ועזריהם ימ"ש

ב-י"ג-י"ד באלול תש"ב

26-27.8.1942

ח . נ . צ . ב . ח

הוקם ב- 2002